

บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาสมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพในภาคกลาง ในครั้งนี้จะทำการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

1. ภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพ
2. การบำบัดโรคด้วยสมุนไพร
3. สมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพ
4. สารสำคัญในสมุนไพรที่ช่วยในการบำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพ

1. ความหมายของภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพ

ภาวะฉุกเฉิน (Emergency) หมายถึง ภาวะที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและรุนแรงจนคุกคามหรือทำลายชีวิต สุขภาพ ทรัพย์สิน หรือสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่วนใหญ่ต้องการความช่วยเหลือเร่งด่วนเพื่อป้องกันมิให้สถานการณ์เลวลง (Proehl, 1998: 5)

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ วิจิตร บุญยโสธร (2541: 5) อธิบายว่า การเจ็บป่วยฉุกเฉิน หมายถึง การเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน จำเป็นต้องดำเนินการช่วยเหลือ และดูแลรักษาทันที

วุฒิ วุฒิธรรมเวช (2550) อธิบายว่า ภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพ หมายถึง ภาวะผิดปกติของร่างกายและจิตใจอย่างปัจจุบันทันด่วน ซึ่งจำเป็นต้องทำการแก้ไขอย่างทันท่วงที เพื่อป้องกันและสกัดกั้นความรุนแรงของโรค ไม่ให้เกิดความเสียหายแก่ชีวิต ร่างกายและจิตใจมากที่สุด

สภาการพยาบาล (2551: 4) ให้ความหมายของ “การเจ็บป่วยฉุกเฉิน” ไว้ว่า การเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกะทันหัน จำเป็นต้องดำเนินการช่วยเหลือและดูแลรักษาทันที และให้หมายรวมถึงการปฐมพยาบาล การปฏิบัติ และการเคลื่อนย้ายผู้ป่วยฉุกเฉินและวิกฤต โดยเริ่มตั้งแต่จุดเกิดเหตุ หรือจุดแรกพบผู้ป่วยจนกระทั่งผู้ป่วยได้รับการรักษาที่ถูกต้องจากแพทย์

กล่าวโดยสรุป ภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพ หมายถึง การเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน จำเป็นต้องทำการช่วยเหลือและดูแลรักษาอย่างทันท่วงที เพื่อป้องกันความรุนแรงของโรคหรือป้องกันการเกิดภาวะแทรกซ้อนที่จะเกิดตามมาจนอาจเป็นอันตรายถึงแก่ชีวิต

2. ประเภทของภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพ

วุฒิ วุฒิธรรมเวช (2550) แบ่งภาวะฉุกเฉินตามสาเหตุเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) ภาวะฉุกเฉินจากการได้รับบาดเจ็บจากอุบัติเหตุหรือถูกทำร้ายร่างกาย ปัญหาที่พบบ่อยได้แก่ มีบาดแผล ตกเลือดจากการได้รับบาดเจ็บ ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก ฟกช้ำบวม ช้ำใน เลือดกำเดาไหล ได้รับพิษจากยาพิษหรือสารพิษ ฆูพิษกัด พิษจากแมลงหรือผึ้ง พิษจากพืช โดยการกินหรือสัมผัส ผื่นคัน ข้อเคล็ดแพลง กระดูกหัก กระดูกเคลื่อน กล้ามเนื้อหรือเส้นเอ็นอักเสบ เส้นเอ็นขาด

2) ภาวะฉุกเฉินจากโรคที่เกิดขึ้นอย่างปัจจุบันทันด่วนหรือโรคที่มีอาการรุนแรงและรวดเร็ว ปัญหาที่พบบ่อย ได้แก่ อาหารเป็นพิษ ท้องเดิน ปวดท้อง คลื่นไส้ อาเจียน ลมพิษ ผื่นคันจากภูมิแพ้ เป็นลม วิงเวียน ความดันโลหิตสูง สลบ ช็อค ไข้สูง หอบ ปวดศีรษะ ปวดประจำเดือน แพ้ท้อง ชัก ไอ สะอึก ตะคริว และข้ออักเสบเฉียบพลัน

สภาการพยาบาล (2551: 9-10) กำหนดไว้ว่า กลุ่มอาการฉุกเฉินซึ่งพยาบาลวิชาชีพต้องให้การดูแลรักษาพยาบาลเบื้องต้นตามความเหมาะสมก่อนการส่งต่อมี 39 อาการ ได้แก่

- 1) การหยุดหายใจและระบบไหลเวียนโลหิตไม่ทำงาน (Cardiopulmonary arrest)
- 2) การหมดสติ (Unconscious)
- 3) ภาวะช็อค (Shock)
- 4) ชัก (Seizure)
- 5) การแพ้อย่างรุนแรง (Anaphylaxis)
- 6) เป็นลม (Syncope/Fainting)
- 7) โรคหลอดเลือดสมอง (Stroke/Cerebrovascular disease)
- 8) จมน้ำ (Drowning)
- 9) ตกเลือดรุนแรง (Massive blood loss)
- 10) ไฟฟ้าช็อค (Electrical injury)
- 11) ไฟผ่า (Lightning injury)
- 12) ตกจากที่สูง (Falling)
- 13) กระดูกหัก (Fracture)
- 14) ภาวะฉุกเฉินทางตา (Eye emergency)
- 15) ภาวะฉุกเฉินทางหู (Ear emergency)
- 16) ภาวะฉุกเฉินทางคอ (Throat emergency)
- 17) ภาวะฉุกเฉินทางจมูก (Nasal emergency)
- 18) ซิปติดหนังหุ้มปลายอวัยวะเพศ (Zipper emergency)
- 19) การบาดเจ็บที่ศีรษะ (Head injury)
- 20) การบาดเจ็บทรวงอก (Chest injury)
- 21) การบาดเจ็บช่องท้อง (Abdominal injury)
- 22) การบาดเจ็บที่สันหลัง (Spinal injury)
- 23) บาดแผลไหม้ (Burn)
- 24) อุบัติภัยหมู่ (Mass casualty)
- 25) ได้รับสารพิษหรือยาเกินขนาด (Toxic substance/ Drug overdose)
- 26) คนกัด (Human bite)
- 27) งูกัด (Snake bite)

- 28) สัตว์กัด (Animal bite)
- 29) ผึ้ง ต่อ แตน ต่อย (Bee/Wasp/Hornet Sting)
- 30) แมลงป่องต่อย ตะขาบ แมงมุมกัด (Scorpion sting/Centipede/Spider bite)
- 31) เม่นทะเลตำ (Sea urchins)
- 32) ได้รับความพิษจากแมงกระพรุน (Jellyfish dermatitis)
- 33) พยายามฆ่าตัวตาย (Suicide)
- 34) ถูกข่มขืน (Rape)
- 35) คลุ้มคลั่ง อาละวาด (Violence)
- 36) กล้ามเนื้อหัวใจตายเฉียบพลัน (Acute myocardial infarction)
- 37) หอบหืดรุนแรง (Status asthmaticus)
- 38) เป็นลมจากคลื่นความร้อน (Heat stroke)
- 39) ภาวะฉุกเฉินทางสูตินรีเวช (Gynaecological emergency)

จากตำรายาสมุนไพรไทยโบราณของกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ (ยุทศศักดิ์ เปลี้นศรี และคณะ 2541: 124-135) กล่าวถึงหมวดยาบำบัดอาการเจ็บป่วยรีบด่วนไว้ 13 ชนิด ได้แก่ ยาดับไฟลวก น้ำร้อนลวก ยารักษาแผลไฟลวก น้ำร้อนลวก ยาแก้หิวตักโรค ยาแก้คนกินยาพิษ ยาแก้พิษทุกชนิดกัด ยาห้ามเลือดออก ยาแก้โรคอาเจียน ยาแก้โรคอาเจียนเป็นเลือด ยาแก้โรคลมป่วง ยาแก้โรคเด็กเป็นชาง ซัก ยาแก้เป็นตะคริว ยาแก้อาการเมาเห็ด และยาแก้โรคสะอึกชักตาเหลือกไม่รู้สีกตัว

พระธรรมวโรดม แห่งวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร ได้รวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับยา กลางบ้านซึ่งใช้ได้ผลดีจำนวน 1,009 ขนานไว้ในตำรายากลางบ้าน (พระธรรมวโรดม 2537) ซึ่งกล่าวถึง การบำบัดอาการเจ็บป่วยรีบด่วนไว้ 14 กรณี ได้แก่ การห้ามเลือด การรักษาแผลสด การรักษาแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก การรักษาหิวตักโรค การรักษาโรคลมป่วง การรักษาอาการอาเจียน การรักษาคนกิน ยาพิษ การรักษาพิษงูกัดทุกชนิด การรักษาพิษงูกัดขณะตั้งครรภ์ การรักษาโรคเด็กชัก การรักษาโรค สะอึก ชักตาเหลือก ไม่รู้สีกตัว การรักษาอาการเมาเห็ด การรักษาตะคริวและไฟฟ้าช็อต โดยใช้สมุนไพร ในการรักษา ยกเว้นการรักษาไฟฟ้าช็อตเท่านั้นที่ไม่ใช้สมุนไพร

กล่าวโดยสรุป ภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพ หมายถึง ปัญหาสุขภาพ 17 ปัญหา ได้แก่ ภาวะ เลือดออกจากบาดแผล เลือดกำเดาออกจุมูก อาเจียนเป็นเลือด แผลสด แผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก การ ได้รับความพิษจากสารเคมีทางการเกษตร การกินยาพิษเพื่อฆ่าตัวตาย ภาวะอาหารเป็นพิษ ภาวะท้องเดิน รุนแรง ภาวะปวดท้องรุนแรงจากธาตุลม พิษจากแมลงสัตว์กัดต่อย พิษงู พิษจากสัตว์ทะเล ภาวะหอบหืด อาการเป็นลม ลมพิษ และอาการชักจากไข้สูง ซึ่งปัญหาสุขภาพทั้ง 17 ปัญหาดังกล่าวได้มาจากการ บูรณาการระหว่างการทบทวนวรรณกรรมและการศึกษานำร่องด้วยการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านและ สันทนากรกลุ่มกับผู้สูงอายุในจังหวัดนนทบุรีและจันทบุรีก่อนจัดทำโครงการ ซึ่งพบว่า กลุ่มตัวอย่างมี องค์ความรู้และประสบการณ์ในการบำบัดปัญหาดังกล่าวด้วยสมุนไพรและได้ผลดี จึงเป็นที่มาในการ กำหนดขอบเขตของภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพในครั้งนี้

การบำบัดโรคด้วยสมุนไพร

1. ความหมายของสมุนไพร

พระราชบัญญัติยา พุทธศักราช 2510 ให้คำจำกัดความของคำว่า “ยาสมุนไพร หมายความว่า ยาที่ได้จากพฤกษชาติ สัตว์ หรือแร่ธาตุ ซึ่งมีได้ผสม ประง หรือแปรสภาพ ”

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 ให้ความหมายคำว่า “สมุนไพร คือ ผลิตภัณฑ์ทางธรรมชาติที่ได้มาจากพืช สัตว์ และแร่ธาตุ ที่นำมาใช้เป็นยา หรืออาจเป็นการผสมกับสารชนิดอื่นตามตำรับยา เพื่อนำมาใช้ในการบำบัดโรค บำรุงร่างกาย หรือในอีกทางจะใช้เป็นยาพิษ เช่น กระเทียม เขากวางอ่อน น้ำผึ้ง กำมะถัน เป็นต้น”

ในการศึกษาครั้งนี้ “สมุนไพร (Herbs/ Medical Plants)” หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นมาจากธรรมชาติ ทั้งพืช สัตว์ และแร่ธาตุ ซึ่งสามารถนำมาใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพได้

2. ประเภทและลักษณะของสมุนไพร สมุนไพรแบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ พืชสมุนไพร สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุ ดังนี้

2.1 พืชสมุนไพร เป็นพืชพันธุ์ไม้ต่างๆ ที่นำมาปรุงหรือประกอบเป็นยารักษาโรค ซึ่งแบ่งเป็น 5 ประเภท ได้แก่ 1) ประเภทต้น 2) ประเภทเถา 3) ประเภทหัว 4) ประเภทผัก และ 5) ประเภทหญ้า

2.2 สัตว์วัตถุ เป็นร่างกายสัตว์หรืออวัยวะของสัตว์ต่างๆ ที่นำมาใช้เป็นยาได้ เช่น เขา ขน หนัง เล็บ เขี้ยว กราม ดิ กีบ กระดูก เอ็น เลือด น้ำมัน มูล เป็นต้น ซึ่งแบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) สัตว์บก 2) สัตว์น้ำ และ 3) สัตว์อากาศ

2.3 ธาตุวัตถุ ได้แก่ แร่ธาตุต่างๆ ที่เกิดตามธรรมชาติหรือสิ่งประกอบจากแร่ธาตุต่างๆ ตามกรรมวิธี แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ประเภทสลายตัวย่างหรือสลายตัวอยู่แล้วและประเภทสลายตัวยาก

3. หลักการใช้สมุนไพรในการบำบัดโรค ในการบำบัดโรคโดยใช้สมุนไพรนั้น ต้องรู้จักวิธีการเก็บพืชสมุนไพร รู้สรรพคุณของสมุนไพรจำแนกตามรสนิยม การเก็บรักษาพืชสมุนไพร และวิธีการปรุงยา ดังนี้

3.1 วิธีการเก็บพืชสมุนไพร เนื่องจากคุณภาพของยาสมุนไพรขึ้นกับช่วงเวลาเก็บ วิธีการเก็บพื้นที่ปลูก สภาพแวดล้อม อากาศ และส่วนของพืชที่ใช้เป็นยา ที่สำคัญคือ ต้องเก็บในช่วงเวลาที่เหมาะสม การเก็บพืชสมุนไพรในช่วงเวลาที่ไม่เหมาะสมจะมีผลต่อปริมาณสารสำคัญที่มีฤทธิ์ในการรักษาโรคได้ นอกจากช่วงเวลาในการเก็บยาแล้ว ยังต้องคำนึงถึงการเก็บยาให้ถูกต้นและถูกส่วนของพืชที่ใช้เป็นยา ซึ่งจะมีผลอย่างมากต่อประสิทธิภาพของยาที่จะนำมารักษาโรค หากปัจจัยดังกล่าวเปลี่ยนไป ปริมาณตัวยามีอยู่ในสมุนไพรก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย ทำให้ยาไม่เกิดผลในการรักษาโรค หลักในการเก็บส่วนของพืชสมุนไพรจำแนกตามส่วนที่ใช้เป็นยาได้ดังนี้

3.1.1 ประเภทรากหรือหัว รากหรือหัวควรเก็บในช่วงที่พืชหยุดเจริญเติบโต ในช่วงต้นฤดูหนาวหรือปลายฤดูร้อน หรือในช่วงที่ใบและดอกร่วงหมด เพราะในช่วงดังกล่าว รากและหัวมีการสะสมอาหารเอาไว้มากที่สุด ปริมาณตัวยารากและหัวจึงมีมากที่สุดด้วย การเก็บใช้วิธีขุดอย่างระมัดระวัง เช่น พล กระจาย กระเทียม ข่า จิง เป็นต้น เมื่อจะเก็บรากต้องสังเกตว่า รากเป็นระบบรากแก้ว

หรือรากฝอย หรือเป็นรากที่เปลี่ยนลักษณะไป จากนั้นจึงสังเกตลักษณะภายนอก ขนาด ความเปราะของเนื้อราก สี กลิ่น รส และลักษณะภายใน

3.1.2 ประเภทใบหรือเก็บทั้งต้น ควรเก็บในช่วงที่พืชเจริญเติบโตมากที่สุดหรือบางชนิดอาจระบุช่วงเวลาการเก็บชัดเจน เช่น เก็บใบไม่อ่อนหรือไม่แก่เกินไป (ใบเพสลาด) เก็บช่วงดอกตูม เริ่มบาน หรือช่วงที่ดอกบาน เป็นต้น การกำหนดช่วงเวลาที่จะเก็บใบเพราะช่วงเวลานั้นในใบมีตัวยามากที่สุด การเก็บใช้วิธีการเด็ด เช่น กระเพาะ ฝรั่ง ขลุ่ ฟ้ายาหลายโจร เป็นต้น การเก็บใบพืชให้ดูลักษณะภายนอกของใบจากรูปร่าง ลักษณะของปลายใบและโคนใบ ขอบใบ แผ่นใบ เส้นใบ ก้านใบ หูใบ การเรียงตัวของใบ ความหยาบ/ ละเอียดของพื้นผิวใบ สีของใบ จากนั้นจึงดมกลิ่น ชิมรส ให้แน่ใจอีกครั้ง ส่วนการเก็บลำต้นของสมุนไพรควรสังเกตลักษณะภายนอกเสียก่อน เช่น ลักษณะของลำต้น ลักษณะการเกิดตาตำหนิ เป็นต้น จากนั้นจึงดูลักษณะภายใน คูสีของเนื้อไม้ คุวงปี ดมกลิ่นและชิมรส

3.1.3 ประเภทเปลือกต้นและเปลือกกราก เปลือกต้นควรเก็บระหว่างช่วงระหว่างฤดูร้อนต่อกับฤดูฝน ปริมาณยาในพืชสูงและลอกออกง่าย ในการลอกเปลือกต้นนั้นอย่าลอกเปลือกออกทั้งรอบต้น เพราะกระทบกระเทือนในการส่งลำเลียงอาหารของพืช อาจทำให้ตายได้ วิธีการที่ดีควรลอกจากส่วนกิ่งหรือแขนงย่อย ไม่ควรลอกออกจากลำต้นใหญ่ของต้นไม้ หรือจะใช้วิธีลอกออกในลักษณะครึ่งวงกลมก็ได้ ส่วนของเปลือกกรากเก็บในช่วงต้นฤดูฝนเหมาะสมที่สุด เนื่องจากการลอกเปลือกหรือเปลือกกรากเป็นผลเสียต่อการเจริญเติบโตของพืช จึงต้องใช้วิธีการเก็บที่เหมาะสมให้เป็นผลเสียต่อการเจริญเติบโตของพืชน้อยที่สุด การเก็บเปลือกต้นควรสังเกตความหนาของเปลือกและลักษณะการหักของเปลือก จากนั้นจึงดมกลิ่นและชิมรส

3.1.4 ประเภทดอก โดยทั่วไปเก็บในช่วงดอกเริ่มบานหรือดอกเจริญเติบโตเต็มที่ แต่บางชนิดเก็บในช่วงดอกตูม เช่น กานพลู เก็บช่วงที่เปลี่ยนสีเขียวเป็นสีแดง เป็นต้น การเก็บดอกให้สังเกตลักษณะของช่อดอก รูปร่างของดอก สีของดอก การเรียงตัวของกลีบดอก ลักษณะกลีบดอก กลีบเลี้ยง เกสรตัวผู้และเกสรตัวเมีย

3.1.5 ประเภทผลและเมล็ด ผลควรเก็บเมื่อผลแก่เต็มที่แต่ยังไม่สุก เนื่องจากผลสุกสารต่างๆ อาจถูกทำลายไป หรือถูกนำไปใช้เลี้ยงเมล็ด แต่พืชบางอย่างอาจเก็บไปใช้ในช่วงผลอ่อนก็ได้ เช่น ฝรั่ง เก็บผลอ่อนใช้แก้ท้องเสีย เป็นต้น ส่วนเมล็ดควรเก็บเมื่อผลสุกงอมเต็มที่ เมล็ดแก่จะมีสารต่างๆ สะสมอยู่มากที่สุด การเก็บผลให้สังเกตว่าเป็นผลเดี่ยวหรือผลกลุ่ม รูปร่างของผล กลิ่นและรสของผล นอกจากนั้นในการเก็บเมล็ดก็ต้องสังเกตรูปร่างและสีของเมล็ดไปพร้อมๆ กับการสังเกตผล

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ทางกรมแพทย์แผนไทยยังมีการเก็บยาตามฤดูกาล วัน โมงยาม และทิศอีกด้วย เช่น ฤดูร้อนเก็บรากและแก่น ฤดูฝนเก็บใบ ดอก ลูก ฤดูหนาวเก็บเปลือก กระพี้ และเนื้อไม้ เป็นต้น ในเบื้องต้นควรยึดหลักการเก็บพืชสมุนไพรที่อธิบายไว้ข้างต้น

3.2 สมุนไพรที่ใช้ทั้งห้า ในสูตรยาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคต่างๆ ในทางการแพทย์แผนไทย มีคำว่า “ทั้งห้า” บ่อยครั้ง ซึ่งมีความหมาย 2 ลักษณะ ได้แก่ ความหมายของทั้งห้าในพิกัดสมุนไพรและความหมายของทั้งห้าในพิกัดตัวยา ดังนี้

3.2.1 ความหมายของทั้งห้าในพิกัดสมุนไพรร คือ การเก็บยาจากพืชชนิดเดียว แต่เอายา 5 อย่างในต้นนั้น โดยเรียกชื่อรวมกันว่า “ทั้งห้า” หมายถึง ราก แก่น เปลือก ใบ ดอกหรือฝัก ในกรณีที่เป็นไม้ยืนต้น ถ้าเป็นไม้ล้มลุกต้นเล็กๆ หมายถึงราก ลำต้น ใบ ดอก ผล ของต้นนั้นๆ เช่น เอาฝักเสี้ยนผีทั้งห้า หมายถึงเอาทั้งราก ลำต้น ใบ ดอกและฝักของต้นฝักเสี้ยนผี เป็นต้น การที่จะใช้ยาทั้งห้าในต้นไม้เดียวกันได้นั้นจะต้องถือหลักว่า ต้องมีรสไม่ขัดกัน เช่น ถ้ามีรสฝาดก็ฝาดหมดทั้งต้น รสขมก็ขมหมดทั้งต้น ถ้ารสขัดกัน เช่น เปลือกมีรสฝาด แต่ใบรสจืด ดอกมีรสหวาน ก็ใช้ทั้งห้าไม่ได้ ต้นไม้ที่ใช้ทั้งห้าได้มีหลายชนิด เช่น กระเพราแดง กระเพราขาว ฟ้าทะลาย โจร ฝักเสี้ยนผี ขี้เหล็ก ชุมเห็ด สะแก สะเดา เป็นต้น ต้นไม้ที่ใช้ทั้ง 5 ไม้ได้ ได้แก่ 1) ต้นแคเนื่องจากเปลือกมีรสฝาด ใบมีรสจืด ดอกมีรสหวาน แต่เมล็ดมีรสเมา 2) ต้นพิศณุเนื่องจากเปลือกมีรสฝาด ใบมีรสขม แต่ลูกสุกมีรสหวาน 3) ต้นมะนาวเนื่องจากรากมีรสเย็น ใบจืด แต่ลูกมีรสเปรี้ยว 4) ต้นมะปรางเนื่องจากเปลือกมีรสฝาด ใบมีรสขื่น แต่ลูกมีรสเปรี้ยวและหวาน และ 5) ต้นมะขมเนื่องจากเปลือกมีรสฝาด ใบมีรสจืด แต่ลูกมีรสเปรี้ยว

3.2.2 ความหมายของทั้งห้าในพิกัดตัวยาร คือ การกำหนดเครื่องยาหลายอย่างเรียกชื่อรวมกันไว้ โดยเครื่องยาแต่ละชนิดต้องใช้น้ำหนักเท่ากัน และมีรสอย่างเดียวกัน โดยเรียกชื่ออย่างเดียวกันหรือเรียกเป็นชื่อเดียว เช่น เทียนทั้งห้า หมายถึง เทียนดำ เทียนแดง เทียนขาว เทียนขาวเปลือกและเทียนตาตุ่มแดง ส่วนโกศทั้งห้า หมายถึง โกศหัวบัว โกศสอ โกศเขมา โกศเชียง และโกศจุฬาลัมพา (มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมฯ อายุมหาวิทยาลัย (ชีว) โกมารภักจ 2541: 75; พินิจ แจ่มจิตและปัญญา บูรพาชีพ ม.ป.ป.: 162-163)

3.3 สารสำคัญในสมุนไพรรที่มีฤทธิ์ในการบำบัดโรค สารสำคัญในพืชมีมากมายหลายชนิด แต่สารสำคัญในพืชสมุนไพรรที่มีฤทธิ์ทางยามิ 10 กลุ่ม (พรรณนิภา ชุมศิริ 2544: 23-38; พรสวรรค์ คิษยบุตร และคณะ 2543: 13-16) ดังนี้

3.3.1 คาร์โบไฮเดรต (Carbohydrates) คาร์โบไฮเดรตเป็นสารอินทรีย์ที่ประกอบด้วยคาร์บอน ไฮโดรเจน และออกซิเจน คาร์โบไฮเดรตเป็นกลุ่มสารที่พบมากทั้งในพืชและสัตว์ สารที่เป็นคาร์โบไฮเดรต เช่น แป้ง น้ำตาล กัม (Gum) วุ้น (Agar) น้ำผึ้ง เปคติน (Pectin) เป็นต้น กัมเป็นของเหนียวที่พบในพืช เมื่อกรีดหรือทำให้พืชนั้นเป็นแผล สามารถนำมาใช้เป็นยาได้

3.3.2 ไขมัน (Lipids) ไขมันเป็นสารที่ไม่ละลายน้ำ แต่ละลายในตัวทำละลายอินทรีย์ (organic solvent) และเมื่อทำปฏิกิริยากับด่างจะกลายเป็นสบู่ ไขมันในพืชหลายชนิดเป็นสมุนไพรร เช่น ไขมันละหู่ ไขมันมะพร้าว เป็นต้น

3.3.3 น้ำมันหอมระเหย (Volatile oil/ Essential oil) น้ำมันหอมระเหยเป็นสารที่พบมากในพืชเขตร้อน มีลักษณะเป็นน้ำมัน โดยทั่วไปมีกลิ่นหอมและมีรสเฉพาะตัว ระเหยได้ง่ายในอุณหภูมิธรรมดา เบากว่าน้ำ สามารถสกัดออกมาจากส่วนของพืชได้ โดยวิธีการกลั่นด้วยไอน้ำหรือการบีบ ใช้เป็นสารแต่งกลิ่นในอุตสาหกรรมเครื่องสำอาง นอกจากนั้นน้ำมันหอมระเหยยังมีประโยชน์ในการขับลมและฆ่าเชื้อโรค พืชสมุนไพรรที่มีน้ำมันหอมระเหย คือ กระเทียม จิง ขมิ้น ไพล มะกรูด ตะไคร้ กานพลู อบเชย เป็นต้น

3.3.4 เรซินและบาลซัม (Resins and Balsams) เรซินเป็นสารอินทรีย์หรือสารผสมประเภท โพลีเมอร์ มีรูปร่างไม่แน่นอน ส่วนใหญ่จะเปราะ แตกง่าย บางชนิดจะนิ่ม ไม่ละลายน้ำ ละลายได้ในตัว ทำละลายอินทรีย์ เมื่อเผาไฟจะหลอมเหลว ได้สารที่ใส ข้น และเหนียว เช่น ชันสน เป็นต้น ส่วนบาลซัม เป็นสาร resinous mixture ซึ่งประกอบด้วย กรดซินนามิก (Cinnamic acid) หรือกรดเบนโซอิก (Benzoic acid) หรือเอสเทอร์ของกรดสองชนิดนี้ เช่น กำยาน เป็นต้น

3.3.5 แอลคาลอยด์ (Alkaloids) แอลคาลอยด์เป็นสารอินทรีย์ที่มีไนโตรเจนเป็นส่วนประกอบ มักพบในพืชชั้นสูง มีสูตรโครงสร้างซับซ้อนและแตกต่างกันมากมาย ปัจจุบันพบแอลคาลอยด์มากกว่า 5,000 ชนิด คุณสมบัติของแอลคาลอยด์ คือ ส่วนใหญ่มีรสขม มีไนโตรเจนเป็นส่วนประกอบ ไม่ละลายน้ำ ละลายได้ในสารละลายอินทรีย์ (organic solvent) มีฤทธิ์เป็นด่าง แอลคาลอยด์มีประโยชน์ในการ รักษาโรคอย่างกว้างขวาง เช่น ใช้เป็นยาระงับปวด ยาชาเฉพาะที่ ยาแก้ไอ ยาแก้หอบหืด ยารักษาแผลใน กระเพาะและลำไส้ ยาลดความดันโลหิต ยาควบคุมการเต้นของหัวใจ เป็นต้น พืชสมุนไพรที่มีแอลคา ลอยด์มากมีหลายชนิด เช่น ลำโพง หมาก ดองดึง ระย่อม ยาสูบ กลอย ผื่น แผลงใจ แพงพวยฝรั่ง เป็นต้น ในต้นลำโพงนั้นมีแอลคาลอยด์อะโทรปีน (atropine) ซึ่งมีฤทธิ์ลดการบีบตัวของลำไส้ จึงใช้ผสมในยา แก้ปวดท้อง

3.3.6 กลัยโคไซด์ (Glycosides) เป็นสารประกอบที่พบมากในพืชสมุนไพร มีโครงสร้าง แบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่เป็นน้ำตาลกับส่วนที่ไม่ได้เป็นน้ำตาล ที่เรียกว่า ออกลิโคน (aglycone) หรือ เจินิน (genin) จับกับส่วนที่เป็นน้ำตาล (glycone part) ละลายน้ำได้ดี โครงสร้างของออกลิโคนมีความ แตกต่างกันหลายแบบ ทำให้ประเภทและสรรพคุณทางเภสัชวิทยาของกลัยโคไซด์มีหลายชนิด ใช้เป็นยา ที่มีประโยชน์ และสารพิษที่มีโทษต่อร่างกาย ส่วนที่เป็นน้ำตาล ไม่มีฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา แต่เป็นส่วนที่ ช่วยทำให้การละลายและการดูดซึมเข้าสู่ร่างกายดีขึ้น กลัยโคไซด์จำแนกตามสูตร โครงสร้างของ ออกลิโคนได้หลายประเภท ดังนี้

1) กลัยโคไซด์กระตุ้นหัวใจ (Cardiac Glycosides) เป็นสารที่มีฤทธิ์ต่อหัวใจ ใช้ได้ทั้ง ทำยาบำรุงหรือรักษาโรคหัวใจ หรือใช้เป็นยาพิษ ทำให้หัวใจหยุดเต้นได้ ตัวอย่างพืชสมุนไพรในกลุ่มนี้ ได้แก่ ราเพย์อีโธ เป็นต้น สารจำพวกกลัยโคไซด์กระตุ้นหัวใจนี้ยังมีคุณสมบัติเร่งให้ไตขับของเหลว ออกมาเป็นน้ำปัสสาวะได้ดีขึ้น ซึ่งเป็นการช่วยขับของเหลวออกจากเนื้อเยื่อและระบบหมุนเวียนของ โลหิตในร่างกาย จึงช่วยลดอาการบวมได้ด้วย

2) แอนทราควิโนนกลัยโคไซด์ (Anthraquinone Glycosides) มีฤทธิ์เป็นยาระบาย ยาฆ่าเชื้อ และสีย้อม สารนี้มีในใบมะขามแขก ใบขี้เหล็ก ใบชุมเห็ดเทศ ใบว่านหางจระเข้ เป็นต้น

3) ซาโปนินกลัยโคไซด์ (Saponin Glycosides) เป็นสารประเภทกลัยโคไซด์ที่ไม่ใช่ น้ำตาล อาจเป็นสเตียรอยด์ (steroid) หรือไตรเทอร์ปีน (triterpene) ซาโปนินมีคุณสมบัติทำให้เม็ดเลือด แดงแตก เขย่ากับน้ำให้ฟองรูปร่างฟุ้งซึ่งคงตัวอยู่ได้นาน เป็นพิษต่อสัตว์เลือดเย็น เช่น ลูกประคำศิกาย เป็นต้น

4) ไซยาโนจีนิกกลัยโคไซด์ (Cyanogenic Glycosides) โดยทั่วไปเรามักจะรู้จัก ไซยาไนด์ (Cyanide) ในสภาพเกลือของไซเดียมหรือแคลเซียม ซึ่งใช้สกัดทองคำหรือเงินออกจากสินแร่ และสารไซยาไนด์นี้เป็นสารพิษหรือยาพิษที่รุนแรงมาก เมื่อรับประทานเข้าสู่ร่างกาย อนุมูลของ ไซยาไนด์สามารถแย่งออกซิเจนในการจับกับฮีโมโกลบินของเม็ดเลือดแดง ทำให้ร่างกายมนุษย์ไม่สามารถรับออกซิเจนได้ ลำตัวจะเขียวไปหมดและเสียชีวิตได้ ไซยาโนจีนิกกลัยโคไซด์ก็เป็นสารในกลุ่ม เดียวกันนี้โดยมีส่วนของออกัลโคโนอยู่ในรูปของไซยาโนจีนิกไนเตรด (Cyanogenic Nitrate) เมื่อถูกย่อย จะได้สารจำพวกไซยาไนด์และทำให้เกิดพิษรุนแรงได้เช่นกัน แต่หากได้รับเข้าไปในจำนวนน้อยๆ จะมีสรรพคุณลดอาการกระวนกระวาย ตื่นเต้น ทำให้สงบและผ่อนคลายกล้ามเนื้อหัวใจและกล้ามเนื้อทั่วไป ของร่างกาย สารนี้พบได้ในเปลือกมันสำปะหลัง ยอดอ่อนของต้นมันสำปะหลังที่มียอดสีแดง รับประทานไม่ได้ พบได้เล็กน้อยในยอดกระถิน หน่อไม้หลวง หน่อไม้ไผ่ตง ผักหนานและผักเสี้ยน จึงไม่ นิยมรับประทานสด ก่อนรับประทานต้องนำไปลวก ต้มหรือคองก่อน เพราะสารพวกนี้ถูกทำลายได้ง่าย โดยใช้ความร้อน ส่วนผักเสี้ยนเมื่อนำไปคองแล้ว สารจำพวกไซยาโนจีนิกกลัยโคไซด์จะระเหยออกไป หมด ไม่ทำให้เกิดอาการท้องอืดท้องเฟ้อเมื่อรับประทาน

5) ฟลาโวนอยด์ไกลโคไซด์ (Flavonoid glycosides) ฟลาโวนอยด์เป็นสารประกอบ จำพวกโพลีฟีนอลิก (polyphenolic compounds) ซึ่งเป็นเมล็ดสีที่พบในดอกและผลของพืช ทำเป็นสีส้ม หรือสีแดงอาหาร ส่วนใหญ่สีออกไปทางสีแดง สีเหลือง ม่วง น้ำเงิน เช่น สารสีในดอกอัญชัน เป็นต้น ฟลาโวนอยด์มีสรรพคุณกว้างขวาง และมีสรรพคุณเป็นยาด้วย โดยมีคุณสมบัติในการต้านการเกิด ออกซิเดชั่น (antioxidant) จึงช่วยให้ร่างกายมีการหมุนเวียน โลหิตดีขึ้น นอกจากนี้ฟลาโวนอยด์บาง ประเภทยังมีสรรพคุณบรรเทาอาการอักเสบ ต้านไวรัส และช่วยบำรุงตับให้แข็งแรงอีกด้วย

นอกจากนั้นในพืชสมุนไพรยังมีกลัยโคไซด์อีกหลายชนิด เช่น ไอโซไทโอไซยาเนตกลัยโคไซด์ (Isothiocyanate Glycosides) แอลกอฮอล์กลัยโคไซด์ (Alcoholic Glycosides) ฟีนอลิกกลัยโคไซด์ (Phenolic Glycosides) แลคโตนกลัยโคไซด์ (Lactone Glycosides) เป็นต้น

3.3.7 แทนนิน (Tannins) แทนนินเป็นสารที่พบได้ในพืชหลายชนิด มีโมเลกุลใหญ่และ โครงสร้างเป็นสารประกอบโพลีฟีนอลิก (polyphenolic compounds) มีสถานะเป็นกรดอ่อน รสฝาด มีฤทธิ์ทำให้เนื้อเยื่อหดตัวและฝาดสมาน (astringent) ด้วย ทั้งยังสามารถตกตะกอนโปรตีนได้ จึงมีการนำ แทนนินมาใช้ฟอกหนังสัตว์ คุณสมบัติอื่นๆ ได้แก่ ทำให้เลือดหยุดและป้องกันการติดเชื้อ สารประกอบ แทนนินทำให้เนื้อเยื่อที่หย่อนยานตึงตัวขึ้นมาได้ จึงมีการนำมาใช้รักษาโรคหลอดเลือดดำขอด แก้ ท้องเสีย และป้องกันเนื้อเยื่อที่ถูกทำลาย เช่น ผิวหนังที่มีปัญหาอักเสบ เปื่อย และพุพอง รวมทั้งแผล ไฟไหม้และน้ำร้อนลวก สารประกอบแทนนินพบมากในสีเขียวชนิดต่างๆ เช่น สีเขียวเหนือ สีเขียวแค สีสีเขียวเปลือก เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสมุนไพรที่มีแทนนินอีกหลายชนิด เช่น เปลือกทับทิม เปลือก อบเชย ใบฝรั่ง ใบชา เป็นต้น

3.3.8 โพลีแซคคาไรด์ (Polysaccharides) โพลีแซคคาไรด์เป็นสารที่พบในพืชทุกชนิด เป็น น้ำตาลโมเลกุลใหญ่ เกิดขึ้นจากน้ำตาลโมเลกุลเล็กมาเรียงตัวกัน ที่พบเห็นในพืช ได้แก่ สารเมือก

(mucilages) และกัมม์ (gums) พบเห็นได้ตามเปลือกไม้ ใบ และเมล็ด ทั้งเมือกและกัมม์มักอยู่ในสภาพของเหลว มีลักษณะเหนียวข้นเหมือนเจลลี่ (jelly-like) มีคุณสมบัติบรรเทาอาการแพ้ตามผิวหนัง เช่น สารเมือกจากไบบานทางจระเข้ เป็นต้น นอกจากนี้สารเมือกจากไบบานทางจระเข้ยังมีสารอะซิแมนแนน (acemannan) ซึ่งช่วยกระตุ้นระบบภูมิคุ้มกันได้

3.3.9 สารขม (Bitters) สารขมมีสูตรโครงสร้างทางเคมีแตกต่างกันออกไป แต่มีคุณสมบัติที่เหมือนกัน คือ มีรสขม ความขมมีฤทธิ์กระตุ้นให้น้ำลายหลั่งออกมาได้ รวมทั้งกระตุ้นน้ำย่อยด้วย ซึ่งความขมนี้นี้ช่วยเพิ่มความอยากอาหารและเร่งการทำงานของระบบย่อยอาหาร รวมทั้งเร่งการดูดซึมของอาหารด้วย ทำให้ผู้บริโภครับประทานอาหารได้มากขึ้นและมีพลังกำลังเพิ่มขึ้นด้วย พืชที่มีรสขมมีหลายชนิด เช่น มะระ สะเดา จีเหล็ก ไบบัวบก เป็นต้น

3.3.10 วิตามิน (Vitamins) สารจำพวกวิตามินพบได้ในพืชนานาชนิด แต่บางชนิดมีวิตามินบางอย่างสูงมากและสามารถนำมาใช้ในการบำบัดโรคได้ เช่น ผลไม้ที่มีวิตามินซีสูง คือ มะนาว มะขามป้อม เป็นต้น ใช้รักษาโรคเลือดออกตามไรฟันได้ ส่วนในแครอทก็มีเบตาแคโรทีน (beta-carotene) ซึ่งเป็นสารตั้งต้นในการสร้างวิตามินเอในปริมาณสูง ช่วยในการทำงานของสายตาดีขึ้น

3.3.11 เกลือแร่ (Minerals) แร่ธาตุมีในพืชที่ใช้เป็นอาหารและพืชสมุนไพรด้วย พืชดูดแร่ธาตุมาจากพื้นดิน แล้วจึงดูดซึมเข้าไปใช้ประโยชน์ได้สะดวก และสะดวกต่อการดูดซึมเข้าสู่ร่างกายมนุษย์และสัตว์ด้วย เช่น สาหร่ายทะเลขนาดใหญ่มีธาตุไอโอดีนสูงมาก ไบบัวหวัดแมวซึ่งใช้เป็นยาขับปัสสาวะได้ เนื่องจากในไบบัวมีโปแตสเซียมสูง ทำให้ร่างกายต้องขับทิ้งไปทางปัสสาวะ จึงเร่งให้ขับปัสสาวะมากขึ้น เป็นต้น

3.4 สรรพคุณของสมุนไพรจำแนกตามรสยา ในทางการแพทย์แผนไทยแบ่งชนิดของสมุนไพรโดยใช้รสและกลิ่น เนื่องจากรสและกลิ่นเป็นเครื่องบอกถึงสารประกอบสำคัญภายในที่นำไปใช้ประโยชน์ในด้านการป้องกันและรักษาโรค โดยทั่วไปจะจำแนกเป็นรสของยา เรียกว่า ยารสประธาน 3 รส และรสของตัวยาหรือรสของเกตุวัตถุ เรียกว่า รสยา 9 รส (ประเสริฐ พรหมมณี และคณะ 2531: 146-147; สมพร ภูติยานันต์ 2541: 86-87) ดังนี้

3.4.1 ยารสประธาน 3 รส หมายถึง ยาที่มุ่งแก้ในกองสมุฏฐานสามอย่าง เรียกว่า ตรีโทษ คือ โทษจากปิตตะสมุฏฐาน โทษจากวาตะสมุฏฐาน และโทษจากเสมหะสมุฏฐาน ดังนี้

1) **ยารสร้อน** มีสรรพคุณแก้ทางวาโยธาตุพิการ (วาตะสมุฏฐานอาพาธ) แก้ลมกองหยาบ ซึ่งทำให้ปวดท้อง แน่นท้อง จุกเสียด บำรุงธาตุและบำบัดโรคเกี่ยวกับโลหิตระดูสตรี ยารสร้อน ได้แก่ ยาที่เข้าเบญจกูล ตรีภูกุ หัสคุณ เหง้าจิง เหง้าข่า และยาที่มีรสร้อนต่างๆ เมื่อปรุงสำเร็จแล้วเป็นยาที่มีรสร้อน เช่น ยาไฟประลัยกัลป์ ยาประสะกานพลู ยาเบญจธาตุ ยาหุนุมวาโย ยาประสะการบูร ยาโทสันทฆาต ยาตรีสันทฆาต ยาวิสัมพระยาใหญ่ เป็นต้น

2) **ยารสเย็น** มีสรรพคุณแก้ทางเตโชธาตุพิการ (ปิตตะสมุฏฐานอาพาธ) เป็นไข้ ตัวร้อน ยารสเย็น ได้แก่ ยาที่เข้าใบไม้ที่ไม่ร้อน เกสรดอกไม้มันร้อน เขาสัตว์ และเขี้ยวสัตว์ เมื่อปรุงสำเร็จแล้วเป็น

ยาที่มีรสเย็น เช่น ยาเจียนน้อย ยาเจียนใหญ่ ยามหานิล ยามหากาฬ ยาแดงดับพิษ ยาจักรวาลฟ้าครอบ ยา
แห่งเจียว ยาแห่งคำ เป็นต้น

3) **ยารสสุขุม** มีสรรพคุณแก้ทางเสมหะธาตุพิการ (เสมหะสมุฏฐานอาพาธา) แก้ลมกอง
ละเอียด คือ ลมที่ทำให้เกิดอาการวิงเวียน หน้ามืด ตาลาย ใจสั่น คลื่นเหียน อาเจียน และอาการที่ใช้ยารส
ร้อนไม่ได้ เช่น ไข้เพื่อลม ไข้ทับระดู ระดูทับไข้ แก้โลหิตพิการ แก้ลมต่างๆ เป็นต้น ยารสสุขุม ได้แก่ ยา
ที่เข้าโกฎ เทียน กฤษณา กะลำพัก ชะลูด อบเชย ขอนดอก แก่นจันทน์ และเครื่องเทศที่ไม่ร้อน เมื่อปรุง
เสร็จแล้วเป็นยารสสุขุม คือ ไม้ร้อนและเย็นจนเกินไป เป็นรสกลางๆ กลิ่นหอม เช่น ยาหอมต่างๆ ยา
สว่างอารมณ์ ยากำลังราชสีห์ ยาสังขวิชัย ยากล่อมนางนอน เป็นต้น

3.4.2 **ยา 9 รส** ประกอบด้วย ยารสฝาด รสหวาน รสเมาเบื่อ รสขม รสเผ็ดร้อน รสมัน รสหอม
เย็น รสเค็ม และรสเปรี้ยว ดังนี้

1) **รสฝาด** มีสาระสำคัญคือ แทนิน มีสรรพคุณในการบำบัดโรคทั้งภายในและภายนอก
ร่างกาย การบำบัดโรคภายในร่างกาย ได้แก่ การรักษาอาการท้องเสีย คุมธาตุ กล่อมเสมหะ กล่อมอาจม
ปิดธาตุ แก้โรคบิด การบำบัดโรคภายนอกร่างกาย ได้แก่ การใช้ชะล้างบาดแผล สมานแผล ทำให้
เนื้ออ่อนฝืด สมุนไพรรสฝาดมีหลายชนิด เช่น รากกรด รากดับเต้าน้อย รากหมาก รากเพกา รากมะเดื่อ
ชุมพร ครั่ง กัดบึงหา โกฎพุงปลา เปลือกต้นข่อย เปลือกต้นแค เปลือกต้นสีเสียด เปลือกต้นมะขาม
เปลือกต้นมะขามเทศ เปลือกต้นมะเดื่อคง เปลือกต้นเพกา เปลือกต้นตะแบก เปลือกต้นเถียงพ้านางแอ
ใบชา ใบทับทิม ใบจาก ใบฝรั่ง ใบพุทรา ลูกน้อยหน้าดิบ ลูกหว้า ลูกสมอ ลูกหมาก ลูกเบญจกานี ลูก
พุทราอ่อน ลูกมะพลับดิบ เนื้อไม้ตะเคียน เถาคูย เปลือกลูกมั่งคุด เป็นต้น

2) **รสหวาน** มีสาระสำคัญคือ น้ำตาล มีสรรพคุณชุ่มชื้น ไปตามเนื้อ ทำให้เนื้อหนังชุ่มชื้น
บำรุงกำลัง และแก้ร้อนเฟลี่ย สมุนไพรรสหวานมีหลายชนิด เช่น รากชะเอมไทย รากชะเอมเทศ รากเข็ม
ขาว รากเข็มป่า รากสามสิบ รากโสมคน หัวแห้วสด หัวถั่วพลู หัวเตาร้าง หัวแครอท แก่นขนุนละมุด
(กรีก) แก่นมะขาง แก่นระกำป่า ต้นอ้อย ใบอบเชยไทย ใบมะกัลดานู ใบคื่นชៃ ดอกคาง ดอกคำไทย
ดอกคำฝอย ดอกแคแตร เนื้อในแดงโม ผลสับปะรด ผลมะตูมสุก ลูกชิด ลูกตาล ฝักมะรุ่ม ฝักข้าวโพด
น้ำตาล น้ำนมสด น้ำผึ้งใหม่ ขันทศกร เป็นต้น

3) **รสเมาเบื่อ** มีสาระสำคัญคือ กลัยโคไซด์และแอลคาลอยด์บางชนิด มีสรรพคุณแก้พิษ
สัตว์กัดต่อย แก้โรคผิวหนังคัน แก้พิษเสมหะและโลหิต แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย ทำให้อ่อนหลับ
และ ระงับประสาท สมุนไพรรสเมาเบื่อมีหลายชนิด เช่น รากกระทิงหมาบ้า รากทับทิม รากตานคำ ราก
มะเกลือ รากเล็บมือนาง รากลำโพง เปลือกต้นข่อย เปลือกต้นรักเทศ เนื้อไม้ขันทองพยาบาท เนื้อไม้หูลิง
เนื้อไม้สะแกแสง เถากำแพงเจ็ดชั้น เถาอบแถบ เถาพระขรรค์ไชยศรี ใบกัญชา ใบกระท่อม ใบ
ทองพันชั่ง ใบชุมเห็ดเทศ ลูกมะเกลือ ลูกสะบ้า น้ำมันจากเมล็ดกฤษณา เห็ดเมา เห็ดกระถินพิมาน
คางคก กระจุกงูเหลือม กระจุกข้าง กำมะถันเหลือง ชามเบญจรงค์ สารหนู เป็นต้น

4) **รสขม** มีสาระสำคัญคือ แอลคาลอยด์บางชนิด มีสรรพคุณบำรุงโลหิต บำรุงน้ำดี แก้ไข้
เจริญอาหาร แก้อ่อนใน กระหายน้ำและแก้ปวดศีรษะ สมุนไพรรสขมมีหลายชนิด เช่น รากระย่อม ราก

ซึ่งมี รากน้ำเต้าขม รากของแมวรากปลาไหลเผือก หัวเต้าเกียด หัวบานเย็นดอกขาว เถาอระเพ็ด เถาชิงช้าชาติ เถาขี้กาแดงและขาว เถาโคกกระออม เนื้อไม้จันทร์แดง เนื้อไม้ดีหมี แก่นขี้เหล็ก แก่นจันทร์เทศ ใบฟ้าทะลายโจร ใบผักโขม ใบมะระจีนก ใบสะเดา ใบมะกา ลูกกระดอม ลูกขี้กาขาว และแดง ลูกประคำดีควาย ลูกมะแว้ง ลูกสมอติง เมล็ดบวบขม เมล็ดมะนาว ผลมะระ เทียนขม เทียนลาว หญ้าไต้ใบ หญ้าตีนนก ผักขวง ผักบุงร่วม เป็นต้น

5) **รสเผ็ดร้อน** มีสารสำคัญคือ เรซิน กลัยโคไซด์และฟีนอล มีสรรพคุณแก้ลม แก้ปวดท้อง แน่น จุกเสียด ขับลมในลำไส้ แก้ธาตุพิการ ขับเหงื่อ บำรุงไฟธาตุและช่วยย่อยอาหาร สมุนไพรรสเผ็ดร้อนมีหลายชนิด เช่น รากกระชาย รากและใบกระเพรา รากเจตพังคี ราก ใบ และต้นเจตมูลเพลิง ราก สลอด รากอบเชยเถา เหง้าขิง เหง้าข่า เหง้าพล เหง้าตะไคร้แดง หัวกระทือ หัวกระเทียม หัวดอกคิง หัวหอม เปลือกต้นตำมึง เปลือกต้นสมุลแว้ง เปลือกต้นมะรุม เถาและดอกดีปลี เถาสะค้าน ต้นข้าวปลู ต้นควาเรือง ต้นเทพทราโร ใบกระบือเจ็ดตัว ใบแมงลัก ใบสะระแหน่ ใบแก้ว ใบพลูจีน ดอกกานพลู ดอกข่าลิง ลูกกระวาน ลูกจันทร์เทศ ลูกผักชีลา ลูกยอ เมล็ดเทียนเกล็ดหอย เมล็ดเทียนเกล็ด เมล็ดเทียนดำ เมล็ดพริกขี้หนู เมล็ดพริกไทย ยางตาตุ่ม เป็นต้น

6) **รสมัน** มีสารสำคัญคือ ไขมัน มีสรรพคุณแก้เส้นเอ็นพิการ บำรุงไขมันในร่างกาย ทำให้ร่างกายอบอุ่น บำรุงไขข้อ บำรุงเส้นเอ็นและเป็นยาอายุวัฒนะ สมุนไพรรสมันมีหลายชนิด เช่น ราก มะตุ๊ก รากและเมล็ดบัวหลวง หัวบัวผัน เถาผักกระเฉด แก่นกันเกรา เปลือกต้นเลือดแรด เมล็ดขยูน เมล็ดงาขาว เมล็ดงาดำ เมล็ดถั่วชนิดต่างๆ เมล็ดมะม่วงหิมพานต์ เมล็ดในฝักอ่อนมะรุม เนื้อในลูกทุเรียน เนื้อในเมล็ดกระบก เนื้อในลูกจาก โกงฐกระดุก โกงฐหัวบัว ไข่แดงสัตว์ เลือดแรด มันสมองค่าง ตับสัตว์ น้านมวัว น้ามันเนย เป็นต้น

7) **รสหอมเย็น** มีสารสำคัญคือ น้ำมันหอมระเหย มีสรรพคุณบำรุงหัวใจ ทำให้จิตใจ เข้มขึ้น บำรุงครรภ์ รักษาตับและปอด แก้อ่อนในกระหายน้ำ แก้เสมหะและโลหิต แก้อ่อนเพลียและ บำรุงกำลัง สมุนไพรรสหอมเย็นมีหลายชนิด เช่น รากกรงเขมา รากแฝกหอม รากมะเดื่อหอม หัว เต้าเกียด แก่นจันทร์เทศ แก่นจันทร์นา เนื้อไม้กฤษณา ต้นก้นปิด ใบเตยหอม ใบบัวบก ดอกกระดังงา ดอกการะเกด ดอกขจร ดอกจำปา ดอกพิศุด ดอกมะลิ ดอกลำควน ดอกสารภี ดอกปีป ดอกมะพร้าว เกสรบัวหลวง ชะมดเข็ด ชะมดเชียง หญ้าฝรั่ง พิมเสนเกล็ด พิมเสนในปล้องไม้ไผ่ เป็นต้น

8) **รสเค็ม** มีสารสำคัญคือ เกลือและแร่ธาตุ มีสรรพคุณซึมซาบไปตามผิวหนัง รักษาโรค ผิวหนังและแผลเน่าเปื่อย รักษาบาดแผล ขับเมือกมันในลำไส้ แก้เถาดานในท้อง ฟอกโลหิตและกัด เสมหะ รวมถึงช่วยเพิ่มน้ำในร่างกาย สมุนไพรรสเค็มมีหลายชนิด เช่น รากแคแดงแคขาว รากไผ่ ราก ลำแพน เปลือกต้นและใบเหงือกปลาหมอ เปลือกต้นโกกาง เปลือกต้นมะเกลือ เปลือกต้นลำพู ใบ กระชาย ใบหอม โกงฐกระสุน ว่านน้ำทะเล เสมหะทะเล กระปิ เกลือชนิดต่างๆ เหม่าไฟ ดินประสิว ดินโป่ง น้ำค้าง น้ำมูลร หนังกปลากระเบน หางปลาช่อน กระดองปลาหมึก (ลิ้นทะเล) กระดองแมงดาทะเล เปลือกหอยต่างๆ เป็นต้น

9) **รสเปรี้ยว** มีสาระสำคัญคือ กรดอาหาร มีสรรพคุณแก้ทางเสมหะ ฟอกโลหิต ระบาย อุจจาระ แก้กระหายน้ำ แก้เลือดออกตามไรฟัน แก้ไข้หวัด แก้ไข้เพื่อดีและโลหิต แก้ไอ ทำให้โลหิต ไหลเวียนดีขึ้น ทำให้ร่างกายแข็งแรง และเพิ่มความต้านทานโรค สมุนไพรที่มีรสเปรี้ยวมีหลายชนิด เช่น รากพุดดอ รากมะกล่ำตาช้าง เถาส้มกอ เถาและใบส้มกุ่ม ใบและฝักมะขามแขก ใบมะยม ใบส้มเช้า ลูกมะดัน ลูกมะขามป้อม ลูกมะปริง ลูกมะไฟ ลูกมะอึก ลูกสมอเทศ ลูกสมอไทย น้ำในลูกมะนาว น้ำในลูก ส้มเกลี้ยง เนื้อในลูกสับปะรด เนื้อในส้มโอ น้ำส้มสายชู จุนลี ดินส้ม มดแดง สารส้ม ชันรง เป็นต้น

นอกจากนั้นในทางเภสัชกรรมไทยยังได้เพิ่มยารสจืดอีก 1 รส โดย **ยารสจืด** มีสาระสำคัญคือ ธาตุต่างๆ มีสรรพคุณแก้ทางเสมหะ ขับปัสสาวะ ลดอาการปวดแสบปวดร้อน แก้ไข้ตัวร้อน แก้ร้อนใน กระหายน้ำ แก้ไตพิการ แก้ไข้ และถอนพิษผิดสำแดง สมุนไพรที่มีรสจืดมีหลายชนิด เช่น รากกระชับ รากละหุ่ง รากก้างปลา รากต้นต่อไส้ รากตะไคร้หางนาค รากมะปริง รากมะปรางหวาน ต้นหญ้าวงช้าง ต้นหญ้าน้ำดับไฟ ต้นฝอยทอง ต้นผักกาดน้ำ ใ้ห้หมาก ใ้หญ้าถอดปล้อง เถาโศกพวย เถารางจืด หวาย ตะค้า หวายตะมอย ใบตำลึง ใบเงิน ใบทอง ใบผักกระโสม ใบหมากผู้ หมากเมีย นมแพะพวย ดินสอพอง น้ำฝน เป็นต้น

3.5 การปรุงยาสมุนไพร เมื่อได้ส่วนของสมุนไพรที่พร้อมเป็นยาแล้ว ก็ควรทราบถึงวิธีการปรุงยาสมุนไพรให้มีรูปแบบที่มีประสิทธิภาพในการบำบัดโรค มีรสและกลิ่นชวนรับประทาน ซึ่งกรรมวิธีปรุงยาแผนโบราณที่ปรากฏในตำราแพทยศาสตร์สงเคราะห์และตำราเวชศึกษามีวิธีการปรุงยาทั้งหมด 23 วิธี และเมื่อปี พ.ศ.2510 กระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดวิธีการปรุงยาแผนโบราณเพิ่มขึ้นอีก 1 วิธี รวมเป็น 24 วิธี แต่กรรมวิธีปรุงยาสมุนไพรที่ใช้บ่อยมี 8 วิธี ได้แก่ ยาขง ยาต้ม ยาดองเหล้า ยาผง ยา ลูกกลอน ยาตำคั้นเอาแต่น้ำ ยาฝน และยาพอก ดังนี้

3.5.1 ยาขง ยาขงเป็นรูปแบบที่มีการเตรียมคล้ายการชงชา โดยใช้น้ำเดือดใส่ลงในสมุนไพร โดยทั่วไปมักใช้สมุนไพรตากแห้งทำเป็นยาขง ส่วนของสมุนไพรที่ใช้เป็นยาอาจเป็นใบ กิ่ง ผล หรือ เมล็ด หั่นเป็นชิ้นเล็กๆ บางๆ หรือบดเป็นผงหยาบ ผึ่งแดดให้แห้ง บางชนิดต้องนำไปอบให้มึกลิ่นหอม ก่อน ภาชนะที่ใช้ขงควรเป็นกระเบื้อง แก้วหรือภาชนะเคลือบ ไม่ใช้ภาชนะโลหะ วิธีการชงทำโดยใช้สมุนไพร 1 ส่วน เติมน้ำเดือดประมาณ 10 ส่วน หรือใช้สมุนไพรประมาณ 1 หยิบมือ (ใช้นิ้วหัว นิ้วชี้ และนิ้วกลางหยิบขึ้นมา) ใส่ลงไปในแก้ว เติมน้ำร้อนเดือดจนเต็มแก้ว หรือตามปริมาณที่ระบุไว้ในตำรับยา บางตำรับอาจเติมน้ำตาลหรือน้ำผึ้งในการปรุงรส ปิดฝาทิ้งไว้ 5-10 นาที ให้ตัวยาละลายออกมาเต็มที่ นิยมปรุงแล้วดื่มทันที โดยใช้ดื่มแทนน้ำได้ตลอดวัน ยาขงเป็นรูปแบบที่มีกลิ่นหอม ดื่มง่าย ในปัจจุบันมีการบรรจุยาสมุนไพรในถุงกระดาษเหนียวปิดสนิท 1 ซองใช้ 1 ครั้ง พืชสมุนไพรที่ใช้รูปแบบยาขงมักเป็นมีสรรพคุณไม่รุนแรง สมุนไพรที่ใช้เป็นยาขง เช่น ยาขงหญ้าหนวดแมว ยาขงชุมเห็ดเทศ เป็นต้น นอกจากนี้ เครื่องดื่มสมุนไพรหลายชนิด เช่น จิง มะตูม แก้วฮวย เป็นต้น ก็ใช้วิธีการปรุงโดยการชง เช่นเดียวกัน ยาขงเป็นวิธีการง่าย สะดวก และเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป

3.5.2 ยาต้ม ยาต้มเป็นการปรุงยาสมุนไพร โดยใช้สมุนไพรแห้งหรือสด ต้มรวมกับน้ำ ส่วนของสมุนไพรมีทั้งใบ ลำต้น แก่น เมล็ด และราก วิธีการเตรียมทำได้โดยหั่นหรือสับสมุนไพรเป็นชิ้น

เล็กๆ ใส่ลงในหม้อดิน กระเบื้อง หรือภาชนะที่มีโซโลหะ และใส่น้ำลงไปให้ท่วมยาเล็กน้อย หากเป็นสมุนไพรแห้งให้แช่น้ำทิ้งไว้สักครู่ ถ้าเป็นสมุนไพรสดไม่ต้องแช่น้ำ ใช้ไฟขนาดกลางต้มให้เดือด หลังจากเดือดแล้วให้ใช้ไฟอ่อน ควรคนยาสม่ำเสมอมิให้ยาไหม้ (การต้มยาไทยมักจะต้มแบบ 3 เอา 1 คือ ใส่น้ำ 3 ส่วน ของปริมาณที่ใช้และต้มให้เหลือ 1 ส่วน) ระยะเวลาในการต้มขึ้นอยู่กับส่วนของพืชสมุนไพร หากเป็นส่วนของใบ ดอก หรือกิ่งขนาดเล็กใช้เวลาต้ม 3-4 นาที หากเป็นส่วนที่แข็ง เช่น ราก หรือแก่นของลำต้นใช้เวลาต้ม 10 นาที ยาต้มควรดื่มให้หมดภายในวันเดียว ไม่ทิ้งไว้ค้างคืน โดยทั่วไป มักแบ่งดื่ม 3 เวลา ก่อนอาหาร และวันรุ่งขึ้นค่อยเติมน้ำและต้มใหม่อีกครั้งหนึ่ง

3.5.3 ยาดองเหล้า ยาดองเหล้าเป็นการปรุงยาโดยใช้เหล้าเป็นตัวทำละลายสกัดตัวยาดอกมา มักใช้กับตัวยาในสมุนไพรที่ละลายได้ดีในแอลกอฮอล์ การทำยาดองเหล้ามี 2 วิธี คือ การดองแบบเย็น และการดองแบบร้อน ดังนี้

1) การดองแบบเย็น การเตรียมยาทำโดยนำสมุนไพรมาบดเป็นผงหยาบและห่อด้วยผ้าขาวบางหลวมๆ เพื่อยาพองตัวเวลาอมน้ำ ถ้าหากเป็นรากหรือแก่นของต้นไม้ให้ฝานเป็นชิ้นบางๆ เท่าๆ กัน เพื่อให้หน้าเหล้าซึมเข้าสู่ยาอย่างทั่วถึง ภาชนะที่ใช้ดองเหล้า ควรใช้โถกระเบื้องหรือขวดโหลแก้วที่มีฝาปิดสนิท เมื่อใส่ยาลงในภาชนะเรียบร้อยแล้ว ให้เทน้ำเหล้า (เหล้าโรง 28 ดีกรี หรือ 40 ดีกรี) จนท่วมยา ปิดฝาให้สนิทประมาณ 7 วัน ถึง 1 เดือน และคนยาให้ทั่ววันละครั้ง จากนั้นก็รินเอามาดื่มได้

2) การดองแบบร้อน วิธีการนี้ทำให้ยาใช้ได้เร็วขึ้น การเตรียมยาทำเช่นเดียวกับการดองแบบเย็น เมื่อเทน้ำเหล้าจนท่วมยาเสร็จแล้วให้นำภาชนะดองยาลงในหม้อที่ใส่น้ำไว้พอประมาณ ต้มจนน้ำเดือด เอาภาชนะยาดองขึ้น แล้วทิ้งไว้ 1-2 สัปดาห์ก็ใช้ดื่มได้ ถ้าไม่ใช้วิธีการต้มอาจใช้วิธีการตากแดดก็ได้ ในช่วงตากแดดให้คนยาดองวันละครั้งจนกว่าจะครบเวลาดอง จึงนำมาใช้ได้

ยาดองเหล้าเป็นยาที่ค่อนข้างแรง ปริมาณที่ใช้น้อยกว่ายาต้ม และห้ามใช้ในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ หญิงมีครรภ์ และผู้ที่แพ้เหล้า

3.5.4 ยาผง ยาผงปรุงจากส่วนของพืชสมุนไพรที่ล้างสะอาดแล้วไปอบหรือตากให้แห้ง หั่นเป็นชิ้นเล็กๆ แล้วจึงบดละเอียดเป็นผง ยาผงนี้ควรบดให้ละเอียดมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้เนื่องจากยาผงยิ่งละเอียดเท่าใดสรรพคุณก็จะดีขึ้นไปด้วย เพราะเมื่อรับประทานเข้าสู่ร่างกายแล้ว ยาผงที่ละเอียดจะย่อยได้ง่ายและเร็วขึ้น ตัวยาที่จะดูดซึมได้ง่ายและเร็วขึ้นด้วยเช่นกัน ยาผงอาจมีชนิดเดียวหรือหลายชนิดผสมกัน ยาแผนโบราณหลายตำรับปรุงเป็นยาผง เช่น ยาหอม ยาเจียว เป็นต้น เวลารับประทานมักจะใช้กับน้ำกระสายยาซึ่งอาจเป็นน้ำสุก น้ำดอกมะลิ น้ำชาข้าว น้ำมะนาว น้ำมะกอก เป็นต้น โดยทั่วไป ใช้ยาผงครั้งละประมาณ ½ - 1 ช้อนชา ละลายน้ำกระสายยาดื่ม ถ้ายาใดดื่มยากก็ใช้ปั้นเป็นเม็ดรับประทาน

3.5.5 ยาลูกกลอน การปรุงยาลูกกลอนทำได้โดยเอาส่วนของสมุนไพรมาหั่นเป็นแว่นบางๆ ฝึ้งแดดให้แห้ง บดเป็นผงละเอียด และนำมาผสมกับน้ำผึ้ง ซึ่งน้ำผึ้งที่ใช้ปั้นลูกกลอนมักเคี่ยวให้ร้อนเพื่อขจัดสิ่งสกปรกก่อน อัตราส่วนผสมระหว่างผงสมุนไพรต่อน้ำผึ้งเท่ากับ 1-2 ส่วน : 1 ส่วน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของผงสมุนไพร เคล็ดลับยาให้กลมกลืนจนผงสมุนไพรที่ผสมน้ำผึ้งแล้วไม่ติดมือก็ใช้ได้แล้ว จากนั้นปั้นเป็นก้อนกลมขนาดเท่าปลายนิ้วก้อย หรือมีเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.8 เซนติเมตร หรืออาจใช้ราง

ไม้ป็นเป็นลูกกลอนก็ได้ จากนั้นจึงเอาไปอบแห้งหรือตากแดดจัดประมาณ 1-2 วัน และบรรจุลงในภาชนะที่สะอาดและปิดให้มิดชิด

การเติวน้ำผึ้งเป็นการใช้ความร้อนช่วยฆ่าเชื้อ โรคและไล่น้ำที่มีอยู่ในน้ำผึ้งออก ทำให้ยา ลูกกลอนไม่ขึ้นราและเก็บไว้ได้นาน การเติวน้ำผึ้งส่วนใหญ่นิยมใช้ภาชนะทองเหลือง เทน้ำผึ้งลงไป น้ำหนักเท่าผงยาที่ใช้ โดยนำภาชนะขึ้นตั้งไฟ ช่วงแรกใช้ไฟแรง พอน้ำผึ้งเดือดให้ใช้ไฟอ่อน เติวน้ำผึ้งได้ที่ ซึ่งจะใช้เวลาประมาณ 10-15 นาที การสังเกตว่าน้ำผึ้งได้ที่หรือยังให้ดูที่ฟอง ถ้าฟองยุบและมีขนาดละเอียดก็แสดงว่าน้ำผึ้งเคี่ยวได้ที่แล้ว

3.5.6 ยาดำคั้นเอาแต่น้ำ นำสมุนไพรมาคำให้ละเอียดที่สุด คั้นเอาแต่น้ำมาใช้ เอากากทิ้งไป สมุนไพรมักเป็นส่วนหนึ่งของพืชที่มีน้ำมาก อ่อนนุ่ม คำให้แหลกได้ง่าย น้ำยาที่ได้จะมีกลิ่นและรสชาติรุนแรง ยามีความเข้มข้นมาก ต้องใช้แต่น้อย โดยทั่วไปดื่มครั้งละประมาณ 1 ถ้วยชา

3.5.7 ยาฝน เป็นวิธีที่นิยมใช้กันมากวิธีหนึ่ง การฝนยาใช้ขันใส่น้ำสะอาดลงไป จุ่มหินลับมีดขนาดเล็กลงไปให้น้ำ ให้หินโผล่เหนือน้ำเล็กน้อย ฝนยากับหินลับมีดจนได้น้ำยาสีขุ่นขึ้นเล็กน้อย หากไม่ฝนกับหินลับมีดอาจฝนกับฝาละมีที่ใส่น้ำลงไปโดยตรงเลยก็ได้ โดยทั่วไปจะดื่มยาฝนครั้งละ 1 แก้ว

3.5.8 ยาพอก เป็นยาที่ใช้ภายนอก เตรียมโดยเอาสมุนไพรมาคำให้ละเอียด ผสมเหล้าเป็นน้ำกระสายยา เพื่อให้ตัวยาออกฤทธิ์ได้ดีขึ้น คนให้เข้ากัน จากนั้นจึงนำไปพอกอวัยวะที่ต้องการรักษา

3.6 ข้อควรระวังในการใช้ยาสมุนไพร ในการใช้ยาสมุนไพรมีข้อควรระวังดังนี้

3.6.1 ยาใดไม่เคยรับประทานมาก่อน ควรเริ่มรับประทานจากขนาดน้อยๆ ก่อน หากรับประทานแล้วไม่เกิดอาการแพ้หรือผิดปกติ จึงรับประทานยานั้นตามขนาดที่กำหนด

3.6.2 อย่าใช้ยาเข้มข้นเกินขนาดที่กำหนด เช่น ยานั้นระบุว่าใช้ดื่มรับประทานต่างน้ำ ก็ไม่ควรเคี้ยวรับประทาน เป็นต้น

3.6.3 ผู้ที่อ่อนเพลียมาก เด็กอ่อน คนชรา ห้ามใช้ยามาก เพราะความต้านทานของร่างกายมีน้อยกว่าปกติ อาจเกิดพิษได้ง่าย

3.6.4 หากรับประทานยาแล้ว 1 วัน อาการไม่ดีขึ้น ควรเปลี่ยนยา ส่วนโรคเรื้อรัง เช่น หืด โรคกระเพาะ เป็นต้น ให้ใช้ยาประมาณ 1 สัปดาห์ หากอาการไม่ดีขึ้นให้เปลี่ยนยา

3.6.5 ก่อนใช้ยาต้องรู้ข้อห้ามในการใช้เสียก่อน เพื่อความปลอดภัย เช่น หญิงมีครรภ์ห้ามรับประทาน ผู้ที่เป็นโรคหัวใจหรือความดันโลหิตสูงห้ามรับประทาน เป็นต้น

สมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพ

การบำบัดรักษาปัญหาสุขภาพในภาวะฉุกเฉินในตำราทางการแพทย์แผนไทย ตำราของหมอพื้นบ้าน หรือจากเอกสารประกอบการประชุมวิชาการในโอกาสต่างๆ มีเป็นจำนวนมาก ซึ่งการบำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพโดยใช้สมุนไพรในครั้งนี้หมายรวมถึงปัญหาสุขภาพ 17 ปัญหา ได้แก่ ภาวะเลือดออกจากบาดแผล เลือดกำเดาออกจุก อาเจียนเป็นเลือด แผลสด แผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก การได้รับพิษจากสารเคมีทางการเกษตร การกินยาพิษเพื่อฆ่าตัวตาย ภาวะอาหารเป็นพิษ ภาวะท้องเดินรุนแรง ภาวะปวดท้องรุนแรงจากธาตุลม พิษจากแมลงสัตว์กัดต่อย พิษงู พิษจากสัตว์ทะเล ภาวะหอบหืด อาการเป็นลม ลมพิษ และอาการชักจากไข้สูง ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ยังไม่มีผู้ใดศึกษาวิจัยในเรื่องนี้โดยตรง แต่มีตำรา หนังสือและคู่มืออธิบายการใช้สมุนไพรในการบำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพแต่ละปัญหาไว้ ดังนี้

1. การบำบัดการตกเลือดด้วยสมุนไพร

1.1 ความหมายของการตกเลือด (Bleeding) การตกเลือด หมายถึง การที่มีเลือดไหลออกนอกหลอดเลือดที่ผิดปกติเนื่องจากสาเหตุหลายประการ เช่น ถูกฟัน ถูกแทง ถูกมีดกรีด ถูกประทุหนิบ ห้อยเลือด หลอดเลือดในสมองแตก อวัยวะภายในได้รับอันตราย แตก หรือฉีกขาด เช่น ม้าม ตับแตก ทำให้เลือดตกในได้

1.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการตกเลือด

1.2.1 อันตรายจากการตกเลือด ร่างกายของคนเรามีเลือดอยู่ประมาณร้อยละ 8 ของน้ำหนักตัว หรือประมาณ 80 มิลลิลิตรต่อน้ำหนักตัวหนึ่งกิโลกรัม ผู้ที่มีน้ำหนักตัว 50 กิโลกรัมก็จะมีเลือดอยู่ประมาณ 4,000 มิลลิลิตรหรือ 4 ลิตร เมื่อหลอดเลือดผิดปกติก็จะเกิดเลือดไหลออกมา ถ้าเสียเลือด 300 มิลลิลิตรแรก ม้ามจะหดตัวบีบเอาเลือดสำรองในม้ามออกมาเติมในกระแสเลือด ปริมาตรและส่วนประกอบของเลือดจึงยังไม่เปลี่ยนแปลง ถ้ายังเสียเลือดต่อไป น้ำที่อยู่ระหว่างเซลล์จะซึมเข้าหลอดเลือดเพื่อชดเชยปริมาตรเลือดในหลอดเลือด แต่ไม่ได้ชดเชยส่วนที่เป็นเม็ดเลือด ผู้ป่วยจะมีอาการซีดและกระหายน้ำ ถ้าผู้ป่วยยังเสียเลือดต่อไปเรื่อยๆ จะมีริ้วเฟล็กซ์ทำให้หลอดเลือดหดตัว เพื่อปรับปริมาตรของหลอดเลือดให้สมดุลกับน้ำเลือด และหัวใจจะเต้นเร็วขึ้น การหายใจเร็วขึ้น แต่ความดันโลหิตยังปกติอยู่ ถ้ายังมีการเสียเลือดต่อไป ความดันโลหิตจะเริ่มลดต่ำลง ถ้ามีการเสียเลือดถึงร้อยละ 15 หรือประมาณ 600 มิลลิลิตรจาก 4,000 มิลลิลิตร ผู้ป่วยจะเกิดอาการซีด และถ้ายังเสียเลือดต่อไปอีก ผู้ป่วยก็จะหมดสติและเสียชีวิตได้ การเปลี่ยนแปลงของร่างกายเมื่อมีการเสียเลือดอาจเกิดขึ้นช้าๆ หรือรวดเร็วก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดและขนาดของหลอดเลือดที่ผิดปกติ หากเป็นการฉีกหรือตัดขาดของหลอดเลือดแดงขนาดใหญ่ ผู้ป่วยจะเกิดอาการซีด หมดสติและเข้าสู่ระยะสุดท้ายของชีวิตในเวลาเพียงไม่กี่นาทีได้

1.2.2 ชนิดของการตกเลือด การตกเลือดแบ่งเป็น 2 ชนิด คือ แบ่งตามลักษณะของหลอดเลือดและแบ่งตามตำแหน่งที่มีเลือดออก ดังนี้

- 1) การแบ่งตามลักษณะของหลอดเลือด แบ่งเป็น 3 ชนิด ดังนี้

ก. เลือดออกจากหลอดเลือดแดง (Arterial bleeding) เลือดที่ออกจากหลอดเลือดแดงที่ฉีกขาดหรือถูกตัดจะมีสีแดงสด ฟุ้งออกมาเป็นจังหวะตามการเต้นของหัวใจ ถ้าไม่ห้ามเลือดโดยเร็ว ผู้ป่วยจะเสียเลือดมากภายในระยะเวลาอันสั้น

ข. เลือดออกจากหลอดเลือดดำ (Venous bleeding) เลือดที่ออกจากหลอดเลือดดำที่ฉีกขาดหรือถูกตัดจะมีสีแดงคล้ำไหลออกมาเรื่อยๆ ไม่ฟุ้งตามจังหวะการเต้นของหัวใจ แต่ถ้าหลอดเลือดดำบริเวณคอขาดเลือดอาจฟุ้งตามจังหวะการหายใจ

ค. เลือดออกจากหลอดเลือดฝอย (Capillary bleeding) เลือดที่ออกจะไหลซึมออกมาช้าๆ ถ้าเป็นแผลเปิดเลือดก็จะมีการบวมและเขียวคล้ำที่เรียกว่า ห้อเลือด ซึ่งจะค่อยๆ เปลี่ยนจากสีน้ำเงินเป็นสีเขียวไปเมื่อน้ำตาล เหลือง แล้วจางลงเรื่อยๆ จนหายไปใน 1-2 สัปดาห์ ถ้าเป็นแผลเปิดจะมีเลือดไหลซึมออกมาเรียกว่า เลือดออกซิบๆ

2) การแบ่งตามตำแหน่งที่มีเลือดออก

ก. เลือดออกภายนอก หรือการตกเลือดภายนอก (External hemorrhage) เป็นการตกเลือดที่มีเลือดออกผ่านบาดแผลที่ผิวหนังออกมาให้เห็น

ข. เลือดออกภายใน หรือการตกเลือดภายใน (Internal hemorrhage) เป็นการตกเลือดที่เลือดไม่ผ่านผิวหนังออกมา แต่มีเลือดออกภายในอวัยวะของร่างกาย เช่น เลือดออกในช่องท้อง ช่องปอด กระเพาะอาหาร จมูก เป็นต้น ซึ่งการตกเลือดภายในมักเกิดจากการบาดเจ็บของอวัยวะภายในหรือกระดูกที่ทิ่มแทงเข้าไปในอวัยวะภายใน นอกจากนี้ บางโรคยังทำให้เกิดการตกเลือดภายใน เช่น การตั้งครรภ์นอกมดลูก โรคที่ทำให้เลือดออกง่าย เลือดออกจากแผลในกระเพาะอาหาร หรือมะเร็งในระบบทางเดินอาหาร เป็นต้น การตกเลือดภายในอาจมีได้ในผู้ป่วยที่พบว่ากระโหลกศีรษะแตกหักหรือบวม มีเลือดออกทางจมูกและหู ผู้ป่วยที่อาเจียนเป็นเลือด มีบาดแผลทะลุท้องและทรวงอก มีรอยช้ำมากๆ บริเวณท้องหรือบริเวณทรวงอก หน้าท้องตึงแข็ง เลือดออกทางปัสสาวะ เลือดออกทางทวารหนักหรือช่องคลอด รวมถึงผู้ป่วยที่กระดูกหัก เช่น กระดูกโคนขา กระดูกแขน เป็นต้น

1.2.3 อาการของการตกเลือด แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ อาการเฉพาะที่และอาการทั่วไป ดังนี้

1) อาการเฉพาะที่ เป็นอาการที่มีเลือดออกจากบาดแผลหรือเลือดออกมาจากอวัยวะต่างๆ เช่น มีเลือดกำเดาออก อาเจียนเป็นเลือด เป็นต้น

2) อาการทั่วไป เมื่อผู้ป่วยเสียเลือดไปประมาณร้อยละ 15 ของร่างกาย หรือประมาณ 600 มิลลิลิตร จาก 4,000 มิลลิลิตร จะเริ่มมีอาการรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ โดยอาการจะเริ่มจากผิวหนังซีดลง กระพุ้งแก้มในปาก ริมฝีปาก เล็บและเปลือกตาดำในซีก กระหายน้ำ ตัวเย็น ใจเต้น หัวใจเต้นเร็ว หายใจแรง เป็นลม หมดสติ ความดันโลหิตลดต่ำลง ช็อค และเสียชีวิต

1.3 สมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดการตกเลือด สมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะเลือดออกหรือใช้ห้ามเลือดได้มีดังนี้

1.3.1 สมุนไพรที่ใช้บำบัดการตกเลือดจากบาดแผล

ขนานที่ 1 น้ำนมราชสีห์ เอาใบสดต้นน้ำนมราชสีห์ชนิดใบใหญ่ (ผักโขมแดง หญ้าน้ำหมึก) ขยี้หรือตำพอกแผล จะห้ามเลือดจากบาดแผลได้ดี (พฤกษศาสตร์วิบุษโยคะ รัตนรังษี สุวัตร์ ตั่งจิตรเจริญ และปริญญา อุทิศชานนท์ 2541: 367) ในกรณีที่มีบาดแผลจากเปลือกหอยบาดให้ใช้น้ำยางจากต้นน้ำนมราชสีห์ใหญ่ทาแผลได้เลย จะช่วยทั้งสมานแผลและฆ่าเชื้อโรคด้วย (วีระสิงห์ เมืองมัน 2540: 88)

ขนานที่ 2 สาบเสือ เอาใบสดต้นสาบเสือ (เสื่อหมอบ หญ้าฝรั่งเสส หญ้าเหม็น หญ้าเมืองวาย) 2-5 ใบ ล้างให้สะอาด ขยี้หรือตำให้ละเอียด คั้นน้ำหยดใส่แผลหรือพอกจะทำให้เลือดหยุด (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 255-256) หรือใช้ใบต้นสาบเสือมาผสมกับปูนกินหมาก ตำพอกแผล จะห้ามเลือดจากบาดแผลได้ดี (พฤกษศาสตร์วิบุษโยคะ รัตนรังษี สุวัตร์ ตั่งจิตรเจริญ และปริญญา อุทิศชานนท์ 2541: 367)

ขนานที่ 3 บัวบก เอาบัวบกทั้งต้นสด 20-30 ต้น ล้างให้สะอาด ตำให้ละเอียด พอกแผลจะช่วยห้ามเลือดและรักษาแผลให้หายเร็วด้วย (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 253)

ขนานที่ 4 ผักคราดหัวแหวน เอาต้นสดของผักคราดหัวแหวน (ผักคราด ผักคุ่มหู ผักเผ็ด) มา 1 ต้น ล้างให้สะอาด ตำให้ละเอียด ใช้พอกแผลสดเลือดจะหยุด (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 255-256)

ขนานที่ 5 ฝรั่ง เอาใบฝรั่งมา 5-6 ใบ ล้างให้สะอาด ตำให้ละเอียด พอกแผลที่มีเลือดออกจะทำให้เลือดหยุด (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 255-256)

ขนานที่ 6 มะนาว ถ้าถูกมีดบาดแล้วเลือดไม่หยุด ให้บีบน้ำมะนาวลงไปบนแผล 3-4 หยด จะทำให้เลือดหยุด แต่จะแสบมาก (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 254)

ขนานที่ 7 ว่านไถ่น้อย เอาขนที่สะอาดบนต้นอ่อนของว่านไถ่น้อย (ละอองไฟฟ้า กูดพาน เตตลิง นิลโพธิ) 1 กระจุก เมื่อเช็ดเลือดที่บาดแผลสดให้แห้งแล้ว รับประทานที่สะอาดปิดลงไปบนปากแผล (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 255)

ขนานที่ 8 สีสียดลาว เอาแก่นสีสียดลาว (สีสียดแก่น สีสียดเหลือง) มาเคี้ยวกับน้ำให้ข้น เกล็ดพิมพ์แห้งจะแข็งตัว มีลักษณะเป็นสีน้ำตาลดำ แข็งและเปราะ 1 ก้อน ขนาดหัวแม่มือ ฝนกับน้ำสะอาดให้ข้นๆ หยดใส่แผลจะช่วยห้ามเลือดและเป็นยาสมานแผลไปในตัว (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 255)

ขนานที่ 9 หัวหมู เอาต้นและใบหัวหมู 5-10 ต้น มาตำให้ละเอียด ผสมกับน้ำปูนใส (น้ำปูนแดงกินกับหมาก) หรือผสมกับปูนกินหมาก (พอสสมควร) ก็ได้ ใช้พอกบาดแผลให้ทั่ว เลือดจะหยุดไหลทันที (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 256; พระธรรมวโรดม 2537:10)

ขนานที่ 10 หนุมานนั่งแท่น เอาน้ำยางจากก้านใบของหนุมานนั่งแท่น (ว่านเลือด) 2-3 หยด กรีดหรือตัดก้านใบ ยางสีขาวใสจะไหลออกมา หยดลงในแผลสด เลือดจะหยุด ใช้ผ้าสะอาดพันอย่าให้ถูกน้ำ แผลจะติดกันเร็ว (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 256-257)

ขนานที่ 11 กระเม็ง เอาต้นกระเม็งตัวเมียสดๆ ทั้งห้า (เอาทั้งต้นตลอดถึงราก) นำมาล้างน้ำ ให้สะอาด ตำให้ละเอียดผสมกับน้ำปูนใส (น้ำปูนแดงกินกับหมาก) คั้นเอาเฉพาะน้ำยา ใช้ทาที่เป็นบาดแผล เลือดจะหยุดไหลทันที และใช้เป็นยารักษาบาดแผลได้ดีอีกด้วย (พจนานุกรมวิพฤกษศาสตร์ รัตนรังษี สุวัคร์ ตั้งจิตเรจริญ และปริญญา อุทิศชลาานนท์ 2541: 367; เพียว เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 253)

ขนานที่ 12 กล้วย เอาจากใบกล้วยหยอดที่แผล จะช่วยห้ามเลือดได้เนื่องจากในยางกล้วยมีสารแทนนิน (สุพจน์ อัสวพันธ์ 2528: 38-40)

ขนานที่ 13 มะรุ้ม เอาใบและเปลือกสดของมะรุ้มมาตำ ปอกแผล ช่วยห้ามเลือดและสมานแผลสดได้ดี (สำนักงานเลขาธิการกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน 2535: 51)

ขนานที่ 14 สารส้ม เอาสารส้มเท่าปลายนิ้วก้อยกับเกลือ 3 เม็ด บดให้ละเอียด เจือพิมเสนเล็กน้อย แล้วเอายาใส่ขวด ผสมให้เข้ากัน แล้วเอาสำลีชุบ ปิดบาดแผล เลือดจะหยุดทันที (พจนานุกรมวิพฤกษศาสตร์ รัตนรังษี สุวัคร์ ตั้งจิตเรจริญ และปริญญา อุทิศชลาานนท์ 2541: 342)

ขนานที่ 15 พุทธรักษา ในกรณีที่แผลกว้าง เลือดออกเรื่อยๆ รีบเอาดอกพุทธรักษาแห้งหนัก 1 บาทต่อการกิน 1 ครั้ง ต้มกินน้ำเป็นระยะๆ ช่วยหยุดเลือดและรักษาแผลไปในตัว (พจนานุกรมวิพฤกษศาสตร์ รัตนรังษี สุวัคร์ ตั้งจิตเรจริญ และปริญญา อุทิศชลาานนท์ 2541: 367)

ขนานที่ 16 มะพร้าว ให้เอาน้ำมะพร้าวแห้งกินเพียงครึ่งแก้ว พอขาดถึงท้อง เลือดจะหยุดทันที ของมีคมทำให้เลือดออกมาก เช่น ถูกขวานฟัน ถูกจอบสับ เพียงกินน้ำมะพร้าวแก่ที่เขาผ่าเอามาทำขนมก็แก้ได้ ไม่น่าเชื่อก็ต้องเชื่อ (ลำปาง ปาชีโร 2546: 108)

ขนานที่ 17 มะละกอ ใช้ยางมะละกอหยอดลงไปแผล จะรู้สึกแสบเล็กน้อย ต่อมาเลือดจะหยุดไหลและแผลหายเร็วมาก (สุพจน์ อัสวพันธ์ 2530: 15)

ขนานที่ 18 ใฝ่ลีสูก เอาใฝ่ลีสูกสดๆ ผสมกับการบูร เอาเท่าๆ กัน ขยี้ให้เข้ากันดี ปิดแผลห้ามเลือดได้ดีมาก แม้บาดแผลใหญ่ๆ ก็ห้ามได้ เคยผจญมาแล้ว (สุนทร แก้วศรีงาม จ.สุพรรณบุรี อ้างถึงใน ปริญญา อุทิศชลาานนท์ 2534: 64)

ขนานที่ 19 น้ำตาล กระเทียมและปูน เอาน้ำตาลทรายขาว หัวกระเทียม ปูนแดง (ปูนแดงกินกับหมาก) ใบลูสด และผักบั้งไทย ตำยาทั้ง 5 อย่างนี้เอาอย่างละพอสมควร นำมาตำผสมกันให้ละเอียด ผสมกับน้ำมันมะพร้าว ใช้พอกบาดแผล เลือดจะหยุดไหลทันที (พระธรรมวโรดม 2537:10)

1.3.2 สมุนไพรที่ใช้บำบัดเลือดกำเดาออก

ขนานที่ 1 ผักบั้งนา เอาต้นผักบั้งนาหรือที่ขึ้นตามท้องร่องมาหลายๆ ต้น ตำให้ละเอียด ผสมน้ำตาลทรายลงไป ชงกับน้ำร้อน กินเป็นพักๆ เลือดกำเดาจะหยุดไหลเร็ว (พจนานุกรมวิพฤกษศาสตร์ รัตนรังษี สุวัคร์ ตั้งจิตเรจริญ และปริญญา อุทิศชลาานนท์ 2541: 389)

ขนานที่ 2 หัวไชเท้า เอาหัวไชเท้าสดมาคั้นเอาน้ำ ผสมเหล้าเล็กน้อยกิน และเอาน้ำคั้นอย่างเดียวสวนจมูกข้างที่มีเลือดออก เลือดกำเดาจะหยุดออกทันที (พจนานุกรมวิพฤกษศาสตร์ รัตนรังษี สุวัคร์ ตั้งจิตเรจริญ และปริญญา อุทิศชลาานนท์ 2541: 389)

ขนานที่ 3 ขี้เถ้า ขี้รูปและไม้รวก เอาขี้เถ้ากลางเตาไฟ 3 หยิบมือ ขี้รูปกลางกระถางรูป 3 หยิบมือ (กลั่นใจหยิบด้วยนิ้วหัวแม่มือ นิ้วชี้ และนิ้วกลาง) ไม้รวก 1 ปล้อง (ตัดให้มีข้อทั้งสองข้าง) นำมาเผาไฟให้ไหม้เป็นถ่าน ต้วยทั้ง 3 อย่างนี้ นำมาใส่หม้อดินกับน้ำ 2 แก้ว ใช้น้ำยาต้มครั้งละ 1 ถ้วยชา วันละ 3 เวลาก่อนอาหาร แก้อืดก้ำเดาออกไม่หยุดได้ผลดี (พระมหาเข้ม โสภาสี, 2537 อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 222)

ขนานที่ 4 ฝรั่งเศส เอารากคันฝรั่งเศสจำนวนมากพอควรมาล้างน้ำให้สะอาด ใส่หม้อดินต้มกับน้ำพอสมควร ใช้น้ำดื่ม แก้อืดก้ำเดาออก ได้ผลดี (พระครูสุนทรธรรมปีติ, 2537 อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 222)

ขนานที่ 5 พลุ เอาใบพลู 1 ใบ ม้วนเหมือนมวนบุหรี่ยี่ปลายข้างหนึ่งให้เข้า เอาปลายที่เข้าอุดเข้าไปในจมูกข้างที่มีเลือดไหล ถ้ามีน้ำแข็งให้ใช้น้ำแข็งช่วย (พระธรรมวโรดม 2537: 222)

ขนานที่ 6 ว่านหอม เอาหัวว่านหอม (ว่านที่ใช้สรงน้ำพระ) ทูบให้ละเอียด ห่อด้วยผ้า ใช้สูดดมแล้วเอากระเทียมปอกเปลือกสัก 10 กลีบ ตำให้ละเอียด นำไปพอกที่อุ้งเท้า เลือดก้ำเดาจะหยุด (ตำปาง ปาชีโร 2546: 90)

ขนานที่ 7 ทองกวาวตัน เอาต้นทองกวาวตัน (จันทัน) ทองกวาวเครือ (จันทเครือ) เอามาแช่น้ำกิน เลือดจะหยุด หายเร็วปานปลิดทิ้ง (ตำปาง ปาชีโร 2546: 90)

1.3.3 สมุนไพรที่ใช้บำบัดการอาเจียนหรือไอเป็นเลือด

ขนานที่ 1 กระเม็งตัวเมีย เอากระเม็งตัวเมีย (ล้อม หล้าสับ ส้อมเกี้ยว ใบลบ) ทั้งต้นที่โตเต็มที่แล้ว ขนาด 120 กรัม ตำให้ละเอียด เติมน้ำปูนใส 1 ถ้วย กินวันละ 2 ครั้ง ติดต่อกัน 1 สัปดาห์ (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 163)

ขนานที่ 2 กระเม็งดอกเหลือง เอากระเม็งดอกเหลืองทั้งต้น 1 กำมือ (60-100 กรัม) ตำให้ละเอียด เติมน้ำอุ่น คั้นให้ได้ 1/3 ถ้วย ดื่มแต่น้ำ (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 163)

ขนานที่ 3 ก้ามปูหลุด เอาต้นสดของก้ามปูหลุด 60-90 กรัม ต้มกับน้ำ 2 ถ้วยแก้ว ให้เหลือ 1 ถ้วยแก้ว ดื่มครั้งละครึ่งถ้วยแก้ว วันละ 2 ครั้ง หลังอาหาร ติดต่อกัน 1 สัปดาห์ (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 163)

ขนานที่ 4 ตับแรด เอาใบสดของตับแรด (ก้ามปู สร้อยห้วย สิงห์หงส์ เป็บผา เลือดแรด) มา 1 กำมือ 10-20 ใบ ตำให้ละเอียด เติมหেলাโรงลงไปประมาณ 3-5 ช้อนแกง กินเช้า-เย็น ติดต่อกัน 1 สัปดาห์ จะทำให้อาการอาเจียนเป็นเลือดที่เกิดจากการช้ำในหยุด (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 164)

ขนานที่ 5 ว่านกาบหอย เอาใบสดของว่านกาบหอย (ว่านหอยแครงหรือว่านแสงอาทิตย์) 3-6 ใบ หรือ 15-30 กรัม ต้มกับน้ำ 1 ถ้วย เติมน้ำตาลกรวด กินเช้า-เย็น ติดต่อกัน 1 สัปดาห์ (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 164)

ขนานที่ 6 หล้าเกล็ดปลา เอาหล้าเกล็ดปลา (พินกระต่าย) ทั้งต้นแห้ง 15-20 กรัม ต้นสด 40-60 กรัม ต้มกับน้ำ 2 ถ้วยแก้ว ให้เหลือ 1 ถ้วย กินเช้า-เย็น แก้อืดก้ำเดา (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 164)

ขนานที่ 7 หนุมานประสานกาย เอาใบสดของหนุมานประสานกาย 12-15 ใบย่อย ตำให้ละเอียด คั้นน้ำ 2 ถ้วยตะไล ดื่มครั้งละ 1 ถ้วยตะไล ติดต่อกัน 7 วัน แก้อาเจียนเป็นเลือด

ข้อควรระวัง 1. ถ้ากินยาแล้วมีอาการใจสั่น ให้หยุดยา

2. ผู้ป่วยโรคหัวใจห้ามกินยา (แพทย์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 164)

ขนานที่ 8 บอระเพ็ด เอาเถาบอระเพ็ดมาล้างน้ำให้สะอาด ตำให้แหลก คั้นเอาน้ำ 1 ซ้อนโต๊ะ ผสมกับน้ำผึ้งแท้ 1 ซ้อนโต๊ะ กวนให้เข้ากันแล้ว ใช้น้ำดื่ม แก้อาเจียนเป็นเลือดได้ผลชะงัดนัก (พระธรรมวโรดม 2537: 13)

ขนานที่ 9 มะเกลือ เอาใบต้นมะเกลือสด 1 กำมือ มาตำให้แหลกผสมกับน้ำข้าวข้าว คั้นเอาน้ำยา 1 แก้วกาแฟ ใช้น้ำดื่มเพียงครั้งเดียว แก้อาเจียนเป็นเลือดสดๆ ได้ผลดี (พระธรรมวโรดม 2537: 13)

ขนานที่ 10 เทียนดำ พริกไทยและพญาลิ้นงูเห่า เอาเทียนดำ 1 หยิบมือ พริกไทยร้อน 7 เม็ด พญาลิ้นงูเห่า 1 กำมือ ตำยาทั้ง 3 อย่างนี้ นำมาตำผสมกันแล้ว ผสมกับน้ำต้มสุกคั้นเอาเฉพาะน้ำยา ใช้น้ำดื่มเพียงครั้งเดียว โรคอาเจียนจะพลันหายไป (พระธรรมวโรดม 2537: 12)

ขนานที่ 11 กำจาย มะเฟือง อ้อยดำ ต้นเขื่องโทนและห่วยข้าวเย็น เอารากต้นกำจาย รากต้นมะเฟือง อ้อยดำ รากต้นเขื่องโทน (มีลักษณะเป็นเถาคล้ายต้นมันเสา มีหนามอ่อนๆ ใบคล้ายต้นหนอนตายอยาก) ห่วยข้าวเย็นเหนือ และห่วยข้าวเย็นใต้ ตำยาทั้ง 6 อย่างนี้เอาหนักอย่างละ เท่าๆ กัน นำมาใส่หม้อดินต้มกับน้ำพอสมควร ใช้น้ำยาดื่มครั้งละ 1 ถ้วยชา เวลาเช้า-กลางวัน-เย็น วันละ 3 เวลา มีสรรพคุณแก้อาการอาเจียนเป็นเลือดสดๆ ได้ผลชะงัดนัก (พระธรรมวโรดม 2537: 13)

2. การบำบัดบาดแผลสดด้วยสมุนไพร

2.1 ความหมายของบาดแผล บาดแผล (Wounds) หมายถึง การฉีกขาดของผิวหนังหรือเนื้อเยื่อต่างๆ ของร่างกาย (วิชัย วนดุรงค์วรรณ และทศศาสตร์ หาญรุ่งโรจน์ 2536:131)

2.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับบาดแผลสด

2.2.1 ชนิดของบาดแผล บาดแผลแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ บาดแผลปิดและบาดแผลเปิด กล่าวคือ บาดแผลปิดนั้น ผิวหนังจะไม่ฉีกขาด แต่เนื้อเยื่อ เ็นใต้ผิวหนัง หลอดเลือดฝอยหรือกล้ามเนื้อฉีกขาด โดยมีลักษณะบวม เจียวคล้ำซึ่งเรียกว่า ห่อเลือด ส่วนบาดแผลเปิดนั้นผิวหนังจะฉีกขาดเป็นแผล และมีเลือดออก

2.2.2 ลักษณะของบาดแผลเปิด บาดแผลเปิดมี 5 ลักษณะ ได้แก่ บาดแผลถลอก บาดแผลฉีกขาด บาดแผลตัด บาดแผลถูกแทง และบาดแผลถูกยิง ดังนี้

1) บาดแผลถลอก (Abrasion wound) เป็นบาดแผลตื้น มีผิวหนังถลอกและมีเลือดออกเล็กน้อย ส่วนมากไม่มีอันตรายรุนแรง มักพบได้บ่อยในชีวิตประจำวัน เช่น การพลัดตกหกล้ม การขีดข่วน เป็นต้น

2) บาดแผลฉีกขาด (Lacerated wound) เป็นบาดแผลที่เกิดจากวัตถุที่ไม่มีคม แต่มีแรงพอที่จะทำให้ผิวหนังและเนื้อเยื่อใต้ผิวหนังฉีกขาดได้ ขอบแผลมักขาดกระรุ่งกระริ่ง หรือมีการชอกช้ำของแผล

มาก จะเจ็บปวดมากเพราะถูกบริเวณปลายประสาท เช่น บาดแผลจากอุบัติเหตุรถยนต์ชนกัน บาดแผลจากเครื่องจักร ถูกแรงระเบิด เป็นต้น

3) บาดแผลถูกบาด (Cut หรือ Incised wound) เป็นบาดแผลที่เกิดจากอาวุธหรือเครื่องมือที่มีความเรียบตัด เช่น มีด ขวาน เป็นต้น ลักษณะของปากบาดแผลมักจะแคบ เรียบ ยาว และชิดกัน ถ้าบาดแผลลึกจะมีเลือดออกมาก แผลชนิดนี้ถ้าเป็นแผลสะอาดมักจะหายเร็ว เนื่องจากขอบแผลอยู่ชิดกัน

4) บาดแผลถูกแทง (Puncture wound) เป็นบาดแผลที่เกิดจากวัตถุปลายแหลมแทงเข้าไป เช่น มีดปลายแหลม กริช เป็นต้น ซึ่งปากบาดแผลมักจะเล็กแต่ลึก ถ้าลึกลงไปถูกอวัยวะที่สำคัญจะมีเลือดออกได้มาก เพราะเป็นสาเหตุทำให้เกิดการตกเลือดภายใน

5) บาดแผลถูกยิง (Gun shot wound) เป็นบาดแผลที่เกิดจากกระสุนปืน มักเป็นรอยทางกระสุนปืนเข้าและออกหรือกระสุนอาจฝังใน อันตรายของแผลชนิดนี้ขึ้นอยู่กับวิถีทางของกระสุนปืนและอวัยวะภายในที่ถูกกระสุนปืน

2.3 สมุนไพรที่ใช้บำบัดบาดแผลสดแบบเปิด

ขนานที่ 1 เบนุกานี เอาลูกเบนุกานี (เป็นยางจากลำต้น เมื่อมีแมลงชนิดหนึ่งไปรบกวน ทิ้งไว้จะแห้งเป็นก้อนกลมๆ สีเหลืองนวล) 1 ลูก ฝนกับน้ำฝนให้ขุ่นๆ ทาบริเวณแผลสด จะช่วยสมานแผล (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 253)

ขนานที่ 2 กระทียม เอากระทียมปอกเปลือก แล้วฝานเป็นแว่นบางๆ ปิดแผลให้ทั่ว แล้วเอาผ้าพันแผลไว้ เปลี่ยนเช้าเย็น (อวย เกตุสิงห์ 2529: 29)

ขนานที่ 3 ขมิ้นชัน เอาขมิ้นชันซึ่งอาจอยู่ในรูปของขมิ้นสดหรือขมิ้นผงก็ได้ ถ้าเป็นขมิ้นสด เอามาล้างให้สะอาดแล้วตำจนละเอียด คั้นเอาน้ำใส่แผล วันละ 2 ครั้ง เช้าและเย็น ในกรณีที่มีขมิ้นผงอยู่ในบ้าน ให้เอาขมิ้นผงปริมาณพอสมควรกับน้ำมันมะพร้าวหรือน้ำมันหมูเล็กน้อย คนจนน้ำมันกลายเป็นสีเหลือง ใช้น้ำมันนี้ใส่แผลสด (อาจทำน้ำมันเก็บไว้ใช้ได้) ใส่วันละ 2 ครั้ง เช้าและเย็น (อวย เกตุสิงห์ 2529: 29)

ขนานที่ 4 ฝอย เอาฝอยสดที่ล้างสะอาดแล้ว ตำจนละเอียด ใส่เกลือป่นเล็กน้อยให้เข้ากัน พอกที่ปากแผลแล้วพันผ้าไว้ หรืออาจคั้นเอาน้ำใส่แผลก็ได้ โดยใส่วันละ 2 ครั้ง เช้า-เย็น (อวย เกตุสิงห์ 2529: 29)

ขนานที่ 5 บัวบก เอาต้นบัวบกจำนวนมากน้อยตามต้องการ นำมาล้างให้สะอาด ตำให้ละเอียด ใช้พอกบริเวณที่เป็นบาดแผล ช่วยสมานแผลให้หายสนิทเป็นเนื้อเดียว (พระธรรมวโรดม 2537:66)

ขนานที่ 6 พิมเสนกับสารส้ม เอาพิมเสนกับสารส้มอย่างละเท่าๆ กัน นำมาบดให้ละเอียด ใช้น้ำโรยบริเวณที่เป็นบาดแผล ช่วยรักษาแผลสด เช่น ถูกมีดบาด สุนัขกัด เป็นต้น ได้ผลดี (พระธรรมวโรดม 2537:66)

ขนานที่ 7 หนุมานประสานกาย เอาใบหนุมานประสานกายสดมาล้างให้สะอาด แล้วตำให้ละเอียด นำมาพอกแผล เป็นยาห้ามเลือดและสมานแผลได้ดี (เขียน รัตนสุวรรณ เจริญ พงษ์มาลา และประจักษ์ รัตนสุวรรณ 2522: 212-213)

ขนานที่ 8 ผักแว่น กระเทียม กลือ และน้ำมันมะพร้าว เอาผักแว่นไทย และผักแว่นเทศ (บัวบก ใบเล็กและบัวบกใบใหญ่) หัวกระเทียม 7 กลีบ กลือทะเล 7 เม็ด ด้วยทั้ง 4 ชนิดนี้ นำมาตำให้ละเอียด ใส่กะทะเกี่ยวกับน้ำมันมะพร้าว (มากพอสมควร) เคี่ยวให้สุกเหลือง ใช้น้ำยาใส่แผลสด เช่น ตะปูตำ เป็นต้น เป็นยารักษาบาดแผลสดและป้องกันการเกิดเป็นน้ำหนองด้วย เมื่อรักษาบาดแผลหายแล้วให้รับประทาน ทั้งทันที (พระธรรมวโรดม 2537:66)

ขนานที่ 9 ใบเงินใบทอง เอาใบสดของต้นใบเงินใบทองมาตำให้ละเอียด พอกแผลและเปลี่ยน ยาทุก 6 ชั่วโมง ใช้รักษาแผลที่เกิดจากการถูกมีดแทง หรือสัตว์ใหญ่กัด เช่น สุนัข ได้ผลดี แผลที่มีหนอง แล้วก็ใช้ได้ผล (สุพจน์ อัสวพันธ์ 2528: 43; สำนักงานเลขาธิการกองอำนวยการรักษาความมั่นคง ภายใน 2535: 51)

ขนานที่ 10 มะรุม เอาใบสดและเปลือกสดของมะรุมมาตำให้ละเอียด นำมาพอกแผล จะช่วย ห้ามเลือดและรักษาแผลไปในตัว เป็นที่นิยมของชาวชนบทในฟิลิปปินส์ ฤทธิ์ห้ามเลือดเกิดจากสารสอง ตัว คือ มอรินจินและมอรินจินินที่ทำให้เส้นเลือดหดตัว (สุพจน์ อัสวพันธ์ 2528: 41)

ขนานที่ 11 บัวหลวง เอาเปลือกผักบัวหลวง แกะเมล็ดออกโขลก เอาน้ำใส่แผลสด (สำนักงาน เลขาธิการกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน 2535: 51)

ขนานที่ 12 ผักเถียน เอาผักเถียนมาต้บละเอียด ใส่น้ำมันพืชตั้งไฟ เคี่ยวจะได้น้ำมันพืชสีเขียว นำมาใส่แผล (สำนักงานเลขาธิการกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน 2535: 51)

ขนานที่ 13 กระเม็งตัวเมีย เอากระเม็งตัวเมีย ใช้ต้นสดทั้งต้น 1 กำมือ ใส่น้ำพอท่วมยา ต้มให้ เดือดประมาณครึ่งชั่วโมง ใช้ล้างแผลและใส่แผล ช่วยห้ามเลือดและทำให้แผลหายเร็ว (สำนักงาน เลขาธิการกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน 2535: 51)

ขนานที่ 14 ฤาษีผสมแล้ว เอาใบสดของฤาษีผสมแล้วมาล้างให้สะอาด ขยี้หรือตำให้ละเอียด ทาและพอกที่บาดแผลสด (เพียว เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 254)

ขนานที่ 15 เขม่าไฟ ยาเส้นและมะพร้าว เอาเขม่าไฟประมาณสัก 1 กำมือ เอามาวางกับเขียง ใช้มีดคมๆ หั่นหรือซอยให้ละเอียด ไม่มีกากอีกเลย เอายาเส้นหรือยาสูบประมาณ 1 ตัง มาหั่นให้ละเอียด นำด้วยทั้งสองมาคลุกเคล้าให้เข้ากัน ใช้มะพร้าวขูด 1 ชีก คั้นกะทิ ตั้งไฟเคี่ยว เดิมด้วยทั้งสองอย่างลง ไปในกะทิที่เดือดพล่านแล้ว ผัดให้เข้ากันจนกระทั่งกะทิแตกมัน ผสมเกลือป่นลงไปประมาณ 1-2 ช้อน ชา เคี่ยวยาให้เหลือเพียงน้ำขลุกขลิกเหมือนน้ำพริกกะปิจึงยกลงจากเตา ทิ้งไว้ให้เย็น ตักหยอดลงไปที่ แผลสดหรือทาบ่อยๆ มีสรรพคุณคั้นกล แผลก็จะค่อยๆ แห้งหายไปอย่างสนิทที่ละน้อยจนสะเก็ดร่อน ออกจากแผลโดยไม่เป็นหนอง ส่วนยาที่เหลือก็เก็บใส่โหลหรือขวดเอาไว้ ปิดฝาให้แน่น และยังสามารถใช้ได้อีก เป็นปีๆ ไม่ต้องปรุงใหม่ (ว. จินประดิษฐ์ 2540: 102-103)

ขนานที่ 16 ยาน้ำมันประสานแผลสด

ขนานที่ 16.1 รากมะเกลือและอื่นๆ เอารากมะเกลือ ว่านกลีบแรด ไพล กระเทียม ชันตะเคียน ขมิ้นอ้อย ชันช้อย เปลือกมะขามขบ สีเสียดทั้งสอง กะเทาะ สะเดา กะเทาะโพบาย สิ่งละ 1 บาท ยาง หวายเทศ กระวาน กานพลู ผลจันทน์ เทียนทั้ง 5 สิ่งละ 2 บาท น้ำมันงูเหลือม น้ำมันงา น้ำมันกระทุงลาย

สิ่งละทะนาน บดให้ละเอียด ใส่ลงเกี่ยวกับน้ำมันให้กรอบ แล้วรินเอาน้ำมันออกมา จากนั้นจึงเอาดีงู เหลื่อม ดีหมี พิมเสน การบูร สิ่งละ 2 สติง ปรงลงในน้ำมัน ถ้าเปื่อยเน่า แทรกจุนสีพอสสมควร น้ำมัน ขนานนี้ใส่แผลสดก็ได้ กัดโลหิตก็ดี ได้รับความหายมากแล้ว วิเศษนัก (วิทย์ เทียงบูรณธรรม 2538: 279)

ขนานที่ 16.2 พริกไทย กระเทียมและมะพร้าว เอาพริกไทยอ่อน 7 เม็ด หัวกระเทียม 7 กลีบ ทูบพอแตก นำมาใส่ในน้ำมันมะพร้าว 1 ชามก้วยเตี่ยว เตี่ยวไฟจนกระเทียมเหลือง แล้วเอาตะกั่วหนัก 2 บาท นำมาเตี่ยวไฟให้ละลายแล้วเทลงผสมในน้ำมันมะพร้าว นั้น กรองเอากากออก ใช้ทารักษาแผลสด และแผลเรื้อรัง ได้ผลชะงัดยิ่งนัก (สำนักงานเลขาธิการกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน 2535: 53)

ขนานที่ 17 ยาน้ำมันแผลต้องอาวุธ

ขนานที่ 17.1 เทียนขาวและอื่นๆ เอาเทียนขาว เทียนดำ สิ่งละ 2 สติง ขมิ้นชัน 3 หัว เกลือ ธาตุ 3 หยิบ มะพร้าว 3 ผล ชูดมะพร้าวคั้นเอาแต่กระทิ แล้วเอายาใส่ลงหุงตามวิธี คงแต่น้ำมัน ใช้ใส่แผลสด แผลต้องหอกดาบ แผลหวะเปื่อย หายวิเศษนัก (วิทย์ เทียงบูรณธรรม 2538: 280)

ขนานที่ 17.2 รงทองและอื่นๆ เอารงทอง จุนสี กำมะถัน ผมคน สิ่งละ 1 บาท บดให้ละเอียด แล้วเอาตะกั่วหนัก 3 นม ใส่กระทะตั้งไฟให้กว้าง แบ่งออกเป็น 3 ส่วน เอาส่วนหนึ่งซัดลงใน ตะกั่ว กวนให้เข้ากัน แล้วเอาน้ำมันดิบ 1 ทะนานใส่ลงในตะกั่ว นั้น รินน้ำมันออกเสียทีหนึ่ง แล้วจึงตั้ง ตะกั่วขึ้นให้กว้าง ซัดยาอีกทีหนึ่ง แล้วจึงเอาน้ำมันใส่ลงในตะกั่ว รินน้ำมันออกเสียดังก่อนทำให้ครบ 3 หน แล้วจึงเอาน้ำมันตั้งไฟแต่พอร้อน เอาสีเสียดไทย สีเสียดเทศ สิ่งละ 1 สติง บดให้ละเอียด ปรงลงใน น้ำมัน เอาขี้ผึ้งเท่าผลหมาคดิบใส่ลงผสมในน้ำมันด้วยกันพอละลายเข้ากันดีจึงยกลง ใช้ใส่แผลถูกดาบ/ หอก ถูกปืนทั้งปวง ถ้าแผลลึก เอาน้ำมันใส่หลอดเป่าเข้าไป วิเศษนัก (วิทย์ เทียงบูรณธรรม 2538: 279-280)

ขนานที่ 17.3 พุทราและอื่นๆ เอาใบพุทรา ใบบอระเพ็ด ใบตาลหม่อน ใบชิงช้าชาลี ใบ ตะเคียน ใบเถาคัน ใบชุมเห็ดเทศ ใบมะระ สิ่งละทะนาน ตำแล้วคั้นเอาแต่น้ำ น้ำมันใบชา 2 ทะนาน หุง ตามวิธีคงแต่น้ำมัน เอาจุนสี น้ำมันเกลือ ยางตะเคียน สีเสียดทั้งสอง สิ่งละ 1 บาท ปรงลงในน้ำมัน ใช้ใส่ แผล ทั้งชำระแผลเรียกเนื้อด้วย วิเศษนัก (วิทย์ เทียงบูรณธรรม 2538: 280)

ขนานที่ 17.4 สัngerณีและอื่นๆ เอาสังกรณี อักนิชวา สีเสียดเทศ เปลือกตะเคียน เปลือก พิกุล กระเทียมทอก ขมิ้นอ้อย ผลบวบขม ใบมะระ ใบน้ำเต้า ยอดฝรั่ง ยอดประจำไก่ ยอดเถาคัน ยอด ตะเคียน ยอดตานหม่อน ยอดพิกุล ยอดพุทรา ยอดกรด สิ่งละทะนาน ตำให้ละเอียดแล้วคั้นเอาแต่น้ำ น้ำมันใบชา 2 ทะนาน หุงตามวิธีให้คงแต่น้ำมัน ใส่สรรพแผลทั้งปวง ทั้งเรียกและสมานเนื้อแผล วิเศษ นัก (วิทย์ เทียงบูรณธรรม 2538: 280)

3. การบำบัดบาดแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวกด้วยสมุนไพร

3.1 ความหมายของบาดแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก บาดแผลไฟไหม้ (Burns) หมายถึง บาดแผลที่ เกิดจากความร้อน เช่น ไฟ รังสี แสงแดด สารเคมีจำพวกกรดและด่าง ส่วนบาดแผลน้ำร้อนลวก (Scalds)

หมายถึง บาดแผลที่เกิดจากความร้อนชนิดเปียก เช่น น้ำเดือดหรือไอน้ำเดือด น้ำมันที่ร้อนจัด หรือน้ำเชื่อมเคี้ยว (รัชนีพร ภูธร 2533: 53)

3.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับบาดแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก

3.2.1 สาเหตุ บาดแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวกมีหลายสาเหตุ ได้แก่ 1) ไฟไหม้หรือไฟลวก (Flame) ทำให้เกิดการทำลายผิวหนังหรือเนื้อเยื่อของร่างกายจากผลของความร้อนแห้ง เช่น เปลวไฟ โลหะที่ร้อนแดง เป็นต้น 2) น้ำร้อนลวก (Scalds) เป็นการทำลายผิวหนังหรือเนื้อเยื่อของร่างกายจากความร้อนเปียก เช่น น้ำร้อน ไอน้ำร้อน น้ำมันที่ร้อนๆ เป็นต้น 3) แสงแดด (Sunburns) และรังสี (Radiation) เป็นภาวะที่มีการทำลายผิวหนังหรือเนื้อเยื่อจากการได้รับแสงอุลตราไวโอเล็ตในแสงแดดเป็นเวลานาน อาจเป็นสาเหตุของมะเร็งผิวหนังได้ ส่วนอันตรายจากการได้รับรังสีมักเกิดจากอุบัติเหตุของการสร้างและขนถ่ายพลังงานนิวเคลียร์ หรือในบุคคลที่ทำงานในบริเวณที่มีการฉายรังสีและมีการรั่วไหลของรังสี เป็นต้น และ 4) สารเคมี (Chemical) เช่น กรด ด่างเข้มข้น เป็นต้น จะทำให้เกิดแผลกว้างใหญ่ มีอาการรุนแรงเป็นระยะๆ เหมือนไฟไหม้

3.2.2 พยาธิสภาพ ผิวหนังแบ่งออกเป็น 3 ชั้น ได้แก่ 1) ผิวหนังชั้นนอกหรือชั้นหนังกำพวด (Epidermis) อยู่บนสุด ส่วนประกอบสำคัญคือ เคราติน (keratin) ซึ่งเป็น โปรตีนที่ไม่ละลายน้ำ ทำให้น้ำไม่ซึมผ่านผิวหนังและเมลานิน (melanin) ซึ่งให้สีแก่ผิวหนัง 2) ผิวหนังชั้นในหรือชั้นหนังแท้ (Dermis) อยู่ถัดจากหนังกำพวดลงมา ชั้นหนังแท้หนากว่าหนังกำพวดมาก ประกอบด้วยโครงสร้างสำคัญคือ รูขุมขน ต่อมเหงื่อ ต่อมไขมัน หลอดเลือดฝอย และปลายประสาทรับความรู้สึก 3) ผิวหนังชั้นลึก (Subcutaneous fatty tissue) ประกอบด้วย กล้ามเนื้อ เอ็น เส้นประสาท เส้นเลือด อวัยวะภายในและกระดูก ซึ่งเมื่อร่างกายถูกความร้อนจากภาวะไฟไหม้น้ำร้อนลวกจะทำให้ร่างกายสูญเสียน้ำและความร้อนออกทางผิวหนัง กล่าวคือ เมื่อผิวหนังถูกทำลายจะมีน้ำระเหยออก 1,500-2,500 มิลลิลิตรต่อวัน และถ้าผิวหนังถูกทำลายจนใหม่เกรียมเหมือนถ่านอาจเสียน้ำได้ถึง 2,500-7,500 มิลลิลิตรต่อวัน และทำให้สูญเสียพลังงานหรือความร้อนด้วย โดยถ้าน้ำระเหยออกจากผิวหนัง 1,000 มิลลิลิตร จะสูญเสียพลังงานหรือความร้อนได้ประมาณ 560 กิโลแคลอรี ร่างกายจึงต้องเพิ่มอัตราการเผาผลาญเพื่อให้เกิดพลังงานซึ่งทำให้ร่างกายอ่อนแอ และเมื่อผิวหนังถูกความร้อนจะทำให้โปรตีนในเซลล์ถูกทำลาย มีการขยายตัวของผนังหลอดเลือดฝอยและมี permeability เพิ่มขึ้น ทำให้น้ำและ plasma protein โดยเฉพาะ อัลบูมิน รั่วผ่านผนังหลอดเลือดเข้าไปสู่ช่องว่างระหว่างเซลล์ ทำให้เกิดการบวมของแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก เกิดเป็นตุ่มน้ำพองขึ้น อาการบวมเกิดขึ้นได้สูงสุดใน 8 ชั่วโมงแรกหลังเกิดบาดแผลใหม่ และตลอด 24-48 ชั่วโมง การรั่วของสารน้ำออกจากหลอดเลือดประกอบด้วยเม็ดเลือดแดงที่ถูกความร้อนจะแตกง่าย และมีอายุสั้นลงทำให้เลือดมีความเข้มข้นสูงขึ้น มีความหนืดมากขึ้น การไหลเวียนเลือดไปเลี้ยงอวัยวะต่างๆ ไม่เพียงพอ อาจเกิดการตายของเนื้อเยื่อ (necrosis) และอวัยวะส่วนนั้นทำงานผิดปกติ เมื่อน้ำในหลอดเลือดลดลงจะนำไปสู่ภาวะช็อก ซึ่งพบมากในระยะ 48 ชั่วโมงแรก นอกจากนั้นเมื่อร่างกายถูกความร้อนยังเป็นสาเหตุให้เกิดภาวะเสียสมดุลของอิเล็กโทรไลต์ด้วยการที่เซลล์ถูกทำลาย

โปแตสเซียมออกนอกเซลล์มากขึ้น และ โซเดียมเคลื่อนเข้าไปแทนที่ในเซลล์ ทำให้เกิดภาวะ โปแตสเซียมสูงและโซเดียมต่ำชั่วคราวได้ ส่งผลให้เกิดภาวะช็อคได้เร็วขึ้น ถ้าไม่ได้รับการรักษาอย่างทันท่วงทีจะทำให้ผู้ป่วยเจ็บเสียชีวิตได้ (วันดี เสวตมาลย์ และวนิดา ออประเสริฐศักดิ์ 2546: 247-248)

3.2.3 ลักษณะของบาดแผลไฟไหม้ ลักษณะของแผลไฟไหม้ที่ร้อนลวกจะประเมินจากความกว้างและความลึกของบาดแผล ซึ่งมี 3 ระดับ ดังนี้

1) บาดแผลไฟไหม้ระดับหนึ่ง จะพบเนื้อเยื่อชั้นหนังกำพร้าถูกทำลาย ลักษณะผิวหนังเป็นสีชมพูหรือแดงเรื่อ ปวดแสบปวดร้อนเล็กน้อยในระยะ 24-48 ชั่วโมง ขอบแผลเรียบ อาจไม่บวมหรือบวมเล็กน้อย ต่อมาจะจางหายหรือหลุดลอกออกไป และหายเป็นปกติภายใน 2-3 วัน โดยไม่มีแผลเป็น

2) บาดแผลไฟไหม้ระดับสอง จะพบเนื้อเยื่อชั้นหนังกำพร้าถูกทำลายหมดไปจนถึงหนังแท้ ผิวหนังจะมีสีชมพูหรือสีแดง มีตุ่มน้ำพองขึ้นมา เมื่อตุ่มแตกจะมีน้ำเหลืองไหลออกมา เจ็บปวดมาก เมื่อแผลหายแล้วอาจเป็นแผลเป็น ถ้าไม่มีการติดเชื้อแผลจะหายภายใน 10-14 วัน

3) บาดแผลไฟไหม้ระดับสาม จะพบเนื้อเยื่อชั้นหนังกำพร้า หนังแท้ รวมถึงชั้นลึกซึ่งเป็นไขมัน รากต่อมเหงื่อ รากซุมขน ปลายประสาท กล้ามเนื้อและกระดูกถูกทำลายหมด ผิวหนังมักเปลี่ยนเป็นสีขาว สีดำ หรือสีน้ำตาล เส้นเลือดเล็กๆ และเซลล์ถูกทำลายหมด มักไม่เจ็บปวดเพราะประสาทรับความรู้สึกเจ็บปวดถูกทำลาย จนหลั่งยาบ เนื้อเยื่อผิวหนังไม่อาจงอกขึ้นมาใหม่ ร่างกายต้องอาศัยเยื่อพังคืดปกคลุมแทน จึงเกิดแผลเป็นขึ้น ถ้าแผลเป็นนั้นเกิดบริเวณข้อพับจะหดรั้ง ทำให้เหยียดข้อนั้นไม่ได้ ทำให้เกิดความพิการตามมาได้

3.2.3 อาการของผู้ที่มีบาดแผลไฟไหม้ที่ร้อนลวก อาการจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับผิวหนังที่ถูกทำลาย ถ้าเป็นบริเวณกว้างจะมีการเสียน้ำและโปรตีน มีการติดเชื้อและเกิดโรคแทรกได้มาก อาการของผู้ที่มีบาดแผลไฟไหม้ที่ร้อนลวกอาจแบ่งได้เป็น 4 ระยะ ดังนี้

1) ระยะช็อคขั้นต้น ผู้ป่วยจะมีอาการช็อคทันทีเมื่อถูกไฟไหม้หรือน้ำร้อนลวก ชีพจรเต้นเบาเร็ว กระสับกระส่าย กระหายน้ำ เหงื่อออก ตัวเย็น ไม่รู้สึกตัว และหมดสติ อาจเสียชีวิตได้ในที่สุด การช็อคอาจเกิดจากความเจ็บปวดมากๆ ก็ได้ หากผู้ป่วยไม่เสียชีวิตจะเข้าสู่ระยะที่สอง

2) ระยะช็อคขั้นที่สอง อาการช็อคขั้นนี้จะเกิดขึ้นภายหลังถูกไฟไหม้หรือน้ำร้อนลวกแล้ว ประมาณ 2-24 ชั่วโมง เนื่องจากเสียน้ำและส่วนประกอบของซีรัมออกมาทางแผล ซึ่งขึ้นอยู่กับเนื้อที่ผิวหนังที่ถูกไฟไหม้ เนื้อที่ยิ่งมากยิ่งเสียน้ำมากและจะมีเนื้อตายเกิดขึ้น ทำให้สารที่เป็นพิษเข้าสู่กระแสเลือด ความดันเลือดลดต่ำลง ซึ่งจะเพิ่มอาการของการช็อคจากการเสียน้ำดังกล่าว

3) ระยะเกิดพิษ เนื่องจากบาดแผลกว้าง ทำให้ติดเชื้อและเชื้อเข้าสู่กระแสเลือดได้ง่าย เชื้อที่เข้าไปอาจเป็นพวกที่ทำให้เกิดหนอง การติดเชื้อจะเกิดหลังไฟไหม้แล้วประมาณ 48-72 ชั่วโมง แผลจะมีหนองและมีกลิ่นเหม็นเน่า มีไข้สูง ชีพจรเร็ว ปวดศีรษะ อาเจียน รับประทานอาหารไม่ได้ ทำให้อาการช็อครุนแรงขึ้นเพราะพิษจากเชื้อโรคทำให้ความดันโลหิตต่ำลง ผู้ป่วยจะมีไข้ หนาวสั่นเป็นครั้งคราว หมดสติ ปัสสาวะออกน้อย ซึ่งอาจเสียชีวิตได้ ถ้าได้รับการรักษาที่ถูกต้องจะเข้าสู่ระยะที่ 4

4) ระยะเวลาหลาย จะมีแผลเป็นเกิดขึ้น แผลเป็นที่เกิดตามข้อพับต่างๆ เช่น ข้อศอก ข้อเข่า บริเวณนิ้วมือ เป็นต้น มักหุดตัวตั้งรังให้ข้อนั้นหุดพับตัวเข้าตัว ถ้าไม่แก้ไขจะทำให้พิการได้

3.3 สมุนไพรที่ใช้บำบัดบาดแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก

3.3.1 สมุนไพรดับพิษบาดแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก

ขนานที่ 1 ชา เอกากใบชาที่ใช้แล้ว 1 กำมือมาพอกบริเวณแผลไฟไหม้ เพื่อช่วยถอนพิษปวดแสบปวดร้อน (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 242-243)

ขนานที่ 2 น้ำปลา ใช้น้ำปลาราดหรือทาส่วนที่ถูกน้ำร้อน แล้วเอาผ้าปิดไว้ คอยหยดน้ำปลาเดิมไม่ให้ผ้าแห้ง (อวย เกตุสิงห์ 2529: 28)

ขนานที่ 3 น้ำมัน ใช้น้ำมันมะพร้าว น้ำมันหมู หรือน้ำมันถั่วก็ได้ ชุบสำลีทาเบาๆ ให้ทั่ว ทาซ้ำหลายๆ ครั้ง ระวังอย่าถูให้หนังถลอก เอาผ้าชุบน้ำมันปิดไว้ (อวย เกตุสิงห์ 2529: 28)

ขนานที่ 4 มะนาวหรือน้ำส้มสายชู เอาน้ำมะนาว หรือน้ำส้มสายชูมาขมิวมบริเวณที่ถูกไฟลวก มีสรรพคุณดับพิษปวดแสบปวดร้อนได้ผล แต่ต้องรักษาบาดแผลด้วยยาขนานอื่นต่อไปอีก (พระธรรมวโรดม 2537: 1)

ขนานที่ 5 เสดลพังพอนตัวเมีย เอาใบเสดลพังพอนตัวเมีย นำมาตำให้ละเอียด ผสมกับ สุรา ใช้พอกบริเวณที่ถูกไฟลวกหรือ ถูกน้ำร้อนลวก มีสรรพคุณดับพิษปวดแสบร้อนให้หายไปที่ แต่ต้องรักษาบาดแผลด้วยยาขนานอื่นต่อไปอีก (พระธรรมวโรดม 2537: 1)

ขนานที่ 6 ว่านหางจระเข้ เอาต้นว่านหางจระเข้ นำมาคั้นเอาน้ำเมือกของต้นหางจระเข้นั้น ใช้ทาบริเวณอวัยวะที่ถูกไฟลวก หรือถูกน้ำร้อนลวกให้ทั่ว มีสรรพคุณบำบัดอาการปวดแสบร้อนให้หายไปที่ (พระธรรมวโรดม 2537: 2)

ขนานที่ 7 เกลือ เอาเกลือป่น (เกลือใส่แคง) นำมาพอกบริเวณที่ถูกไฟลวก หรือถูกน้ำร้อนลวก แล้วใช้น้ำสะอาดประพรมพอเปียก จะทำให้เกิดความเย็นสบาย ไม่ปวดแสบร้อน และจะทำให้ไม่เกิดอาการฟองอีกด้วย (พระธรรมวโรดม, 2537: 2)

ขนานที่ 8 มะรุม ให้เอาเปลือกมะรุมฝนกับน้ำปูนใสทา ฝนให้น้ำยาออกข้นๆ สักหน่อย อาการปวดแสบปวดร้อนจะทุเลาลงภายใน 15 นาที ให้ทาบ่อยๆ จนกว่าจะหาย (ไทรย ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2010)

ขนานที่ 9 หอมแดง ให้เอาหัวหอมแดงมาตำให้ละเอียด ใช้พอกบริเวณที่ถูกน้ำร้อนลวกหรือไฟลวก มีสรรพคุณดับพิษปวดแสบปวดร้อนให้หายไปที่ (วิทย์ เทียงบูรณธรรม 2538: 248)

ขนานที่ 10 บัวบก เอาทั้งต้นสด 2-3 ต้น ล้างน้ำให้สะอาด ตำให้ละเอียด พอกแผลไฟไหม้ ช่วยลดอาการปวดแสบปวดร้อน (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 244)

ขนานที่ 11 ผักนึ่งกับน้ำตาลโตนด เอาผักนึ่งสด 2-3 ต้น ล้างให้สะอาด ต้มให้ละเอียด เติมน้ำตาลโตนด (ทำมาจากต้นตาล)เล็กน้อย ใช้ทาหรือพอกบริเวณที่ถูกน้ำร้อนลวก อาการปวดแสบปวดร้อนจะทุเลา (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 244)

ขนานที่ 12 ผักนึ่งกับสุรา เอาไปผักนึ่งมากพอสมควร นำมาต้มให้ละเอียดผสมกับสุราใช้พอกบริเวณที่ถูกไฟไหม้หรือน้ำร้อนลวก มีสรรพคุณบำบัดอาการปวดแสบร้อนให้หายไปได้ผลดี (พระธรรมวโรดม 2537: 4)

ขนานที่ 13 ยาสูบ เอายาสูบ 1 หยิบมือ คลุกกับน้ำมันมะพร้าว ปิดบริเวณที่ถูกน้ำร้อนลวกจะช่วยลดอาการปวดแสบปวดร้อน (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 245)

ขนานที่ 14 หล้าน้ำดับไฟ เอาใบและต้นสด 1-2 กิ่ง ล้างน้ำให้สะอาด ต้มให้ละเอียด เติมน้ำพิมเสน 3-4 เกล็ด พอกแผลไฟไหม้จะช่วยดับพิษร้อน (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 245)

3.3.2 สมุนไพรบำบัดแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก

ขนานที่ 1 ชัน มะพร้าวและน้ำปูนใส เอาชัน (ยางขาว ยางนา ยางแม่น้ำ ยางหยวก ยางเนิน) จากต้นยางที่ใช้ในการยาเรือ 1 หยิบมือ ต้มให้ละเอียด เติมน้ำมันมะพร้าวและน้ำปูนใสอย่างละเท่าๆ กัน คนให้เข้ากัน ผสมอย่าให้เหลว ใช้ทาแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก ดับพิษไฟ (ลดอาการปวดแสบปวดร้อน) (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 242)

ขนานที่ 2 ช้าแป้น (ดับยาง สะเป้ง มะเขือคง หูควาย ฝ่าเป้ง) ใช้ใบสด 3-5 ใบ ล้างให้สะอาด ต้มให้ละเอียด พอกแผลน้ำร้อนลวก (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 243)

ขนานที่ 3 แดงโม เนื้อแดงโมคันเอาแต่น้ำ นำมาใส่ขวด ปิดฝาทิ้งไว้ 2-3 เดือน น้ำที่หมักจะมีรสเปรี้ยว ใช้สำหรับชุบน้ำแดงโมที่หมักไว้ ปิดบริเวณที่ถูกไฟไหม้หรือน้ำร้อนลวก เปลี่ยนสัปดาห์ละ 3-4 ครั้ง แผลจะหายในไม่ช้า (ก่อนใส่ยาต้องล้างแผลด้วยน้ำเย็นๆ ให้สะอาดก่อน) (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 243)

ขนานที่ 4 มะพร้าวกับไข่ขาว เอาน้ำมันที่บีบจากเนื้อมะพร้าว 3 ช้อนโต๊ะ ไข่ขาวของไข่ไก่ 1 ฟอง นำน้ำมันมะพร้าวใหม่ๆ ตีให้เข้ากับไข่ขาว จนเป็นครีมเหลว ใช้ทาบริเวณที่ถูกไฟไหม้น้ำร้อนลวก (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 245)

ขนานที่ 5 พุดตาน (ดอกสามสี สามผิว) เอาใบสด 3-4 ใบ ล้างน้ำให้สะอาด ต้มให้ละเอียด แล้วผสมกับน้ำมันพืช ใช้ทาแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 244)

ขนานที่ 6 หาดหนูน (ใต้: ตะบึง ต่าบึง) นำเปลือกสดที่ตัดจากต้นใหม่ๆ 1 ฝ่ามือ มาต้มกับน้ำเดือดให้ชัน เอาน้ำที่ต้มมาทาแผลไฟไหม้ที่มีบริเวณเล็กน้อยและผิวหนังไม่แตก น้ำยาจะไปช่วยเคลือบแผลเป็นแผ่นบางๆ (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 246)

ขนานที่ 7 หูเสือ ให้เอาใบหูเสือมาล้างให้สะอาด ต้มแล้วไปโปะตรงที่เป็นแผลจะทำให้แผลที่ถูกไฟไหม้น้ำร้อนลวกไม่เปื่อย ไม่พอง และไม่ลาม (ไทรย ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2010)

ขนานที่ 8 น้ำมันกับน้ำปูนใส เอาน้ำมันมะพร้าวหรือน้ำมันงาหรือน้ำมันถั่ว และน้ำปูนใส (น้ำปูนแดงกินกับหมากได้จากการเอาปูนแดงก้อนเท่านิ้วหัวแม่มือใส่ในน้ำเย็น 1 แก้ว คนให้ทั่ว แล้วตั้งทิ้งไว้ให้เย็นก่อน เทส่วนที่เป็นน้ำใสมาใช้ ในกรณีที่ไม่ม่ปูนแดงอาจใช้น้ำจืดเข้าแทนก็ได้) อย่างละเท่าๆ กันหรือประมาณอย่างละ 4 ช้อนโต๊ะ เทน้ำปูนใสลงผสมกับน้ำมันมะพร้าวทีละน้อยๆ คนให้เข้ากัน คนไปเรื่อยๆ จนน้ำปูนใสหมด จะได้น้ำยาสีขาวขุ่น (อาจใช้เหล้าเป็นส่วนผสมด้วยในปริมาณเท่ากับน้ำมันและน้ำปูนใส) ใช้สำลีพันปลายไม้จุ่มยาทาบริเวณที่ถูกไฟไหม้หรือน้ำร้อนลวกวันละ 4-5 ครั้ง อาการปวดแสบร้อนจะพลันหายไปเป็นปกติทั้งทันที และใช้เป็นการรักษาบาดแผลให้หายไปอีกด้วย มีสรรพคุณอย่างชะงัด ขณะทายาพึงทาเบาๆ ระวังอย่าให้หนังกำพร้าลอก ยาขนานนี้เตรียมไว้จำนวนมากๆ เก็บใส่โหลปิดฝาให้มิดชิด เพื่อให้บริการช่วยเหลือประชาชนได้ทันทั่วถึง (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 242; อวย เกตุสิงห์ 2529: 28; พระธรรมวโรดม 2537: 3)

ขนานที่ 9 เจตมูลเพลิงแดง พริก ข่าและพลู เอารากเจตมูลเพลิงแดงสด 7 ท่อน พริกชี้ฟ้าสด 7 เม็ด ข่าสด 7 ท่อน ใบพลู (กินกับหมาก) สด 7 ใบ ตำยาทั้ง 4 อย่างนี้นำมาตำให้ละเอียด ผสมกับสุราใช้พอกบริเวณที่ถูกไฟลวก หรือถูกน้ำร้อนลวก อาการปวดแสบร้อนจะพลันหายไปทันที (พระธรรมวโรดม 2537: 4)

ขนานที่ 10 ยาสิงห์อินทนนท์ เอาสารส้มหนัก 60 กรัม ดิเกลือหนัก 20 กรัม จุนสี หนัก 2 กรัม ใส่ในน้ำสะอาด 1500 มิลลิลิตร ต้มให้เดือด ใช้สำลีชุบ ใส่แผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก แผลสด แผลเน่าเปื่อย แผลเรื้อรัง ได้ผลดีมาก (เขียน รัตนสุวรรณ เจริญ พงษ์มาลา และประจักษ์ รัตนสุวรรณ 2522: 202)

ขนานที่ 11 มะพร้าว ไข่ไก่และกำมะถัน ในกรณีที่ผู้ป่วยมีแผลทั้งตัว ให้เอามะพร้าวที่ขูดแล้ว 1 กิโลกรัม ใส่ลงในกระทะเคี่ยวทั้งน้ำมันมะพร้าว ให้น้ำมันออก จนกากมะพร้าวไหม้หมด ช้อนเอากากมะพร้าวที่ไหม้ทิ้ง เหลือแต่น้ำมันมะพร้าว เอาไข่ไก่มา 7 ฟอง ใช้แต่ไข่แดง เทไข่แดงลงไปนน้ำมันมะพร้าว เคี่ยวจนไข่ไหม้หมด ตักเศษไข่ออกทิ้ง เสร็จแล้วเอากำมะถันหนัก 1 บาทต่อไข่ไก่ 7 ฟอง (ถ้าใช้ไข่ไก่ 3 ฟอง ก็ให้ลดกำมะถันลงตามส่วน) ตำให้ละเอียด ใส่ลงในน้ำมัน คนให้เข้ากัน แล้วเอาขี้เถ้าที่ฆ่าเชื้อด้วยการต้มและล้างด้วยแอลกอฮอล์ จุ่มน้ำมัน ทาแผลให้ทั่ววันละ 3 เวลา แม้ถูกไฟลวกจนแผลเหวอะหะก็หายสนิทโดยไม่มีแผลปรากฏให้เห็นเลย (พดุงอาจารย์วิฑูร โยคะ รัตนรังษิ สุวัตร์ ตั้งจิตรเจริญ และปริญญา อุทิศสถานนท์ 2541: 353)

4. การบำบัดพิษจากสารเคมีทางการเกษตรด้วยสมุนไพร

4.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสารเคมีทางการเกษตร ปัจจุบันเกษตรกรมีการใช้สารเคมีทางการเกษตรอย่างแพร่หลาย เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพในปริมาณมาก รวมทั้งสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ทันเวลาตรงกับความต้องการของตลาด เพื่อให้ได้ราคาสูง โดยในปี พ.ศ.2545 ประเทศไทยนำเข้าสารเคมีกำจัดศัตรูพืชมากถึง 70,158 ตัน รวมมูลค่า 9,202.74 ล้านบาท เฉลี่ยแล้วคนไทยใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชประมาณ 1 กิโลกรัมต่อคนต่อปี (สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ 2546)

4.1.1 ประเภทของสารเคมีทางการเกษตรที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ สารเคมีที่มักทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยมี 2 กลุ่มใหญ่ คือ สารกำจัดแมลง และสารกำจัดวัชพืช ดังนี้ (ฉันทนา ผดุงเทศ 2549: 1-3; ศักดา ศรีนิเวศน์ 2552: 2; Henry & Wiseman, 1997)

1) **กลุ่มสารเคมีกำจัดแมลง** สารกำจัดแมลงที่ใช้บ่อยในการเกษตร คือ สารกลุ่มออร์กาโนฟอสเฟตและคาร์บาเมต กลุ่มออร์กาโนคลอรีน และไพรีทรอยด์ ดังนี้

ก. **กลุ่มออร์กาโนฟอสเฟตและคาร์บาเมต (Organophosphate and Carbamate Insecticide)** สารเคมีกำจัดแมลงกลุ่มออร์กาโนฟอสเฟตมีชื่อเรียกสามัญ (common name) หลายชื่อ เช่น มาลาไทออน (malathion) เมวินฟอส (mevinphos) โฟลิดอล (Folidol) พาราไทออน (parathion) เป็นต้น ส่วนสารเคมีกำจัดแมลงกลุ่มคาร์บาเมตมีชื่อเรียกสามัญหลายชื่อ เช่น คาร์บาริล (carbaryl) เมทโทมิล (methomyl) โปรพ็อกซัวร์ (propoxur) เป็นต้น สารเคมีเหล่านี้อาจอยู่ในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น ผื่นผง เม็ด ของเหลว เป็นต้น สารเคมีกำจัดแมลงบางชนิดอาจต้องทำให้เจือจางด้วยน้ำก่อนนำไปใช้ หรือบางชนิดอาจต้องนำไปเผาหรือให้ถูกความร้อนจนเป็นไอควันก่อนจึงนำไปใช้กำจัดแมลง สารเคมีกำจัดแมลงกลุ่มคาร์บาเมตมีพิษรุนแรงน้อยกว่ากลุ่มออร์กาโนฟอสเฟต ประชาชนที่เป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการได้รับสารในกลุ่มนี้คือ ผู้ที่ทำงานในอุตสาหกรรมการผลิต บรรจุ ขนส่ง และจำหน่ายสารกลุ่มนี้ เกษตรกรผู้ใช้สารเคมี และพนักงานผู้ให้บริการกำจัดแมลงตามอาคารบ้านเรือนหรือสำนักงาน นอกจากนั้นประชาชนที่อาจสัมผัสออร์กาโนฟอสเฟตและคาร์บาเมตจากสิ่งแวดล้อม เช่น การบริโภคอาหารที่ปนเปื้อน การใช้สารเคมีกำจัดแมลงในบ้านเรือน เป็นต้น

ข. **กลุ่มออร์กาโนคลอรีน (Organochlorine Insecticide)** สารเคมีกำจัดแมลงกลุ่มนี้มีหลายชนิดที่เราคุ้นเคยกันดี เช่น ดี.ดี.ที.(DDT) เอนโดซัลเฟน (endosulfan) คลอเดน (chlordane) ลินเดน (lindane) หรือที่รู้จักกันในชื่อ แกมมา เบนซีน เฮกซะคลอไรด์ (gamma benzene hexachloride หรือ gamma-HCH) ประชาชนที่เสี่ยงต่อการได้รับสารในกลุ่มนี้คือ เกษตรกรที่ใช้สารเคมีในกลุ่มนี้กำจัดแมลงและป้องกันผลผลิตทางการเกษตรมิให้เสียหาย เจ้าหน้าที่ฉีดยา ดี.ดี.ที. เพื่อมา युกันปล่องและ युกลายที่เป็นพาหะนำเชื้อไข้มาลาเรียและไข้เลือดออก ผู้ที่ใช้สารเคมีในกลุ่มนี้ เช่น ลินเดนในการกำจัดหมัด เหา หอย และตัวทาก เป็นต้น

ค. **กลุ่มไพรีทรอยด์ (Pyrethroid Insecticide)** ไพรีทรอยด์เป็นสารเคมีที่ได้จากการสังเคราะห์เลียนแบบไพรีทรินส์ซึ่งเป็นสารที่สกัดจากธรรมชาติโดยสกัดจากดอกไม้ที่มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Chrysanthemum spp.* ไพรีทรอยด์จึงมีสูตรโครงสร้างคล้ายไพรีทรินส์ ตัวอย่างสารไพรีทรอยด์ ได้แก่ ไบโอะเรสมิทริน (bioresmethrin) เดลต้ามีทริน (deltamethrin) เพอร์มีทริน (permethrin) เป็นต้น ไพรีทรอยด์มักนำมาเป็นส่วนผสมของยากำจัดแมลงที่ใช้ฉีดพ่นหรือจุดกับขดยาเพื่อป้องกันและกำจัดแมลงในครัวเรือนเนื่องจากอันตรายน้อยกว่าสองกลุ่มแรก และมีการนำไพรีทรอยด์มาใช้ควบคุมและกำจัดแมลงในโรงเก็บเมล็ดพันธุ์ทางการเกษตร รวมทั้งนำมากำจัดหนอนแมลงพิษผักและแมลงผลไม้ได้ด้วย มีจำหน่ายในรูปแบบของเหลวชนิดฉีดพ่น ชนิดฝุ่น ผง แป้ง เป็นต้น กลุ่มเสี่ยงจึงเป็นประชาชนทั่วไปที่ใช้ยาฉีดพ่นแมลงหรือยาจุดกันยุง และเกษตรกรผู้ใช้สารเคมีนั่นเอง

2) สารเคมีกำจัดวัชพืช สารกำจัดวัชพืชที่ใช้บ่อย คือ พาราควอทและไกลโฟเสด ดังนี้

ก. กลุ่มพาราควอท (Paraquat group) สารเคมีกลุ่มพาราควอทหรือที่เกษตรกรรู้จักกันดีในชื่อ “กรัมม็อกโซน” เนื่องจากยากกลุ่มนี้กำจัดวัชพืชได้ผลดีมาก เกษตรกรจึงนิยมใช้กันทั่วไป กลุ่มเสี่ยงจึงเป็นเกษตรกรที่ใช้ยานิพนธ์ในการฆ่าหญ้าและวัชพืชต่างๆ รวมทั้งผู้ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการผลิต บรรจุขนส่งและจำหน่ายสารเคมีชนิดนี้

ข. กลุ่มไกลโฟเสด (Glyphosate group) สารเคมีกลุ่มไกลโฟเสดมักนำมาใช้กำจัดวัชพืชในสนามหญ้า และมักจะนำมาใช้กำจัดวัชพืชแทนพาราควอท เนื่องจากพาราควอทมีพิษร้ายแรงจนทำให้ผู้ใช้เสียชีวิตได้ กลุ่มเสี่ยงต่อพิษของไกลโฟเสดคือ เกษตรกรที่ใช้สารเคมีกลุ่มนี้กำจัดวัชพืชและคนรับจ้างทำสวนตามบ้านหรือสถานที่ทำงานต่างๆ รวมทั้งคนงานในสนามกอล์ฟด้วย

4.1.2 การเข้าสู่ร่างกายของสารเคมีกำจัดศัตรูพืช สารเคมีกำจัดแมลงและวัชพืชเข้าสู่ร่างกายได้ 3 ทาง ได้แก่ 1) การเข้าสู่ร่างกายทางผิวหนัง 2) การเข้าสู่ร่างกายทางการหายใจ และ 3) การเข้าสู่ร่างกายโดยการกลืนกิน (ศักดิ์ ศรีนิเวศน์ 2552: 2; Henry & Wiseman, 1997)

4.1.3 ผลกระทบต่อสุขภาพ สารเคมีกำจัดศัตรูพืชทุกชนิดเป็นอันตรายต่อสุขภาพ เมื่อสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเข้าสู่ร่างกายจะส่งผลกระทบต่อทุกระบบของร่างกาย กล่าวคือ เลือดจะพาสารเคมีเข้าสู่ทุกส่วนของร่างกายและจะส่งผลต่อตา หัวใจ ปอด กระเพาะอาหาร ลำไส้ ตับ ไต กล้ามเนื้อ สมองและประสาท อาการที่เกิดจากการได้รับพิษจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืชจะรุนแรงมากหรือน้อย และรวดเร็วเพียงใดขึ้นอยู่กับชนิดของสารเคมี เวลาที่สัมผัส ปริมาณหรือความเป็นพิษของสารเคมีนั้นว่ารุนแรงมากน้อยเพียงใด บางรายอาจมีอาการรุนแรงเกิดขึ้นได้แม้ได้รับพิษจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืชชนิดมีพิษน้อย แต่ถ้าได้รับพิษสะสมไว้ในร่างกายอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน เช่น เป็นสัปดาห์หรือเป็นเดือน ก็อาจทำให้มีอาการรุนแรงได้ การแสดงอาการเมื่อได้รับพิษจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืชมี 2 ลักษณะ คือ พิษเฉียบพลันและพิษเรื้อรัง สำหรับพิษเฉียบพลันเป็นอาการที่เกิดขึ้นทันทีที่ได้รับพิษจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืช อาการที่พบบ่อย คือ ปวดศีรษะ มึนงง คลื่นไส้ อาเจียน เจ็บหน้าอก ปวดกล้ามเนื้อ เหงื่อออกมาก ท้องเสีย เป็นตะคริว หายใจติดขัด มองเห็นไม่ชัดเจน ถ้าไม่ได้รับการรักษาพยาบาลอย่างทันที่อาจมีอาการรุนแรงจนเสียชีวิตได้ นอกจากอาการดังกล่าวแล้ว ในส่วนของร่างกายที่สัมผัสกับสารเคมีกำจัดศัตรูพืชโดยตรงก็จะเกิดอาการระคายเคือง ได้แก่ ผิวหนังแห้งไหม้ มีรอยแดง ดำ ระคายเคืองจมูก ปากและคอ น้ำตาไหล และไอ เล็บมือเล็บเท้าเปลี่ยนสีเป็นสีฟ้าและสีดำ บางรายเล็บหลุดร่อนออกไปเลยก็มี อย่างไรก็ตาม พิษของสารเคมีกำจัดศัตรูพืชแต่ละชนิดก็ทำให้เกิดอาการที่แตกต่างกันไปบ้าง (Henry & Wiseman, 1997; ฉันทนา ผดุงเทศ 2549: 1-5)

4.2 สมุนไพรที่ช่วยบำบัดผู้ที่ได้รับพิษจากสารเคมีทางการเกษตร

ในทางการแพทย์พื้นบ้านนิยมบำบัดผู้ที่ได้รับพิษจากสารเคมีทางการเกษตรโดยใช้รางจืดเถา ดอกม่วงทั้งแบบสดและแบบแห้ง ดังนี้ (พิสิษฐ์ ศรสวัสดิ์ บรรณาธิการ ชุด 8 2540: 28;

<http://semamoe.com/node/4472>)

ขานานที่ 1 รังจืดเถาดอกสีม่วงแบบสด เต็มใบรังจืดมา 5 ใบ ทำให้ละเอียด ผสมกับน้ำชาข้าว
แล้วคั้นเอาน้ำดื่ม ในช่วงของรังจืดดอกม่วงนั้น ดอกสีม่วงแก่จะแรงกว่าดอกสีม่วงอ่อน

ชาวสลัมคลองเตยที่ได้รับพิษจากคอนเทนเนอร์บรรจุสารเคมีระเบิดไฟไหม้ ในปี พ.ศ.2534 ซึ่งมี
ผู้ได้รับพิษต้องส่งโรงพยาบาลทันทีถึง 2,000 คน ส่วนสารเคมีที่ระเบิดในครั้งนั้นเป็นสารก่อมะเร็ง ผู้ที่
สัมผัสสารพิษหลายร้อยคนมีอาการคอแห้ง ใจสั่นและหายใจไม่สะดวกก็ได้รับการบำบัดโดยให้ดื่มน้ำ
รังจืด ได้ผลดี (พิสิษฐ์ ศรสวัสดิ์ บรรณาธิการ ชูต 8, 2540: 28)

ขานานที่ 2 รังจืดเถาดอกสีม่วงแบบแห้ง ใช้ใบรังจืดแห้ง 1 หยิบมือ ชงกับน้ำเดือดหนึ่ง
กาเล็กโดยใส่น้ำประมาณ 4 แก้ว หรือชงชารังจืดแบบซองให้ดื่มต่างน้ำทั้งวัน ชงดื่มได้ทุกวัน โดยไม่มี
อันตรายใดๆ การดื่มน้ำต้มใบรังจืดอื่นๆ จะให้ผลดีกว่าเมื่อทิ้งไว้ให้เย็นแล้ว นอกจากผู้ที่เป็น
โรคเบาหวานอาจทำให้ระดับน้ำตาลในเลือดลดลงเล็กน้อย วิธีนี้สามารถขับสารพิษจากสารเคมีต่าง และ
บำบัดอาการเมาค้างจากการดื่มสุราในตอนเช้าได้ดีอีกด้วย (พิสิษฐ์ ศรสวัสดิ์ บรรณาธิการ ชูต 8 2540:
29)

5. การบำบัดผู้ที่กินสารพิษหรือยาพิษด้วยสมุนไพร

5.1 ความน่าเชื่อถือกับการกินสารพิษหรือยาพิษ การได้รับสารพิษหรือยาพิษโดยการกินในปัจจุบัน
มักเกิดจากปัญหาการตั้งใจฆ่าตัวตาย อีกส่วนหนึ่งเกิดจากอุบัติเหตุจากการกินสารพิษหรือยาพิษโดย
ไม่ได้ตั้งใจซึ่งพบมากในเด็กเล็ก รวมถึงปัญหาการฆาตกรรมหรือที่เรียกตามภาษาชาวบ้านว่า “โดน
วางยา” ทำให้อุบัติการณ์ของการได้รับสารพิษเพิ่มสูงขึ้นและเป็นปัญหาสำคัญในวงการสุขภาพของไทย
จากการศึกษาของสำนักระบาดวิทยาโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากโรงพยาบาลขนาดใหญ่ 30 แห่งทั่ว
ประเทศ พบว่า ในปี พ.ศ. 2551 มีผู้บาดเจ็บจากการตั้งใจฆ่าตัวตายรวม 7,237 ราย หรือร้อยละ 2 ของ
ผู้บาดเจ็บทุกสาเหตุ และเสียชีวิตจากการฆ่าตัวตายจาก 439 ราย หรือร้อยละ 7 ของผู้เสียชีวิตทุกสาเหตุ
โดยการเสียชีวิตจากการฆ่าตัวตายสำเร็จสูงเป็นอันดับ 4 ของผู้เสียชีวิตจากการบาดเจ็บทุกสาเหตุ ในที่นี้
จะกล่าวเฉพาะการกินสารพิษหรือยาพิษเพื่อตั้งใจฆ่าตัวตายเท่านั้น (รุ่งเรือง กิจผาดี 2553: 1)

5.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการกินสารพิษหรือยาพิษ

5.2.1 สาเหตุของการกินสารพิษหรือยาพิษ การฆ่าตัวตายมีหลายสาเหตุ เช่น การเผชิญกับ
ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน ทำให้เกิดความเครียด คับข้องใจ อีกทั้งการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร
การฆ่าตัวตายผ่านสื่อต่างๆ ทำให้เกิดการเลียนแบบการทำร้ายตนเองมากขึ้น และแนวโน้มเกิดในกลุ่ม
อายุ 20-39 ปี สูงขึ้นทุกปี และสูงขึ้นในกลุ่มผู้ใช้แรงงาน นักเรียนนักศึกษา และผู้ไม่มีงานทำ ส่วนวิธีการ
ทำร้ายตนเองที่พบมากที่สุดได้แก่ 1) การกินยา เช่น ยาแก้ปวดคลอไรด์ ยานอนหลับ ยารักษาโรคหัวใจ
ยาทิงเจอร์ไอโอดีนที่ใช้ทำแผล เป็นต้น 2) วัตถุเคมีที่ใช้ในบ้าน เช่น ผงซักฟอก น้ำยาขัดพื้น แล็กเกอร์
เบนซิน ทินเนอร์ ดีดีที เป็นต้น 3) สารเคมีที่ใช้ในทางเกษตรกรรม เช่น ยาฆ่าแมลง ยาปราบวัชพืช เป็น
ต้น และ 4) ยาพิษที่ใช้เบื่อสัตว์ เช่น ยาเบื่อหนูหรือสุนัข เป็นต้น ซึ่งสารพิษเหล่านี้จะมีผลต่อระบบ
ประสาทและสมอง ระบบเลือด ระบบทางเดินหายใจ ดับ ทางเดินอาหาร หรืออื่นๆ บางชนิดอาจระคาย

เคื่องต่อผิวหนังและเยื่อบุทางเดินอาหาร เช่น สารที่เป็นกรดและด่างอย่างแรง เป็นต้น (รุ่งเรือง กิจผาติ 2553: 3)

5.2.2 อาการและอาการแสดง อาการของผู้ป่วยจะรุนแรงมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับชนิด ปริมาณ และระยะเวลาที่ได้รับสารพิษเข้าไป ในที่นี้จะกล่าวถึงสารที่พบบ่อยเพียงบางชนิดเท่านั้น ดังนี้

1) ยาแก้ปวดลดไข้พาราเซตามอล ถ้าผู้ใหญ่กินครั้งเดียว 10 กรัม (ประมาณ 20 เม็ด) จะทำให้ ตับถูกทำลายภายใน 12 ชั่วโมง จะทำให้ตับถูกทำลาย เกิดภาวะตับแข็งหรือตับวายเฉียบพลัน โดยผู้ป่วย จะมีอาการดีซ่าน (ตาและตัวเหลือง) ซึม เพ้อ ชัก และไตวาย ถ้ากินครั้งเดียว 15 กรัม (ประมาณ 30 เม็ด) อาจทำให้เสียชีวิตได้

2) ยานอนหลับ ถ้าเป็นยานอนหลับกลุ่มบาร์บิทูเรต เมื่อกินเกินขนาดมากๆ จะทำให้ซึม ไม่ค่อยรู้ตัว หายใจตื้นและช้า เหงื่อออก ตัวเย็น ตัวเขียว รุน่านตาโต และไม่หดรเมื่อถูกแสง หมดสติ และตาย ในที่สุด ส่วนยานอนหลับกลุ่มทั่วไป เมื่อกินจำนวนมากจะกดการหายใจ ผู้ป่วยมักจะเสียชีวิตจากขาด อากาศหายใจ

3) น้ำมันก๊าด เบนซิน ทินเนอร์ ทำให้อาเจียน ปวดบวม น้ำ วิงเวียน ซึ่พจรเบาและเดินไม้ สม่่าเสมอ ชัก ถ้าสำลักเข้าไปในปอด อาจทำให้ปอดอักเสบ นอกจากนั้นยังทำให้เกิดพิษเรื้อรังได้ โดยมี อาการปวดศีรษะ ซึม ตามัว มือเย็นและชา อ่อนเพลีย ความจำเสื่อม ใจสั่น ความคิดสับสน ซีด และเจ็บ ในปาก

4) ยาฆ่าแมลงประเภทออร์แกโนฟอสเฟต (organophosphate) เช่น พาราไทออน (parathion) มาลาไทออน (malathion) คาร์บาเมต (carbamate) เป็นต้น ผู้ป่วยมักจะมีอาการภายใน 2-3 ชั่วโมงหลัง กิน โดยมีอาการปวดศีรษะ เหงื่อออก น้ำลายฟูมปาก น้ำตาไหล อาเจียน ท้องเดิน กล้ามเนื้อตื้นกระตุก ชัก หอบ ตาลาย รุน่านตาหดเล็ก และอาจตายภายในเวลาอันรวดเร็ว

5) พาราควอด เป็นสารที่มีในยาปราบวัชพืช ทำให้เกิดอาการชัก ปวดบวม น้ำ ตับวาย หัวใจ วาย ภายในไม่กี่ชั่วโมงถึงหลายวัน ในที่สุดจะมีอาการระบบหายใจล้มเหลวเนื่องจากเกิดเยื่อพังผืดใน ปอด ถ้าขนาดเข้มข้นอาจกัดเยื่อบุหลอดอาหาร ทำให้ริมฝีปากและลำคอไหม้พองและเป็นแผล อาจทำให้ หลอดอาหารเป็นแผลทะลุได้

6) กรดหรือด่างอย่างแรง เช่น น้ำยาล้างห้องน้ำ เป็นต้น ทำให้เยื่อบุทางเดินอาหารถูกกัดไหม้ และอักเสบ มีอาการเจ็บในปากและลำคอ กระหายน้ำ คลื่นไส้ อาเจียนเป็นเลือด กลืนลำบาก หายใจ ลำบากและช็อก บางรายอาจมีการแตกทะลุของหลอดอาหารและกระเพาะ ทำให้กลายเป็นเยื่อช่องท้อง อักเสบหรือหลอดอาหารเกิดการตีบตันจากการอักเสบได้ (รุ่งเรือง กิจผาติ 2553:1, สุรเกียรติ อาชานานุภาพ 2544:702-703)

5.3 สมุนไพรที่ใช้บำบัดผู้ที่กินสารพิษหรือยาพิษ

ขนานที่ 1 ไช้ขาว เอาไช้ขาว (ไช้ไก่ หรือไช้เป็ด ก็ได้ แยกเอาไช้แดงออกก่อน) นำมาควนให้ ละลายดีแล้วใช้กิน สักครู่หนึ่งเท่านั้น ผู้กินยาพิษนั้นจะอาเจียนเอายาพิษออกมาจนหมดท้อง แล้วรีบนำ ตัวผู้นั้นส่งโรงพยาบาลต่อไป (พระธรรมวโรดม 2537: 6)

ขนานที่ 2 โลดทะนง เอรากโลดทะนง (ข้าวเย็นนิบหรือทะนง) มาฝนกับน้ำข้าวข้าว กินเข้าไป จะทำให้อาเจียนอย่างหนัก เป็นการถอนพิษคนกินยาเบื่อ ยาเมา ยาพิษได้หมดสิ้น (พจนานุกรมยิวพุทธ โยคะ รัตนรังษี สุวตฺร ตังจิตรเจริญ และปริญญา อุทิศสถานนท์ 2541: 374; วีระสิงห์ เมืองมั่น 2540: 153)

ขนานที่ 3 รากจืด เอรากรากจืดเผาฝนกับน้ำข้าวข้าว กินเข้าไป จะถอนพิษยาเบื่อ ยาเมา ยาพิษได้หมดสิ้นแล (พจนานุกรมยิวพุทธ โยคะ รัตนรังษี สุวตฺร ตังจิตรเจริญ และปริญญา อุทิศสถานนท์ 2541: 391) นอกจากนี้ วีระสิงห์ เมืองมั่น (2540: 132) อธิบายว่า ควรใช้รากจืดที่มีอายุเกิน 1 ปีขึ้นไป ขนาดเท่านิ้วชี้ (1-2 องคุลีหรือ 1-2 นิ้ว) นำรากมาฝนหรือค้ำกับน้ำข้าวข้าวคั้นให้หมดทันทีที่มีอาการ อาจทำซ้ำได้อีกใน ½-1 ชั่วโมง โดยการปลูกรากจืดควรรู้อีกถ้าแก่ของถ่านเป็นปุ๋ยจึงจะมีสารสำคัญมาก

ขนานที่ 4 ผักกระเฉดและน้ำมะพร้าว เอาผักกระเฉดทั้ง 5 ลวกน้ำร้อนก่อน แล้วเอามาตำ ผสมกับน้ำมะพร้าวให้กินหาย (เปี่ยม บุญยะ โชติ เล่ม 6 2514: 65)

ขนานที่ 5 สับปะรด เอาสับปะรด 1 ลูกมาคั้นเอาน้ำกิน ถ้าไม่มีลูกสับปะรดให้เอาใบหรือลำต้นคั้นเอาน้ำแทน รับประทานเร็วทันใจ (ลำปาง ปาชิโร 2546: 109)

6. การบำบัดภาวะอาหารเป็นพิษด้วยสมุนไพร

6.1 ความนำเกี่ยวกับภาวะอาหารเป็นพิษ ภาวะอาหารเป็นพิษเกิดขึ้นเมื่อคนกินอาหารที่ปนเปื้อนเชื้อแบคทีเรียหรือพิษของเชื้อแบคทีเรีย โดยมีอาการท้องเดิน อาเจียน และปวดท้อง และโดยทั่วไปจะเริ่มเกิดอาการภายหลังกินอาหาร 4-36 ชั่วโมง ภาวะอาหารเป็นพิษมักเกิดจากเชื้อแบคทีเรีย นอกจากนั้นยังเกิดจากการกินพืชพิษ เช่น เห็ด กลอย เป็นต้น และสัตว์พิษ เช่น ปลาปักเป้า แมงดาถ้วย เป็นต้น ภาวะอาหารเป็นพิษมักเกิดในฤดูร้อนเนื่องจากการเก็บรักษาอาหาร ไม่เย็นพอที่จะป้องกันการเจริญเติบโตของเชื้อแบคทีเรีย (Ehrlich, 2008)

6.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับภาวะอาหารเป็นพิษ

6.2.1 สาเหตุของภาวะอาหารเป็นพิษ สาเหตุของอาหารเป็นพิษที่พบบ่อยกว่าสาเหตุอื่นๆ คือ อาหารเป็นพิษจากเชื้อแบคทีเรีย พืชและสัตว์ที่บริโภค ดังนี้

1) พิษจากเชื้อแบคทีเรีย

ก. *E. coli* เป็นแบคทีเรียที่ปนเปื้อนในแฮมเบอร์เกอร์ที่ไม่สุก น้ำแอปเปิ้ลที่ไม่ได้ฆ่าเชื้อมดน้ำ หรือน้ำแข็งที่ไม่สะอาดหรือผักดิบที่ใช้บุ๋ยคอก

ข. *Staphylococcus aureus* เป็นเชื้อที่พบในอาหารจำพวกสลัด แฮม ไช้ขนมจีน ลาดหน้า น้ำปลาหวาน ซุป อาหารประเภทเนื้อ เป็นต้น เชื้อนี้มักปนเปื้อนมาจากมือของผู้ปรุงอาหาร และพิษที่ปล่อยออกมาไม่ถูกทำลายด้วยความร้อน เมื่อคนเรากินอาหารนี้ (ไม่ว่าจะต้มสุกหรือไม่ก็ตาม) เข้าไป หลังจากนั้นอีก 2-4 ชั่วโมง ก็จะเกิดอาการขึ้น

ค. *Streptococcus* เป็นเชื้อที่พบในอาหารจำพวกเนื้อ เป็ด ไก่ ปู เป็นต้น เชื้อจะปล่อยพิษปนกับอาหาร เมื่อคนกินเข้าไป แล้ว อีก 4-12 ชั่วโมง ก็จะเกิดอาการขึ้น

ง. *Salmonella spp.* เป็นเชื้อที่พบในสัตว์ปีก เช่น เป็ด ไก่ เป็นต้น เนื้อวัว เนื้อควาย ไข่ หรือผลิตภัณฑ์นม มักเกิดหลังกินพิษของเชื้อที่ปนอยู่ในอาหารเข้าไป 8-48 ชั่วโมง

จ. *Shigella spp.* เป็นเชื้อที่พบในผักดิบ หรืออาหารแช่เย็นหรืออาหารที่มีความชื้น เช่น มะเขือเทศ ไข่ในสลัด เป็นต้น

ฉ. *Clostridium botulinum (C. botulinum)* เป็นเชื้อที่พบในดิน โคลน ในน้ำ ตามผัก ผลไม้ มูลสัตว์ บางครั้งปนเปื้อนอยู่ในอาหารกระป๋อง อาหารบรรจุขวดและอาหารหมักดอง โดยเฉพาะที่เตรียมกันในครัวเรือนหรือตามพื้นบ้านที่ไม่ผ่านการฆ่าเชื้อ เชื้อนี้สามารถแบ่งตัวได้ในที่ที่ไม่มีออกซิเจน (ในภาชนะที่ปิดมิดชิด) แล้วปล่อยพิษออกมา ทำให้เกิดอาการหลังกินพิษเข้าไป 8-36 ชั่วโมง (สุรเกียรติ์ อาชานานุกาพ 2544: 279-282)

ช. *C. perfringens* เป็นเชื้อที่พบในอาหารที่มีเนื้อหมู วัว ควายและสัตว์ปีกซึ่งปรุงก่อนกินเกินกว่า 24 ชั่วโมง

ซ. *Campylobacter jejuni* เป็นเชื้อที่พบในนมดิบและไข่

ฌ. *Vibrio Cholerae* เป็นเชื้อที่พบในอาหารทะเลที่มี 2 ฝา เช่น หอยแมลงภู่ หอยกาบ หอยนางรม หอยแครง อาหารทะเลที่มีกระดองหรือมีเปลือก เช่น กุ้ง ปู เป็นต้น

2) พิษจากปลาและแมงดาบางชนิด

ก. ปลาปักเป้า เนื้อปลาปักเป้าเป็นพิษ 2 อย่าง คือ 1) Ciguatera Poisoning เป็นพิษต่อระบบประสาทและระบบหัวใจ และ 2) Scombrotoxic Poisoning เป็นพิษที่พบได้ในปลาทุกชนิดเพราะปลาไม่สดหรือไม่ได้เก็บไว้ในที่เย็นพอ จะทำให้แบคทีเรียบางชนิดในเนื้อปลาเจริญเติบโตและสร้างฮิสตามีนขึ้นมา หากสารฮิสตามีนมีปริมาณมากพอ แม้ปลาสุกก็ยังเกิดพิษได้ (The Asian Pacific News; Multilingual Weekly Newspaper in USA, 2009:2)

ข. แมงดาถ้วย แมงดาทะเลในน่านน้ำไทยมี 2 ชนิด คือ แมงดาจาน (*Techypleus gigas*) และแมงดาถ้วย (*Carcinoscorpius rotundicauda*) แมงดาทะเลจะมีรูปร่างเหมือนชามกะละมังคว่ำ หัวโค้งกลม มีเปลือกหนาแข็งหุ้มทั้งตัว มีหางแข็งยาว ปลายแหลมยื่นออกมาจากส่วนท้ายของลำตัว แมงดาทะเลจะอาศัยอยู่ที่พื้นน้ำทะเลตื้นๆ กินหอย ปูตัวเล็กๆ เป็นอาหาร ไข่เม็ดกลมสีเหลืองขนาดเม็ดสาธู ซึ่งคนไทยนิยมนำมาปรุงอาหารรสเค็มคือ “ยำไข่แมงดา” แมงดาจานหรือแมงดาทะเลหางเหลี่ยม มีขนาดใหญ่ วางไข่ตามริมฝั่งที่เป็นดินทราย ไม่มีพิษ แต่แมงดาถ้วยหรือแมงดาทะเลหางกลมซึ่งชาวบ้านเรียกว่าแมงดาไฟ หรือเหรา มีพิษในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมิถุนายน ตัวเล็กกว่าแมงดาจาน มีสีส้มหรือสีน้ำตาลเข้ม ชาวบ้านมีวิธีการสังเกตว่าแมงดาตัวใดมีพิษโดยดูจากใต้ท้องแมงดาไฟตัวเมียจะหักเว้ามากคล้ายตัวผู้ ลำตัวที่ท้องมีขนรุงรัง ส่วนด้านหลังมีสีส้มหรือน้ำตาลเข้ม ดาสีแดง ผิดกับแมงดาจานที่มีดาสีดำ พิษของแมงดาถ้วยมาจาก 2 สาเหตุ คือ 1) ตัวแมงดาถ้วยเองไม่มีพิษ แต่เกิดจากแมงดาถ้วยไปกินตัวแพลงตอนที่มีพิษหรือกินหอยที่กินแพลงตอนที่มีพิษเข้าไป ทำให้สารพิษไปสะสมอยู่ในเนื้อและไข่ของแมงดาถ้วย และ 2) ตัวแมงดาถ้วยมีพิษที่เกิดจากแบคทีเรียในลำไส้สร้างพิษขึ้นมาได้เอง ความร้อนไม่สามารถทำลายพิษชนิดที่มีผลต่อระบบประสาทได้ (ผ่องศรี ทิพวงโกศล 2010)

ก. พิษจากอาหารทะเล อาหารทะเลจำพวกกุ้ง หอย ปู ปลาที่กินแพลงตอนเป็นอาหาร แพลงตอนมีเซลล์เดี่ยวและมีหลายพันธุ์ มีสารพิษกว่า 12 ชนิด ในบางฤดูกาลแพลงตอนมีการเจริญเพิ่มจำนวนบนผิวน้ำทะเลมาก จนดูว่าทะเลเปลี่ยนเป็นสีแดง อาหารทะเลที่จับมาในช่วงนี้จะมีพิษและไม่ปลอดภัยต่อการบริโภคเนื่องจากมีสารพิษสะสมอยู่ในตัวเป็นจำนวนมาก ผู้ที่บริโภคเข้าไปจะทำให้เกิดพิษต่อระบบทางเดินอาหารและพิษต่อระบบประสาทด้วย

3) พิษจากพืช ส่วนใหญ่เกิดจากการกินเห็ดพิษและกลอย เห็ดพิษในประเทศไทยมีหลายชนิด บางชนิดทำให้เกิดอาการมึนเมาและอาเจียน เช่น เห็ดหัวกรวดครีบเขียวอ่อน เป็นต้น บางชนิดถ้ากินเพียงเล็กน้อยทำให้เกิดภาพหลอนคล้ายเสพยาเสพติด เช่น เห็ดจิ้งจอก เป็นต้น บางชนิดมีพิษร้ายแรงทำให้ถึงเสียชีวิตได้ ส่วนใหญ่เป็นเห็ดในสกุลอะมานิตา (*Amanita*) และเห็ดในสกุลเฮลเวลลา (*Helvellaceae*) เห็ดพิษในสกุลอะมานิตาที่มีพิษร้ายแรงได้แก่ เห็ดระโงกหิน(ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในภาคเหนือเรียก เห็ดไข่ตายซาก) (*Amanita verna*) เห็ดเกล็ดดาว (*Amanita pantherina*) และเห็ดไข่เป็ด (*Amanita virosa*) ส่วนเห็ดในสกุลเฮลเวลลาที่มีพิษร้ายแรง คือ เห็ดสมองวัว (*Gyromitra esculenta*) เห็ดพิษมักจะมีหมวกเห็ดซึ่งลักษณะ 1) สกปรก มีผงคล้ายแป้ง หรือมีเศษเนื้อเยื่อต่างๆ ติดอยู่บนหมวก 2) หมวกของเห็ดพิษอาจมีสีขาวหรือสีอื่นใดก็ได้ แต่ถ้าเป็นเห็ดพิษแล้วหมวกเห็ดจะแตกง่าย เพียงแตะเบาๆ ก็จะหักหรือฉีกขาด 3) ถ้าดมดูจะไต่กลิ่นเหม็น และ 4) หักก้านเห็ดส่วนที่อยู่ติดดินจะพบลักษณะคล้ายมียางเหนียว อยู่ที่ยก้านเห็ด เช่น เห็ดเกล็ดดาวจะมีหมวกเห็ดรูปกลม สีน้ำตาลอมเหลืองหรือน้ำตาลดำ ขอบเป็นริ้วโดยรอบ ผิวมีเกล็ดหยาบสีขาวปริแตกออกมาจากเยื่อหุ้มดอกเห็ดกระจายไปทั่ว หลุดได้ง่าย โคนโคนเป็นกระเปาะ มีขอบหรือแถบสีขาวที่โคนก้าน 1-2 ชั้น เห็ดเกล็ดดาวมี pantherin ซึ่งเป็นสารพิษที่มีผลต่อระบบประสาท อีกชนิดหนึ่งคือ เห็ดระโงกหินซึ่งมีพิษร้ายแรงเช่นกัน หมวกเห็ดเป็นสีขาว ขอบไม่มีริ้ว ผิวด้านในของเยื่อหุ้มรูปถ้วยแนบกับโคนก้าน ก้านมีแอนนูลัสเป็นแผ่นบางสีขาวห้อยลงมาคล้ายผ้ามัน เห็ดชนิดนี้มีสารพิษ 2 ชนิด คือ phalloxin และ amatoxin ซึ่งสามารถทำลายเซลล์ตับได้อย่างรุนแรง (ราชบัณฑิตยสถาน 2539: 44-50)

6.2.2 อาการและอาการแสดง มักพบว่าในคนที่กินอาหารร่วมกันจะมีอาการพร้อมกันหลายคน โดยผู้ป่วยมักมีอาการคลื่นไส้ อาเจียน ปวดท้อง ถ่ายเป็นน้ำบ่อยครั้ง ปวดหัวและปวดเมื่อยตามกล้ามเนื้อ และมีไข้ อาการมักจะปรากฏภายใน 12-72 ชั่วโมง ถ้ากินอาหารที่ปนเปื้อนเชื้อโรค แต่บางรายก็ปรากฏอาการภายใน 30 นาทีถึง 1 เดือน อย่างไรก็ตาม เชื้อแบคทีเรียและพิษจากปลาและพืชจะทำให้ผู้ป่วยมีอาการและอาการแสดงเฉพาะที่แตกต่างกัน ดังนี้

- 1) เชื้อ *Staphylococcus aureus* ผู้ป่วยจะมีอาการเกิดขึ้นทันทีทันใดโดยมีอาการคลื่นไส้ อาเจียน ปวดบิดในท้องเป็นพักๆ และถ่ายเป็นน้ำ ส่วนมากจะไม่มีไข้ อาการมักจะหายเองภายใน 1-2 วัน
- 2) เชื้อ *Streptococcus* ผู้ป่วยจะมีอาการเกิดขึ้นทันทีทันใดโดยมีอาการคลื่นไส้ อาเจียน ปวดบิดในท้องเป็นพักๆ และถ่ายเป็นน้ำ ผู้ป่วยมักจะมีไข้สูง หนาวสั่น ปวดเมื่อยตามเนื้อตามตัวคล้ายไข้หวัดใหญ่ร่วมด้วย อาการมักจะหายไปเองภายใน 1-2 วัน

3) เชื้อ *Samonella spp.* / *Shigella spp.* / *Campylobactor jejuni* ผู้ป่วยจะมีไข้ หนาวสั่น ปวดบิดในท้อง ถ่ายเป็นน้ำ คลื่นไส้ อาเจียนเล็กน้อย บางครั้งมีมูกเลือดปน อาการจะค่อยๆ หายไปภายใน 2-5 วัน

4) เชื้อ *Clostridium botulinum* ผู้ป่วยมีอาการคลื่นไส้ อาเจียน วิงเวียน ปากแห้ง คอแห้ง เจ็บในลำคอ ปวดบิดในท้อง และท้องเดิน ในรายที่มีอาการรุนแรง พิษของเชื้อนี้จะทำลายระบบประสาทและกล้ามเนื้อ ทำให้เกิดอาการตาพร่ามัว เห็นภาพซ้อน หนังตาตก กลืนน้ำลายไม่ได้ น้ำลายฟูมปาก พูดอ้อแอ้ แขนขาอ่อนแรงทั้งสองข้าง และหายใจไม่ได้เนื่องจากกล้ามเนื้อช่วยหายใจเป็นอัมพาต อาจเสียชีวิตได้ภายใน 24 ชั่วโมง

5) พิษจากปลา พิษจากปลาโดยทั่วไปทำให้เกิด Scombroid Poisoning คือ มีอาการคลื่นไส้ อาเจียน ท้องเดิน ปวดท้อง มึนงง และปวดศีรษะ ถ้าเป็นปลาปักเป้าจะทำให้เกิด Ciguatera Poisoning คือ มีอาการชารอบๆ ปาก เคี้ยวอาหารและกลืนลำบาก น้ำลายออกมาก กระตุก พูดไม่ออก ชัก เป็นอัมพาต ส่วนบนของร่างกาย การหายใจล้มเหลวและเสียชีวิตในที่สุด (The Asian Pacific News; Multilingual Weekly Newspaper in USA, 2009:2)

6) พิษจากแมงดาถ้วย ความรุนแรงของอาการขึ้นอยู่กับปริมาณไข่แมงดาที่กินเข้าไปมากหรือน้อย มีอาการชาที่ริมฝีปาก มือและเท้า เวียนศีรษะ คลื่นไส้ อาเจียน เดินเซ แขนขาไม่มีแรง พูดไม่ออก กลืนลำบาก หายใจไม่ออก กล้ามเนื้อเกี่ยวกับการหายใจเป็นอัมพาตเนื่องจากพิษของแมงดาถ้วยทำลายระบบประสาทที่ควบคุมการหายใจ ในเด็กเล็กจะมีอาการรุนแรงมากกว่าผู้ใหญ่ (ผ่องศรี ทิพวง โภศล 2010)

7) พิษจากอาหารทะเล เมื่อบริโภคกุ้ง หอย ปู ปลา ที่กินแพลงตอนเป็นอาหารจะทำให้มีอาการในระบบทางเดินอาหารและระบบประสาท ได้แก่ ปวดท้อง คลื่นไส้ อาเจียน ท้องเดิน วิงเวียน และปวดศีรษะร่วมด้วย เดินเซ ชารอบๆ ปากและนิ้ว สบัดร้อนสบัดหนาว ถ้ามีอาการรุนแรงมาก แขนและขาจะอ่อนแรง ลิ้นชา กลืนลำบาก พูดอ้อแอ้ หายใจไม่ออกและเสียชีวิตได้ (Ehrlich, 2008; สุรเกียรติ อชานานุภาพ 2544: 279-282)

8) พิษจากเห็ด ผู้บริโภคส่วนใหญ่จะมีอาการคลื่นไส้ อาเจียน วิงเวียนศีรษะ หน้ามืด ง่วงนอน ใจสั่น และปวดท้องอย่างรุนแรง อย่างไรก็ตาม พิษจากการกินเห็ดอาจมิได้ตั้งแต่รุนแรงน้อยไปจนกระทั่งเสียชีวิต เช่น เห็ดหัวกวรดทำให้เกิดอาการมึนเมา คลื่นเหียน และอาเจียน เห็ดเกล็ดตายมีพิษต่อระบบประสาท ทำให้เกิดอาการมึนเมา เพื่อฝัน หลับนาน และอาจเสียชีวิตได้ เห็ดระโงกหินมีพิษทั้งต่อตับและระบบประสาท โดยมีอาการปวดท้อง อาเจียน ผู้ป่วยจะมีอาการดีขึ้นระยะหนึ่งแล้วอาการจะกำเริบมากขึ้นจนเสียชีวิตภายใน 4-6 ชั่วโมง เนื่องจากเซลล์ตับถูกทำลาย (ราชบัณฑิตยสถาน 2539: 47-48)

6.3 สมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะอาหารเป็นพิษ

6.3.1 สมุนไพรแก้พิษจากอาหาร (อาหารเป็นพิษ)

ขนานที่ 1 ย่านาง เอารากย่านางมาฝนกินอย่างเดียวหรือฝนรวมกับรากมะปรางหวาน ถ้าไม่มีรากมะปรางหวาน สามารถใช้รากย่านางแดงได้หรือรากมะขามแทนก็ได้ (ไตรย ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2010)

ขนานที่ 2 เพกา เอาลำต้นเพกามาต้มกิน หรือใช้เปลือกกินสด แก้อาหารเป็นพิษ หรือใช้รากเพกา รากย่านาง รากรางจืดมาฝนกินก็ได้ (ไตรย ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2010)

ขนานที่ 3 กะลามะพร้าว เอาก้านกะลามะพร้าวมาต้มให้เป็นผง 1 ช้อน โต้ะ ผสมน้ำสะอาดครึ่งแก้ว กินหาย (ประกอบ อุบลขาว และคณะ ใน หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพันตรีเรวัตพรหมหล่อ 2548: 48)

ขนานที่ 4 ย่านาง รางจืดและเพกา เอารากย่านาง รากรางจืด รากเพกา มาฝนกินเป็นยาถอนพิษเบื่อเมา รวมถึงแก้อาการจากเห็ดพิษ แพ้อาหารและแพ้หน่อไม้ (ไตรย ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2010)

ขนานที่ 5 ตะไคร้ ย่านาง และवानน้ำ เอารากต้นตะไคร้ รากย่านาง และรากวานน้ำมาล้างน้ำให้สะอาด ฝนกับฝ่าละมีหม้อดิน ผสมกับน้ำต้มสุก ใช้น้ำยาต้มครึ่งละ 1 ถ้วยชา แก้อาการอาหารเป็นพิษที่มีอาการปวดท้อง คลื่นเหียนอาเจียน ท้องเสียให้หายไป (พระราชวิสุทธิโสภณ 2537 อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 27)

ขนานที่ 6 มะปราง ผักหวาน และมะนาว เอารากมะปราง รากผักหวาน และรากมะนาว ฝนด้วยน้ำขาวข้าว ให้กิน หายแล (เปี่ยม บุญยะโชติ เล่ม 9 2514: 164)

ขนานที่ 7 บัวบกและผักบุ้งนา เอาก้านบัวบกสดหนัก 250 กรัมหรือหนักประมาณ 16 บาท ผสมกับรากผักบุ้งนาสด (ทั้งต้นก็ได้) หนักเท่ากัน ต้มคั้นเอาน้ำผสมกับน้ำสุกอุ่นๆ กิน จะอาเจียนออกมาพิษอาหารจะพลันหายได้ (พศดาจารย์วิพุธ โยคะ รัตนรังษี สุวัตร์ ตั้งจิตเรจริญ และปริญญา อุทิศชลาภานนท์ 2541: 366)

ขนานที่ 8 กระวานและอื่นๆ เอา กระวาน การบูร กานพลู ดอกจันทร์ เปลือกหอยขมเผาไฟ ผักเผ้าแดง ลูกจันทร์ หนักอย่างละ 5 บาท นำมาบดรวมกันให้เป็นผงละเอียด แล้วละลายเหล้าโรง 28 ดีกรี 2 ช้อน โต้ะ หรือน้ำสุก 1 ถ้วยชา ใช้กินครั้งละ 1-2 ช้อนกาแฟ วันละ 2 ครั้ง (วิทย์ เทียงบูรณธรรม 2538: 220)

ในกรณีที่ผู้ป่วยมีอาการท้องเดินรุนแรงหรือลมป่วง (ลมป่วง หมายถึง ไฟธาตุบุคคลผู้ใดเผาอาหารซึ่งบริโภคนั้นเข้าไปนั้น แผลกออกมาได้ จึงบังเกิดลมในท้องนั้น พัดมีกำลังกล้า ทำให้มีอาการท้องเดินและอาเจียนร่วมด้วย) (นันทวัน บุญยะประภัศร บรรณาธิการ 2535: 193) กล่าวคือ มีอาการอาเจียน กินอาหารไม่ได้ ท้องเดิน ปวดมวนในท้องอย่างรุนแรง เมื่อแย่งชิง หอบเหนื่อย เพื่อ เหงื่อออก ซาดามร่างกาย และ โคนเล็บออกสีดำคล้ำจะใช้สมุนไพร ดังนี้

ขนานที่ 1 ข่าตาแดงกับน้ำปุนใส เอาหัวข่าตาแดง (มีลักษณะต้น ใบ ดอก ลูก หัว เหมือนกับข่าใหญ่ แต่เล็กกว่าเล็กน้อย ที่หัวแตกขึ้นเป็นตาสีแดงเข้ม มีสรรพคุณพิเศษทางแก้โรคลม ป่วง) นำมาล้างน้ำให้สะอาด ตำให้แหลก ผสมกับน้ำปุนใส (น้ำปุนแดงกินหมาก) แล้วกรองด้วยผ้าขาว บาง ใช้น้ำยาต้ม มีสรรพคุณแก้โรคลมป่วง ซึ่งมีทั้งถ่ายท้องและอาเจียน ให้หายไปที่ (พระธรรม วโรดม 2537: 13)

ขนานที่ 2 ตะไคร้กับเกลือทะเล เอาตะไคร้ 5 ต้น (ทุบพอแตก) กับเกลือทะเล (เกลือใส่ แง) ประมาณให้เต็มจืดๆ นำมาใส่หม้อดินต้มกับน้ำ 3 แก้ว เคี่ยวให้เหลือน้ำ 1 แก้ว ใช้น้ำยาต้มให้หมด เพียงครั้งเดียว มีสรรพคุณแก้โรคลมป่วงรุนแรง คือ ทั้งถ่ายท้องและอาเจียน ให้หายไปอย่างปลิดทิ้งทันที (พระธรรมปิฎก วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร 2537 อ้างถึงในพระธรรมวโรดม 2537: 14)

ขนานที่ 3 ไม้สัก ไม้รวก กำมะถันเหลืองและมหาหิงคุ์ เอาถ่านไม้สักหนัก 1 บาท ถ่านไม้ รวกหนัก 1 บาท กำมะถันเหลืองหนัก 1 บาท และมหาหิงคุ์หนัก 2 บาท ตำยาทั้ง 4 อย่างนี้ นำมาตำเป็น ผง บดเป็นเม็ดขนาดเท่าเมล็ดพุทรา เก็บใส่ขวดโหลไว้ ถ้ามีอาการทั้งอาเจียนและท้องเดินให้ใช้น้ำนี้ 3 เม็ด บดละลายผสมกับน้ำปุนใส (น้ำปุนแดงกินกับหมาก) ประมาณครึ่งแก้วกาแฟ คั้นผิวมะกรูดลงไป กวนให้เข้ากัน ใช้น้ำดื่มได้ผลชะงัดนัก ถ้าใช้แก้อาเจียน เอายานี้ 3 เม็ด บดให้ละลายผสมกับน้ำลูกขอมต้ม ประมาณครึ่งแก้วกาแฟ ใช้น้ำดื่ม มีสรรพคุณชะงัดนัก ถ้าใช้แก้โรคลมจุกเสียดให้ใช้น้ำนี้ 3 เม็ด บดผสมกับ หัวกระเทียม 5 กลีบ ละลายกับน้ำร้อน ใช้น้ำดื่ม ได้ผลชะงัดนัก ถ้าใช้แก้โรคท้องเดิน ให้ใช้น้ำนี้ 3 เม็ด บด ละลายกับน้ำดั้นเปลือกต้นแคแดงประมาณครึ่งแก้วกาแฟ ใช้น้ำดื่ม มีสรรพคุณชะงัดนัก (พระครูคำห์ล้า อติเปโม วัดปากฟาง อุดรดิษฐ์ 2537 อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 15)

6.3.2 สมุนไพรแก้อาการเมาเห็ด เมากลอย

ขนานที่ 1 ข่อย เอาใบข่อยสด 1 กำมือ ตำผสมข้าวเจ้า 1 หยิบมือ เติมน้ำสุกพอควร คั้นให้ได้ น้ำยาล่อนด้วยแก้ว ดื่ม จะทำให้อาเจียนในคนที่กินเห็ดเมา (เพยาว์ เหมือนนวงษ์ญาติ 2534: 178)

ขนานที่ 2 ชุมเห็ดไทย เอาใบชุมเห็ดไทยสด 1 กำมือ นำมาล้างน้ำให้สะอาด ใส่หม้อดินต้มกับ น้ำพอสมควร ใช้น้ำยาต้ม มีสรรพคุณแก้อาการเมาเห็ดได้ผลชะงัดนัก (เพยาว์ เหมือนนวงษ์ญาติ 2534: 178; เพิ่มพร ลักษณะสูตร 2537 อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 18)

ขนานที่ 3 บัวบกกับผักนึ่ง เอาใบบัวบกสด 1 กำมือ ตำรวมกับผักนึ่งไทยสด 1 กำมือ คั้นกับน้ำ ให้ได้น้ำยา 1 ถ้วยแก้ว ดื่มให้หมดในครั้งเดียว จะช่วยลดพิษเมื่ออาเจียนออกมา (เพยาว์ เหมือนนวงษ์ญาติ 2534: 178)

ขนานที่ 4 ผักนึ่งไทย เอาผักนึ่งไทยสดทั้งต้น ไม่เอาราก ตำให้ละเอียด เติมน้ำสุก คั้นให้ได้ 1 ถ้วยแก้ว ดื่มให้หมด จะช่วยแก้อาการเมากลอยได้ดีจากการอาเจียนเอาพิษออกมา (เพยาว์ เหมือนนวงษ์ญาติ 2534: 179)

ขนานที่ 5 ย่านาง เอาราก ต้น และใบย่านาง 1 กำมือ ตำผสมกับข้าวสารเจ้า 1 หยิบมือ เติมน้ำ สะอาดคั้น กรองด้วยผ้าขาวบางให้ได้น้ำยาประมาณ 1 ถ้วย เติมเกลือและน้ำตาลเล็กน้อย ดื่มให้หมดครึ่ง

เดียว จะทำให้อาเจียนออกมา ช่วยให้อาการดีขึ้น (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 179; ไตรย ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2010)

ขนานที่ 6 ย่านางแดงและมะปรางหวาน เอารากย่านางแดงและรากมะปรางหวาน ฝนรากแต่ละชนิดด้วยน้ำสะอาดให้ได้น้ำขุ่นๆ อย่างละ ¼ แก้ว แล้วนำมารวมกัน คน ดื่มให้หมด ดื่มวันละ 3-4 ครั้ง ใช้สำหรับผู้ป่วยกินเห็ดเมาหรือกินอาหารผิดสำแดง (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 179)

ขนานที่ 7 ยี่โถปีนัง เอาหัวใต้ดินของยี่โถปีนัง (หญ้าจิมฟันควาย ภาคเหนือ: แคมเหลือง แคมดอกขาว ง้วนตากแห้ง ม้วนตักหงาย งอนตาหงาย) ซึ่งเป็นกล้วยไม้ดินชนิดหนึ่ง ยาว 1-3 นิ้ว มาต้มกับน้ำหรือฝนกับน้ำดื่ม (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 180)

ขนานที่ 8 น้ำมะพร้าวอ่อน เอาน้ำมะพร้าวอ่อน เดิมเกลือเล็กน้อย ดื่ม 2-3 ถ้วยแก้ว หลัง 5 นาทีอาการจะดีขึ้น (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 180)

ขนานที่ 9 รางจืด เอาใบและเถาสดของรางจืด 2 กำมือ สับใส่น้ำให้ท่วม ต้มให้เดือด 10 นาที ดื่มแต่น้ำบ่อยๆ จะช่วยถอนพิษ (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534:180)

ขนานที่ 10 โลดทะนง เอารากสดโสดทะนงประมาณ 1 นิ้วฟุต ฝนกับเหล้าโรง กินครั้งละ 1 ช้อนชา จะอาเจียนอย่างแรง ช่วยถอนพิษเห็ดเมา (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 181)

ขนานที่ 11 ผักหวานบ้าน เอารากผักหวานบ้านมาฝนน้ำท่า แล้วนำมาดื่ม หรือ ใช้รากผักหวานบ้าน ก้านตง หล้าขัด หล้าคา รากหมาก รากพร้าว แชน้ำ แล้วนำมาดื่ม (ไตรย ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2010)

ขนานที่ 12 พักข้าว เอารากพักข้าวมาแช่น้ำดื่ม หรือใช้รากพักข้าว รากปอแดง รากกวาวเครือ รากทองกวาว ฝนกินหาย (ไตรย ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2010)

ขนานที่ 13 สารส้ม เอาสารส้ม 1 ก้อน (ขนาดเท่าปลายนิ้วก้อย) นำมาตำให้ละเอียดผสมกับน้ำดื่มสุก ใช้ดื่ม ทำให้เกิดอาการอาเจียน ถอนพิษต่างๆ เช่น พิษเมาเห็ด ยาพิษ เป็นต้น (วิทย์ เทียงบูรณธรรม 2538: 267)

6.3.3 สมุนไพรแก้พิษจากแมงดาถ้วย ใช้รางจืดชนิดดอกสีม่วง ในกรณีที่ได้รับพิษมากและรุนแรงให้ใช้ใบสด 4-5 ใบ โขลกตำผสมน้ำข้าวข้าว นำมาคั้นเอาแต่น้ำดื่ม จากนั้นใช้ใบแห้ง 3 ชีด ต่อน้ำ 1 ลิตรดื่มดื่ม โดยดื่ม 200 มิลลิลิตร ทุก 2 ชั่วโมง

7. การบำบัดผู้ที่มีอาการท้องเดินเฉียบพลันด้วยสมุนไพร

7.1 ความนำของท้องเดินเฉียบพลัน โรคท้องเดินเป็นอาการที่พบได้บ่อยมีสาเหตุได้หลายประการ ส่วนใหญ่อาการจะไม่รุนแรงและอาจหายได้เอง ส่วนน้อยที่มีอาการรุนแรงทำให้มีภาวะขาดน้ำและเกลือแร่ เป็นอันตรายถึงเสียชีวิตได้ โดยเฉพาะในเด็กเล็กและผู้สูงอายุ

7.2 ความหมายของท้องเดินเฉียบพลัน (ท้องร่วง ท้องเสีย อุจจาระร่วง) หมายถึง ภาวะที่ผู้ป่วยมีอาการถ่ายเหลวมากกว่า 3 ครั้งต่อวัน หรือถ่ายเป็นน้ำ/ ถ่ายเป็นมูกหรือมูกปนเลือดเพียงครั้งเดียวต่อวันก็ถือว่าเป็นโรคอุจจาระร่วงแล้ว

7.3 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับท้องเดินเฉียบพลัน

7.3.1 สาเหตุของท้องเดินเฉียบพลัน มีหลายสาเหตุดังนี้

- 1) การติดเชื้อ พบได้บ่อยกว่าสาเหตุอื่น อาจเกิดจากเชื้อแบคทีเรีย ไวรัส หรือพยาธิบางชนิด
- 2) สารพิษจากเชื้อโรค โดยการกินพิษของเชื้อโรคที่ปะปนอยู่ในอาหาร ซึ่งมักจะพบว่าในกลุ่มคนที่กินอาหารด้วยกันจะมีอาการพร้อมกันหลายคน
- 3) สารเคมี เช่น สารตะกั่ว สารหนู ในเทรต ยาม่าแมลง เป็นต้น มักจะทำให้มีอาการอาเจียน ปวดท้องรุนแรงและชักร่วมด้วย
- 4) ยา เช่น ยาถ่าย ยาลดกรด ยาปฏิชีวนะ ยาคอลชิซินรักษาโรคเก๊าท์ เป็นต้น
- 5) พืชพิษ เช่น เห็ดพิษ กลอย เป็นต้น

7.3.2 อาการและอาการแสดงของท้องเดินเฉียบพลัน ขึ้นอยู่กับสาเหตุของท้องเดินเฉียบพลัน โดยทั่วไปจะมีอาการปวดท้อง ถ่ายเป็นน้ำ หรือถ่ายเหลวบ่อยครั้ง บางครั้งอาจมีไข้หรือคลื่นไส้ อาเจียนร่วมด้วย หรืออาจถ่ายเป็นมูกหรือมูกปนเลือด อาการแทรกซ้อนที่สำคัญคือ ภาวะขาดน้ำและเกลือแร่ซึ่งอาจทำให้เกิดภาวะช็อก ภาวะเลือดเป็นกรด ภาวะโปแตสเซียมหรือโซเดียมในเลือดต่ำ ซึ่งอาจทำให้เสียชีวิตได้

7.4 สมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการท้องเดินเฉียบพลัน (ไม่ใช่บิดและอหิวาตกโรค)

ขนานที่ 1 ขมิ้นชัน เอาเหง้าขมิ้นชันแก่สด ขาวประมาณ 2 นิ้ว มาขูดเปลือก ล้างน้ำให้สะอาด ตำให้ละเอียด เติมน้ำ คั้นเอาแต่น้ำมาดื่ม ครั้งละ 2 ช้อนโต๊ะ 3-4 ครั้งต่อวัน (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 75)

ขนานที่ 2 แคบ้าน เอาเปลือกต้นแคบ้าน 1 ฝ่ามือ (ประมาณ 20-25 กรัม) มาปิ้งไฟ 1 ส่วน ต้มกับน้ำปูนใส 10 ส่วน กินครั้งละ 1-2 ช้อนแกง วันละ 4 เวลา (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 76)

ขนานที่ 3 ทับทิม เอาเปลือกผลทับทิมแก่ กว้างประมาณ 1 นิ้ว ยาว 1.5 นิ้ว มาฝนกับน้ำฝนหรือน้ำปูนใสให้ขุ่นๆ ดื่มครั้งละ 1-2 ช้อนแกง วันละ 4 เวลา (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 76) หรือใช้เปลือกทับทิมตากแดดให้แห้งประมาณ ¼ ของผล ฝนกับน้ำปูนใส กินครั้งละ 1-2 ช้อนแกง หรือต้มกับน้ำปูนใส แล้วดื่มน้ำที่ต้มก็ได้ ทั้งนี้ เปลือกทับทิมมีรสฝาดเพราะมีสารแทนนินถึงร้อยละ 22-25 และยังมีกรดแกโลแทนนิก รากมีอัลคาลอยด์ การที่ต้องใช้น้ำค้างหรือน้ำปูนใสต้มเพื่อให้หักล้างฤทธิ์ของกรดเสียบ้างจะได้บริโภคสะดวกยิ่งขึ้น (วิระสิงห์ เมืองมัน 2547: 31)

ขนานที่ 4 ใบชา เอาใบชาดกแห้ง 2-3 หยิบมือ ใช้น้ำเดือดชงชาอย่างแก่มาๆ ดื่มน้อยๆ ทีละถ้วยจนกว่าท้องเดินจะหยุด ถ้าท้องเดินธรรมดาเมื่อดื่ม 2-3 ครั้ง ก็จะหาย (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 76)

ขนานที่ 5 กระชาย เอาเหง้าสดของกระชาย 1-2 เหง้า ตำหรือฝนเหง้าที่ปิ้งไฟแล้วกับน้ำปูนใส คั้นให้ขุ่นๆ กิน 1-2 ช้อนแกง วันละ 4 เวลา จนกว่าจะหายท้องเดิน

ขนานที่ 5 กล้วย เอากล้วยน้ำว้าดิบหรือจะใช้กล้วยหักมุกแทนก็ได้ นำมา ½-1 ผล หั่นบางๆ ตากแห้ง บดเป็นผง ใช้ผงยาชงน้ำดื่ม ถ้าหลังกินยานี้แล้วมีอาการท้องอืด ต้องดื่มน้ำขิงหรือสมุนไพรร

ขับลมอื่นๆ (หลวงพ่ोजรัญ จิตธัมโม 2552) ถ้าท้องเดินมากให้กินทั้งเปลือกด้วย (เพยาว์ เหมือนนวงษ์ญาติ 2534: 75)

ขนานที่ 6 ฝรั่งเศส ใช้ใบ เปลือกต้น หรือผลก็ได้ โดยมีวิธีใช้ดังนี้ (เพยาว์ เหมือนนวงษ์ญาติ 2534: 77; อวย เกตุสิงห์ 2529: 26)

- ใบฝรั่งเทศลาดสด 10-12 ใบ สดมาเคี้ยวแล้วกลืนน้ำตาม หรือใช้ใบปิ้งไฟ นำมาต้มน้ำดื่ม หรือนำใบเทศลาดมาตากแห้ง บดเป็นผงหรือใส่แคปซูล ขนาด 250 มิลลิกรัม ครั้งละ 3-5 แคปซูล ทุก 6 ชั่วโมง 2 วัน หยุดถ่าย

- เปลือกต้นฝรั่งสด 1 ฝ่ามือ นำมาต้มกับน้ำ 2 แก้ว เคี้ยวให้เหลือ 1 แก้ว แบ่งดื่ม 2 ครั้ง วันละ 4 ครั้ง

- ผลฝรั่ง 1 ผล นำมาฝนกับน้ำปูนใส นำมาดื่ม

- เคี้ยวยอดฝรั่งที่ละน้อยให้ละเอียดแล้วกลืนทีละขอด จนครบ 7 ขอด

ขนานที่ 7 มะตูม เอามะตูมแห้ง 5-6 แว่น ต้มกับน้ำประมาณ 2 แก้ว เคี้ยวแล้วเคี้ยวต่อไป เล็กน้อย ยกลง ตั้งไว้ให้เย็น ดื่มครั้งละครึ่งแก้ว วันละ 3 ครั้ง เดิมน้ำตาลได้ ส่วนใหญ่กินครั้งเดียวก็เห็นผล (อวย เกตุสิงห์ 2529: 25-26) หรือใช้มะตูมที่ผลโตเต็มที่ ฝานบางๆ ทำให้แห้ง ก้าวให้เหลือง นำมา 2-3 ชั้น ชงด้วยน้ำเดือด ความแรง 1:10 ต้มแทนชา หรือชงด้วยน้ำเดือด 2 แก้ว ดื่มครั้งละ ½ แก้ว วันละ 4 เวลา (เพยาว์ เหมือนนวงษ์ญาติ 2534: 78)

ขนานที่ 8 ฝรั่ง ใช้แก่นฝรั่ง 4-6 ชิ้น (3-9 กรัม) ต้มกับน้ำ 2 แก้ว เคี้ยวให้เหลือ 1 แก้ว ดื่มครั้งละครึ่งแก้ว หรือใช้ฝรั่ง 1 ส่วนต่อน้ำ 10 ส่วน ต้มเคี้ยว 15 นาที ดื่มครั้งละ 2-4 ช้อนโต๊ะ หรือ 4-8 ช้อนแกง วันละ 4 เวลา (เพยาว์ เหมือนนวงษ์ญาติ 2534: 77)

ขนานที่ 9 ฟ้ายะลวยโจร ใช้ต้นสดบนดินที่เริ่มออกดอก 1-3 กำมือ (ประมาณ 3-9 กรัม) สับให้เป็นท่อนสั้นๆ ต้มกับน้ำ ดื่มแต่น้ำ หรือทำให้แห้ง บดเป็นผงละเอียดใส่แคปซูลกินจะทำให้รับประทานได้ง่ายขึ้นเพราะสมุนไพรชนิดนี้ขมมาก (เพยาว์ เหมือนนวงษ์ญาติ 2534: 77)

ขนานที่ 10 มังคุด ใช้เปลือกมังคุดครึ่งผล (ประมาณ 4-5 กรัม) มาต้มกับน้ำ 2 แก้ว เคี้ยวให้เหลือ 1 แก้ว ดื่มครั้งละครึ่งแก้ว วันละ 4 เวลา (เพยาว์ เหมือนนวงษ์ญาติ 2534: 78)

ขนานที่ 11 ลางสาด ใช้เปลือกที่กินเนื้อแล้วสดหรือแห้ง 10 ผล หั่นคั่วเล็กน้อย ชงด้วยน้ำเดือดๆ ดื่มครั้งละครึ่งแก้ว วันละ 4-5 เวลา (เพยาว์ เหมือนนวงษ์ญาติ 2534: 79)

ขนานที่ 12 สมอพิเภก ใช้ผลแก่ 2-3 ผล ทูบต้มกับน้ำ 2 แก้ว ใส่เกลือเล็กน้อย เคี้ยวจนเหลือ 1 แก้ว ใช้ดื่มให้หมดในหนึ่งครั้ง วันละ 3-4 เวลา (เพยาว์ เหมือนนวงษ์ญาติ 2534: 79)

ขนานที่ 13 สีเสียดแขก ใช้แผ่นสีเสียดแขก (สีเสียดเทศ) ซึ่งเป็นสีน้ำตาลอ่อนๆ แข็ง สกัดได้จากใบและยอดอ่อนของต้นสีเสียดแขกบดเป็นผงประมาณ 0.5-0.7 กรัม (ประมาณ ¼-½ ช้อนชา) ต้มเคี้ยวกับน้ำครึ่งแก้ว เคี้ยวให้เหลือ ¼ แก้ว ดื่มแต่น้ำ (เพยาว์ เหมือนนวงษ์ญาติ 2534: 79)

ขนานที่ 14 สีเสียดเปลือก ใช้เปลือกต้น ใบ หรือราก 1 ส่วน ชงกับน้ำเดือดหรือต้มกับน้ำ 10 ส่วน ดื่มครั้งละ 1-2 ช้อนแกง วันละ 4 เวลา เหมาะสำหรับรักษาโรคท้องเสียที่ไม่ติดเชื้อ (เพยาว์

เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 79-80)

ขนานที่ 15 สีเสียดลาว ใช้ก่อนสีเสียด มีสีน้ำตาลดำ แข็ง (ซื้อได้ตามร้านขายหมากพลู) บดให้เป็นผงใช้ 1/3-1/2 ช้อนชาหนักประมาณ 0.5-0.8 กรัม ต้มเกี่ยวกับน้ำครึ่งถ้วยแก้ว ต้มแต่น้ำ (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 80)

ขนานที่ 16 หมากดิบน้ำค้าง เอาหมากดิบน้ำค้างทั้งต้นสด 1 กำมือ ต้มกับน้ำ 3 แก้ว เคี่ยวให้เหลือ 1 แก้ว ต้ม 2 ครั้ง วันละ 4 เวลา (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 80)

ขนานที่ 17 กระจับแดง เอารากกระจับแดงต้มกินแก้ท้องเสีย (ไทรย ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2010)

ขนานที่ 18 เพกา เอารากเพกาอย่างเดี๋ยวมต้มดื่ม หรือใช้รากเพกากับไม้ก้านเหลือง ไม้แก่นกวาง ขมิ้น แก้ท้องเสีย (ไทรย ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2010)

ขนานที่ 19 สัมป่อย เอารากสัมป่อยต้มน้ำกิน (ไทรย ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2010)

ขนานที่ 20 กายานและอื่นๆ ในกรณีท้องเดินอย่างแรง อาจมีอาการอาเจียนและสับค้อน สบัดหนาวร่วมด้วยให้ใช้กายาน ผลจันทร์ ผลเบญจกานี เปลือกมังคุด ผลมะตูม ครั้ง เปลือกมะขาม ขบเปลือกผลทับทิม เอน้ำหนักเท่ากัน บดละเอียด ละลายน้ำต้มสุกอุ่นๆ หรือน้ำต้มเปลือกทับทิมก็ได้ ใช้ได้ผลดีมาก (ดิศพร ดุลยพันธ์ และจรรยา ลีลพผลิต 2531: 199)

สารสำคัญในสมุนไพรที่ออกฤทธิ์แก้อาการท้องเสียส่วนใหญ่ คือ สารในกลุ่มแทนนินซึ่งมีรสฝาดและมีฤทธิ์ฝาดสมาน ในกรณีท้องเดิน เนื้อเยื่อที่ผนังลำไส้ใหญ่มีการระคายเคืองจากพิษของเชื้อโรค สารเคมีบางชนิด หรือสารอาหารรสจัด ทำให้ลำไส้ใหญ่บีบตัวมากกว่าปกติ จึงเกิดการถ่ายอุจจาระบ่อยๆ สารแทนนินเมื่อสัมผัสกับผนังลำไส้ใหญ่จะรวมตัวกับ โปรตีนที่เนื้อเยื่อบุผิว แล้วเปลี่ยนเป็นสารที่สามารถทำลายโปรตีนของตัวเชื้อโรคและทำให้เชื้อโรครคาย การใช้สมุนไพรที่มีแทนนินมีข้อควรระวังสำหรับผู้ที่มีแผลในกระเพาะอาหารและลำไส้ เพราะแทนนินอาจถูกดูดซึมเข้าร่างกายในปริมาณมาก และมีผลเสียต่อดับ

8. การบำบัดผู้ที่มีอาการปวดท้องรุนแรงจากธาตุลมด้วยสมุนไพร

8.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับอาการปวดท้องรุนแรงจากธาตุลม ภาวะที่มีธาตุลมในท้องมากมักเรียกว่า “ท้องอืด” ซึ่งเกิดจากการที่อาหารไม่ย่อยนั้นถือว่าเป็นสาเหตุที่พบได้บ่อยของอาการปวดท้อง โดยอาการมักจะเกิดขึ้นหลังจากรับประทานอาหารนานประมาณหลายนาที่จนถึงหลายชั่วโมง ซึ่งอาการอาหารไม่ย่อยนั้นพบได้ในทุกเพศ ทุกวัย และมักพบในผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย สาเหตุของอาการอาหารไม่ย่อยนั้นยังไม่ทราบแน่ชัด แต่มักเกิดจากมีเรื่องกังวลใจ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาครอบครัว ปัญหาเรื่องการเรียน จึงทำให้กระเพาะอาหารทำงานไม่ปกติ และอีกสาเหตุหนึ่งคาดว่าเกิดจากการทำงานมากเกินไปของระบบย่อยอาหาร อาจเกิดจากรับประทานอาหารมากเกินไปหรือรับประทานอาหารที่ย่อยยาก เช่น อาหารที่มีไขมันมาก อาการที่เกิดขึ้นอาจเริ่มตั้งแต่มีความรู้สึกว่ท้องอืดจนถึงอาการปวดท้องอย่างรุนแรง โดยทั่วไปมักจะมีอาการจุกแน่นคล้ายมีลมตีขึ้นบริเวณยอด

อกหรือไต้ล้นปี หลังจากรับประทานอาหาร ถ้าเรารู้สึกสบายขึ้น อาจมีอาการเบื่ออาหาร นอนไม่หลับ ท้องผูก ใจสั่น กังวลใจ ปวดศีรษะร่วมด้วย ในเด็กเล็กอาจบ่นปวดท้องบริเวณเหนือสะดือ เมื่อแตะที่ท้องจะไม่เจ็บ ยังคงร่าเริงและวิ่งเล่นได้บางครั้งผู้ป่วยสามารถคาดเดาได้ว่าอาหารประเภทใดบ้างที่ทำให้เกิดอาการอาหารไม่ย่อย เช่น อาหารประเภททอด อาหารประเภทนม เนื้อสัตว์ อาหารรสจัด ผลไม้บางชนิด เป็นต้น ดังนั้นจึงควรรู้จักอาหารประเภทที่จะทำให้เกิดอาการอาหารไม่ย่อยและพยายามหลีกเลี่ยงการรับประทานอาหารดังกล่าว หรือรับประทานด้วยความระมัดระวัง งดการดื่มน้ำอัดลมทุกชนิดรวมทั้งเหล้าและเบียร์ รวมทั้งควรออกกำลังกายเบาๆ หรือพยายามเคลื่อนไหวร่างกายประมาณ 15-30 นาที หลังรับประทานอาหารก็จะช่วยป้องกันอาการปวดท้องจากอาหารไม่ย่อยได้ (วิรัตน์ ทองรอด 2550)

8.2 สมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการปวดท้องจากธาตุลม

8.2.1 สมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการปวดท้องจากธาตุลมในผู้ใหญ่

ขนานที่ 1 ใบพลูสด ใช้ใบพลูสด 2 ใบ ตำ คั้นเอาน้ำให้ได้สัก 1-2 ช้อนชา กินอีกเดียว แล้วดื่มน้ำตาม 1 แก้ว หลังอาหารและก่อนนอน (เจื้อ บุญไชยสุริยา 2543: 22)

ขนานที่ 2 จิง ใช้จิง 1 หัว ดื่มน้ำ 3 ส่วนเอา 1 ส่วน กินเมื่อมีอาการ (วิรพงษ์ เกรียงสินยศ บรรณาธิการ 2552: 87)

ขนานที่ 3 ใบกระเพราแดง ใช้ใบกระเพรา 1 กำมือ ดื่มน้ำ 3 ส่วนเอา 1 ส่วน กินเมื่อมีอาการ (วิรพงษ์ เกรียงสินยศ บรรณาธิการ 2552: 87)

ขนานที่ 4 พริกไทย เหน่าจิงแห้ง ดอกดีปลี ขมิ้นชัน ผิวมะกรูด เออฟริกไทย เหน่าจิงแห้ง ดอกดีปลี ขมิ้นชันและผิวมะกรูดเสมอกาสด ตำคั้นครั้งละครึ่งถ้วยกาแฟ หรืออบเป็นผงชงกับน้ำร้อนดื่มครั้งละครึ่งถ้วยกาแฟ ทุกชั่วโมงจนกว่าอาการจะทุเลา (เจื้อ บุญไชยสุริยา 2543: 22)

ขนานที่ 5 หัวเห้หมู พริกไทย เหน่าจิงแห้งและอื่นๆ ใช้หัวเห้หมู พริกไทย เหน่าจิงแห้งอย่างละ 2 ชีด (ของกิโลกัรม) เอาต้นสาระแห่ กะเพราแดง แมงลักและ โหระพาทั้งต้นมาลวกน้ำร้อนแล้วตากแดด ตะไคร้ทั้งต้น หั่นตากแดด ทั้ง 5 อย่าง เอาหนักอย่างละ 1 ชีด นำด้วยทั้งหมดมาตำหรือบดให้เป็นผง ตากแดดหรืออบความร้อนแล้วเก็บไว้ในขวด เมื่อท้องอืดหรือปวดท้องก็นำไปชงกับน้ำสุกดื่ม จะช่วยขับลมได้ดีมาก (พดุมจารย์วิฑูร โยคะ รัตนรังษี 2540: 327)

8.2.2 สมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการปวดท้องจากธาตุลมในเด็ก มีทั้งยาทาหน้าท้องและยากิน ดังนี้

1) กลุ่มยาทาหน้าท้อง

ขนานที่ 1 รากเจตพังคี เอารากเจตพังคีฝนกับน้ำปูนใสทาท้องเด็ก (รสนา โดสิตระกูล และคณะ 2529: 76)

ขนานที่ 2 ใบพลู เอาใบพลู 4-5 ใบ มาอังไฟจนใบพลูอ่อน วางนาบบนท้องเด็กขณะที่ยังอุ่นอยู่ วางซ้อนกันเป็นชั้นๆ (รสนา โดสิตระกูล และคณะ 2529: 76)

2) กลุ่มยากิน

ขนานที่ 1 ดอกกานพลู ใช้ดอกกานพลูทุบพอขำ 1 ดอก ใส่ในน้ำที่ใช้ชงนม 1 ขวดน้ำปลา เอาน้ำนั้นมาชงนมให้เด็กดูดกิน (รสนา โทสิตรระกูล และคณะ 2529: 76)

ขนานที่ 2 ใบสะระแหน่ ถ้าเป็นเด็กเล็ก (อายุไม่เกิน 1 ปี) เอาใบสะระแหน่ 1 กำมือ ตำผสมกับเหล้าขาว คั้นเอาน้ำดื่ม กินครั้งเดียวเมื่อมีอาการ ถ้าเป็นเด็กโต เอาใบสะระแหน่ 1 กำมือ ต้มกับน้ำ 3 ส่วน เอา 1 ส่วน กินครั้งเดียวเมื่อมีอาการ (ชาญวุฒิ พันธุ์สายศรี ใน วีรพงษ์ เกรียงสินยศ บรรณาธิการ 2552: 87)

9. การบำบัดผู้ที่ถูกแมลงมีพิษกัดต่อยด้วยสมุนไพร

9.1 ความนำเกี่ยวกับแมลงมีพิษ ประเทศไทยอยู่ในเขตร้อนจึงมีแมลงชุกชุม แมลงบางชนิดมีพิษ เช่น ผึ้ง ตัวต่อ แตน แมงป่อง เป็นต้น ซึ่งแมลงพวกนี้จะมีเหล็กไนอยู่ที่ส่วนปลายของลำตัว เมื่อต่อยเข้าผิวหนังของเรา จะปล่อยน้ำพิษออกมาทำให้เกิดอาการต่างๆ

9.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการถูกแมลงมีพิษกัดต่อย

9.2.1 แมลงมีพิษที่พบบ่อย แมลงมีพิษในประเทศไทยที่พบบ่อยได้แก่ ผึ้ง ต่อ และแมงป่อง ดังนี้

1) ผึ้งและตัวต่อ

ก. ลักษณะของผึ้งและตัวต่อ

- ผึ้ง ในประเทศไทยมีผึ้งอยู่ 3 ชนิด ได้แก่ 1) ผึ้งหลวง เป็นผึ้งที่มีตัวโตมาก ชอบทำรังบนต้นไม้สูงๆ เช่น ต้นตะเคียน ต้นยาง เป็นต้น ผึ้งชนิดนี้ดุร้ายมาก สามารถบินได้ไกลมาก หากินเก่ง 2) ผึ้งโพรง เป็นผึ้งขนาดย่อม ชอบทำรังอยู่ตามโพรงไม้ หากินในสวนมะพร้าว สวนหมาก และผลไม้ชนิดอื่นที่มีดอก และ 3) ผึ้งมีม เป็นผึ้งขนาดเล็ก ตัวขนาดแมลงวัน ไม่ดุร้าย ชอบทำรังตามกอไผ่หรือพุ่มไม้เตี้ยๆ มีมากในภาคกลาง

- ตัวต่อ รูปร่างประเปรียว มีสีปีกดำเหลืองหรือค่อนข้างแดง เมื่อตัวต่อเกาะอยู่เฉยๆ จะเห็นท้องเป็นรูปไข่ชิดกับส่วนอก ส่วนของลำตัวเรียวเล็ก ตัวต่อมีหลายชนิด มักทำรังอยู่กับกิ่งไม้

ทั้งผึ้งและตัวต่อมีเหล็กไนที่ใช้ต่อยคน ลักษณะคล้ายๆ กัน เหล็กไนพวกนี้ยาวประมาณ 2.5-4 มิลลิเมตร เหล็กไนของผึ้งซ่อนอยู่ที่ส่วนปลายหลังของส่วนท้อง และทางติดต่อกับส่วนพิษซึ่งทำให้พิษเป็นทั้งกรดและด่าง เวลาผึ้งต่อยคนมักจะฝังเหล็กไนเข้าผิวหนัง บางครั้งผึ้งก็ปล่อยเหล็กไนติดไปกับคนที่ถูกผึ้งต่อย ส่วนตัวต่อมักจะไม่มีฝังเหล็กไน เพียงแต่ให้พิษแล้วบินหนีไป

ข. พิษของผึ้งและตัวต่อ ฝัองงานจะสะสมพิษตั้งแต่เกิดและเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนถึง 0.3 มิลลิกรัม ในเวลา 10-16 วัน และจะไม่สร้างอีกหลังอายุ 20 วัน ดังนั้นผึ้งตัวแก่จะไม่มีน้ำพิษในกระเพาะเก็บน้ำพิษ พิษของผึ้งและตัวต่อ ประกอบด้วย ฮิสตามีน (Histamine) และสารที่จะไปกระตุ้นให้เนื้อเยื่อของร่างกายของคนหลังฮิสตามีน นอกจากนั้นยังมีโปรตีนและอะมิโนแอซิก (Amino acid) หลายชนิด และมีสารไฮอะลูโรนิเดส (Hyaluronidase) ด้วย

2) แมงป่อง แมงป่องเป็นสัตว์ที่มีพิษมากเมื่อเปรียบเทียบกับสัตว์อื่นที่มีขนาดเดียวกัน

แมงป่องมีเหล็กไนที่หาง ชอบชูหางเป็นการเตรียมพร้อมที่จะโจมตีศัตรู แมงป่องจะจกหางอ้อมไปแทงและปล่อยพิษเข้าไป หากกินโดยการล่าเหยื่อ เช่น ตั๊กแตน แมลงสาบ จิ้งหรีด เป็นต้น แมงป่องชอบอยู่ตามทุ่งนา และหลบเข้าไปอยู่ตามบ้านคนในที่ชอกชอนต่างๆ แมงป่องที่อยู่ในที่แจ้งจะมีสีน้ำตาล ส่วนแมงป่องที่อยู่ตามชอกบ้านมักมีสีดำ มักซ่อนตัวตอนกลางวันและออกหากินตอนกลางคืน พิษของแมงป่องเป็นสารที่ออกฤทธิ์ต่อระบบประสาท ประสาทที่ได้รับพิษก่อนคือ ประสาทรับความรู้สึก

9.2.2 อาการและอาการแสดง

1) ผึ้งหรือตัวต่อต่อย บริเวณที่ถูกต่อยจะมีอาการปวด บวม แดง ร้อน ส่วนอาการแพ้ภูมิเกิดจากโปรตีนที่มีอยู่ในน้ำพิษนั้น อาการแพ้ภูมิระหว่างผึ้งและตัวต่อจะมีปฏิกิริยาต่อกันได้ คนที่เคยแพ้ผึ้งเมื่อถูกตัวต่อต่อย อาจมีอาการแพ้ภูมิอย่างรุนแรงจนถึงแก่ชีวิตได้ อาการที่พบเมื่อถูกผึ้งหรือตัวต่อต่อยมี 2 ลักษณะ ดังนี้

ก. ถูกต่อยโดยผึ้งหรือตัวต่อตัวเดียว จะมีอาการน้อยมาก เช่น ปวดและบวมเล็กน้อย บริเวณที่ถูกต่อยจะเริ่มแดง บวม ร้อน อย่างไรก็ตาม ถ้าผึ้งตัวเดียวต่อยที่อวัยวะสำคัญ เช่น ตา จมูก ลำคอ อาจทำให้มีอาการมากได้ เช่น ต่อยที่ตา อาจทำให้ม่านตาฝ่อ ทำให้ตาบอดได้ ถ้าถูกต่อยที่ลำคออาจทำให้บวมและทำให้หายใจลำบากได้ เป็นต้น

ข. ถูกต่อยโดยผึ้งหรือตัวต่อหลายตัว ถ้าผึ้งหรือตัวต่อถูกรบกวน มันจะรุมต่อยผู้ที่เข้ามารบกวน ซึ่งผึ้งหรือตัวต่อเป็นร้อยๆ ตัวต่อจะทำให้มีอาการรุนแรง กล่าวคือ มีอาการคลื่นไส้ อาเจียน ท้องเดิน เป็นลมหมดสติ ร่วมกับมีอาการบวม มีผื่นลมพิษขึ้นที่ผิวหนัง บางคนมีไข้ ปวดศีรษะ ง่วง ซึม ตัวเกร็งและชัก และอาจเสียชีวิตได้

2) แมงป่องต่อย บริเวณที่ถูกต่อยจะปวดแสบปวดร้อน ฐึ่กเจ็บปวดมาก บางรายถึงกับช็อกและเสียชีวิตได้ อาจมีเลือดออกบริเวณที่ถูกกัด หากได้รับพิษจำนวนมากจะมีอาการทางสมอง ภายในครึ่งชั่วโมง โดยจะมีอาการตื่นเต้น กระวนกระวาย ความดันโลหิตสูง เหงื่อออกมาก อุณหภูมิตัวหน้าตาบดก น้ำลายและสิ่งคัดหลั่งออกมากกว่าปกติ เนื่องจากประสาทที่ควบคุมถูกทำลายเสียไปพร้อมกับมีหัวใจเต้นช้าและเต้นผิดจังหวะ ส่วนใหญ่จะเสียชีวิตจากการหยุดหายใจเพราะศูนย์ควบคุมการหายใจเป็นอัมพาต ถ้าได้รับพิษน้อยอาการจะไม่รุนแรงมากนัก มักจะมีอาการทุเลาลงในวันต่อมา

9.3 สมุนไพรที่ใช้บำบัดผู้ที่ถูกแมลงมีพิษกัดต่อย

9.3.1 ยาถอนสารพิษพิษ เาตะขาบเป็นๆ อย่าดีให้ตาย ดีพอหนีไม่ได้ เอาใส่ขวดปากกว้าง เอาเหล้าโรงเทใส่ขวดให้ท่วมตัวตะขาบ ปิดฝาให้แน่น ตะขาบจะคายพิษภายในเวลาประมาณครึ่งชั่วโมง เมื่อตะขาบตายแล้วให้รีบทิ้งทันที ใช้สำหรับถอนพิษสัตว์มีพิษทุกชนิด เช่น ตัวต่อ แตน ผึ้ง ตะขาบ งู แมลงป่อง เป็นต้น โดยใช้สาลีชุบ แล้วโปะลงที่ปากแผลให้เหล้าชุ่มๆ ปิดด้วยพาสเตอร์ คอยหมั่นหยอดยาอย่าให้แห้ง (ดิศพร คุณยพันธ์ และจรรยา ลีลพผลิน 2531: 157)

9.3.2 สมุนไพรที่ใช้บำบัดผู้ที่ถูกผึ้งหรือตัวต่อต่อย

ขนานที่ 1 ดันดินตะขาบ เอาต้นและใบดินตะขาบยาว 1 คืบ ตำให้ละเอียด ทาบริเวณที่ถูกแมลงกัดต่อย อาการเจ็บปวดจะลดลง ทาบ่อยๆ จนกว่าจะหาย (เพียว เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 227)

ขนานที่ 2 รากเท้ายวม่อม เอารากเท้ายวม่อม (กาชะลอง พญารากเดี่ยว ปิ้งจม พมพิ) มาตำให้ละเอียด ผสมกับน้ำฝนหรือเหล้าโรง คั้นน้ำดื่ม กากใช้พอกแผลที่แมลงกัดต่อย (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 228)

ขนานที่ 3 ใบแป๊ะคำปึง (จักรนารายณ์) เอาใบแป๊ะคำปึง สดๆ มา 3-4 ใบ ตำให้ละเอียด เติมเหล้าโรง ใช้พอกบริเวณที่อักเสบหรือแมลงสัตว์กัดต่อย จะช่วยถอนพิษได้ (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 228)

ขนานที่ 4 ผักกาดน้ำ เอาผักกาดน้ำ (กรุงเทพฯ: หมอน้อย เหนือ: หยู่เอ็นฮัด) 1 ต้น ใช้ทั้งต้นตำให้ละเอียด ทาเมื่อถูกแมลงกัดต่อยหรืออักเสบ ใช้พอกผิวหนังที่ปวดบวมคัน เนื่องจากถูกตำแย บึ้ง รานหรือผึ้งต่อย (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 228)

ขนานที่ 5 ผักกาดส้ม เอาต้นและใบสดของผักกาดส้ม (กะเหรี่ยงแม่ฮ่องสอน: พระปลอ) 1 กำมือ ล้างให้สะอาดตำพอก เหมาะกับผึ้งต่อย (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 228-229)

ขนานที่ 6 ผักบั้ง เอาผักบั้ง (ผักทอดยอด) ทั้งต้น 4-5 ต้น ล้างให้สะอาด ตำให้ละเอียด เติมพิมเสน 2-3 เกล็ด ทาบริเวณที่เป็นบ่อยๆ (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 229)

ขนานที่ 7 ผักเสี้ยนผี เอาผักเสี้ยนผี (ภาคกลาง: ผักเสี้ยนขาว เหนือ: ผักส้มเสี้ยนผี) ทั้งห้า 1 ต้นเล็กๆ หรือ ประมาณ ½ กำมือ ล้างให้สะอาด ตำให้ละเอียด ผสมเหล้าโรง 2 ถ้วยตะไล คั้นเอาเฉพาะน้ำรับประทาน กากพอกที่ปากแผล (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 229)

ขนานที่ 8 พุงดอ เอารากสดของพุงดอ (หนามพุงดอ หนามรอบข้อ หมี่หมื่น) ผ่นกับน้ำปูนใสให้ขึ้น ทาบริเวณที่อักเสบบวม ทาบ่อยๆ ที่บวมอักเสบจะลดลง (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 229)

ขนานที่ 9 ใบผักข้าว เอาใบสดของผักข้าว (จ๊กาเครือ ผักข้าว) 3-4 ใบ ตำให้ละเอียด ใช้ทาพอกบริเวณที่อักเสบ (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 230)

ขนานที่ 10 รากโอดทะนง เอารากสดของโอดทะนง 2-3 องคุลี มาฝนกับน้ำฝน หรือเหล้าโรงให้ขึ้นๆ ทาบริเวณที่แมลงสัตว์กัดต่อย จะช่วยถอนพิษได้ (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 231)

ขนานที่ 11 รากสารพัดพิษ เอารากสดของสารพัดพิษ (ซันผิด ระวังพิษ) 1 ราก ยาวประมาณ 3 องคุลี (ประมาณ 2 นิ้วฟุต) มาฝนกับน้ำฝนให้ขึ้นๆ ทาแก้พิษแมลงสัตว์กัดต่อย (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 231)

ขนานที่ 12 ใบเสลดพังพอน เอาใบเสลดพังพอนสด 5-10 ใบ ตำหรือขยี้ใบสด ทาบริเวณที่แมลงกัดต่อย จะทำให้แผลคันยุบไปได้ (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 231)

ขนานที่ 13 หญ้าพันงู ใช้เมล็ดและดอกของหญ้าพันงู ถ้าเป็นเมล็ดใช้ 1 หยิบมือ ถ้าเป็นดอกใช้ 3 ช่อ นำอย่างหนึ่งอย่างใดมาคั้นให้ละเอียด ผสมเหล้าโรง ทาบริเวณที่แมลงกัดต่อย จะทำให้อาการเจ็บปวดบรรเทาลง (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 232)

ขนานที่ 14 ยางมะละกอสด เอายางมะละกอสดจากขั้วผลหรือจากผลดิบ 1-2 ช้อนชา ทาบริเวณที่ถูกกัดต่อย แก้พิษตัวต่อและแมลงป่องได้ดี เมื่อทาแล้วประมาณ 10-30 นาที จะรู้สึกว่าอาการดีขึ้น (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 230; สุพจน์ อัสวพันธุ์ชนกุล บรรณาธิการ 2530:15)

ขนานที่ 15 ใบมะละกอสดกับปูนแดง เอาใบมะละกอสดมาตำให้ละเอียด ผสมกับปูนแดงกินหมาก ใช้พอกบริเวณที่ถูกสัตว์กัดต่อย อาการปวดแสบปวดร้อนจะหายภายใน 5 นาที (พระครูสิรินทเขต 2537 อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 108)

ขนานที่ 16 หัวหอม ใช้หัวหอมที่เป็นหัวเดี่ยวหนึ่งหัวผ่ากลางหรือขี้หัวหอมทาบริเวณตรงที่โดนต่อย รับประทานที่ (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 232; คิสพร คุณยพันธ์ และจรรยา ลีลพลิน 2531: 156)

ขนานที่ 17 น้ำมะนาว เอามะนาวสด 1 ซีก จิ้มลงในผงชูรส บีบน้ำมะนาวลงที่ปากแผลที่ถูกสัตว์มีพิษกัดต่อย มีสรรพคุณแก้อาการบวมและปวดแสบปวดร้อนได้ชะงัดนัก (พระอริการบุญมา อินทญาโณ 2537 อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 107)

9.3.3 สมุนไพรที่ใช้บำบัดผู้ที่ถูกแมงป่องต่อย

ขนานที่ 1 ใบเสลดพังพอนตัวเมีย ใช้ใบเสลดพังพอนตัวเมียหรือพญาขอแบบใบเสลาด (ใบเสลาดกลางแก่กลางอ่อน) หนึ่งกำมือ ล้างให้สะอาด แล้วให้ผู้ป่วยเคี้ยวใบพญาขอทันทีที่ถูกแมงป่องต่อย แล้วกลืนน้ำที่ได้จากการเคี้ยวใบพญาขอ จากนั้นเอากากพอกแผลที่ถูกแมงป่องต่อย จะระงับอาการปวดและบวมได้ดีมาก (รัชนีพร ภูธร 2533:43)

ขนานที่ 2 มะขามเปียกกับปูนแดง เอาเนื้อมะขามเปียก 1-2 หัวแม่่มือ ขยี้ปนกับปูนแดง 1/2 หัวแม่่มือ ทาบริเวณที่ถูกแมงป่อง ตะขานต่อยหรือกัด ทาห่างกันทุก 2-3 ชั่วโมงจนกว่าจะหายปวด

ขนานที่ 3 หัวผักกูด ใช้หัวของผักกูด ผ่น ทา หรือใช้ใบ ตั้น ตำพอกบริเวณที่ถูกสัตว์มีพิษกัดต่อย (ไตรย ภาควิชาเคมี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 2010)

ขนานที่ 4 หอมแดงกับมะขามเปียก เอาหัวหอมแดงกับมะขามเปียกมาตำผสมกัน แล้วทาบริเวณที่ถูกตะขานกัดหรือแมงป่องต่อย อาการปวดแสบปวดร้อนจะหายเป็นปลิดทิ้ง (กมล ทวยเจริญ 2537 อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 108)

ขนานที่ 5 น้ำมันเบนซิน เอาสำลีชุบน้ำมันเบนซินเปะแผลที่ถูกแมงป่องต่อย 4-5 ครั้ง ก็จะหายปวด (คิสพร คุณยพันธ์ และจรรยา ลีลพลิน 2531: 155)

10. การบำบัดผู้ที่ถูกงูพิษกัดด้วยสมุนไพร

10.1 ความนำเกี่ยวกับการถูกงูพิษกัด ในประเทศไทยพบผู้ป่วยที่ถูกงูกัดบ่อย จากข้อมูลทางระบาดวิทยาของกระทรวงสาธารณสุขปี 2540 พบว่า มีผู้ที่ถูกงูพิษกัดประมาณ 15 รายต่อแสนประชากร และอัตราตายประมาณ 0.02 รายต่อแสนประชากร ปัญหาที่พบบ่อยได้แก่ทุกภาคของประเทศไทย การกระจายของการถูกงูพิษกัดพบว่าภาคใต้สูงที่สุด รองลงมาเป็นภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ งูพิษที่กัดคนไทยมากที่สุด คือ งูกะปะ (ร้อยละ 40) รองลงมาได้แก่ งูเขียวหางไหม้ (ร้อยละ 34) และงูเห่า (ร้อยละ 12) งูแมวเซา (ร้อยละ 10) ตามลำดับ ซึ่งงูกะปะพบมากทางภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนงูเขียวหางไหม้และงูเห่าพบมากในภาคกลาง (http://www.siamhealth.net/public_html) ผู้ที่มีอายุในช่วง 10-39 ปี ถูกงูกัดมากกว่าช่วงอายุอื่น และผู้ชายจะถูกกัดมากกว่าผู้หญิง

ประมาณ 2 เท่า ยกเว้นงูเขียวหางไหม้ที่ผู้ชายและผู้หญิงมีโอกาสถูกกัดเท่าๆ กัน ช่วงเวลาที่ถูกกัดมักเป็นฤดูฝนตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนพฤศจิกายน (สุรเกียรติ์ อาชานานุภาพ, 2544: 707)

10.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการถูกงูพิษกัด งูเป็นสัตว์เลื้อยคลานประเภทหนึ่งที่มีพิษตามธรรมชาติ ในประเทศไทยมีงูพิษจำนวนมาก โดยทั่วไปงูพิษมักมีคายนและมีเขี้ยวอยู่ 2 เขี้ยวที่ขากรรไกรด้านหน้า ที่เขี้ยวแต่ละเขี้ยวจะมีร่องหรือรูในเขี้ยวสำหรับขับน้ำพิษซึ่งอยู่เหนือดา แผลงูพิษกัดจะเห็นรอยเขี้ยว 2 รอย เป็นรูลึกลงไป มีเลือดออกมา ลักษณะรอยเขี้ยวของงูพิษแต่ละชนิดจะแตกต่างกัน ส่วนงูไม่มีพิษมักมีตากลม มีแต่ฟัน ไม่มีเขี้ยว เมื่อถูกงูที่ไม่มีพิษกัดจะเห็นเป็นรอยฟันจำนวน 2 แถว โดยไม่มีรอยเขี้ยว เมื่อถูกงูพิษกัดจะต้องแยกแยะชนิดของงูให้ได้ โดยสังเกตลักษณะและสีของตัวงูหรือเก็บตัวงูไว้โดยใส่ภาชนะที่มิดชิด หรือสังเกตจากลักษณะของรอยเขี้ยวและที่อยู่อาศัยก็ได้ การจำแนกชนิดของงูพิษที่กัดได้จะลดหรือหลีกเลี่ยงได้ถูกชนิด ทำให้ผู้ถูกกัดมีอาการไม่รุนแรงและไม่เสียชีวิต

10.2.1 ประเภทของงูมี 3 ประเภท ได้แก่ 1) งูที่มีพิษรุนแรง ผู้ถูกกัดอาจเสียชีวิตได้ เช่น งูเห่า งูจงอาง งูสามเหลี่ยม งูกะปะ งูแมวเซา และงูทะเล 2) งูที่มีพิษอ่อน ผู้ถูกกัดมักมีแผลบวมเน่า กลายเป็นแผลที่มีเนื้อตาย อาจต้องตัดอวัยวะส่วนนั้น ได้แก่ งูเขียวหางไหม้ และ 3) งูไม่มีพิษ พวกนี้ไม่มีอันตรายเมื่อถูกกัดแล้วจะมีแผลและอาจปวดแผลเล็กน้อย งูพิษที่พบบ่อยในประเทศไทยมี 8 ชนิด ได้แก่ งูเห่า งูจงอาง งูสามเหลี่ยม งูทับสมิงคลา งูแมวเซา งูทะเล และงูเขียวหางไหม้ งูพิษแต่ละชนิดจะมีลักษณะนิสัยและที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกัน ดังนี้

1) งูเห่า (Cobra) เป็นงูพิษที่อันตรายมากที่สุด พบได้ทั่วประเทศ งูเห่ามีลักษณะหัวมน คอสั้น ตัวกลมยาวเรียวยาวประมาณ 1-1.5 เมตร มีสีต่างๆ กันแล้วแต่ชนิด โดยทั่วไปมีสีดำ เขี้ยวอมเทา น้ำตาล มีลักษณะพิเศษคือ ยกส่วนหัวขึ้นตั้งฉากกับพื้นได้ประมาณ 1/3 ของลำตัว และตรงลำคอสามารถแผ่ให้แบนออกได้ เรียกว่า แผ่แม่เบี้ย ส่วนบนด้านหลังของแม่เบี้ยจะมีดอกจันที่มีสีแต้มต่างๆ กันแล้วแต่ชนิดของงู จะแผ่แม่เบี้ยเมื่อโกรธและตกใจ พร้อมทั้งจะกัด เขี้ยวพิษของงูเห่าจะสั้น เวลากัดต้องยกหัว แผ่แม่เบี้ยและลงไปข้างหน้า งูเห่ามีนิสัยคุ ออกหากินไม่เป็นเวลา ส่วนมากตอนค่ำถึงตอนดึก ชอบอาศัยอยู่ในโพรงดิน ทุ่งนา ป่าละเมาะ และชายเขา

2) งูจงอาง (King cobra) เป็นงูพิษที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก มีความยาวประมาณ 3.50-4.00 เมตร เป็นงูที่ดุร้าย ว่องไว มีสีเขี้ยวอมเทา ใต้ลำสีกเหลืองหรือส้ม บางชนิดหัวดำและหางดำ ตัวลายเป็นปล้องดำ ออกหากินกลางวันถึงพลบค่ำ เป็นงูป่าโดยเฉพาะ ชอบนอนตามกอไผ่ กอหญ้า โพรงไม้ และซอกหิน มีชุกชุมมากในป่าภาคใต้และภาคกลาง

3) งูสามเหลี่ยม (Banded krait) ลักษณะตัวเป็นรูปสามเหลี่ยม โดยมีคันท้องเป็นฐาน ตัวยาวประมาณ 2 เมตร ตัวมีสีเหลืองเป็นปล้องๆ สลับกับสีดำ บางชนิดหัวแดง หางแดง ตัวสีดำ เป็นงูบกที่ชอบหากินตามริมน้ำ บางครั้งลงว่ายน้ำในน้ำ เป็นงูที่ไม่ดุร้าย ไม่ทำร้ายคน ผู้ที่ถูกกัดมักเดินไปเหยียบงูหรือเดินผ่านไป ในขณะที่งูกำลังไล่กัดเหยื่อ ชอบอยู่ในที่มีมืดและสลัวในเวลากลางวัน แต่ว่องไวมากเวลากลางคืน ออกหากินเวลาพลบค่ำถึงกลางคืน พบได้ทั่วไปทุกภาค

4) งูทับสมิงคลา (Malayan krait) เป็นงูพันธุ์เดียวกับงูสามเหลี่ยม แต่มีลำตัวกลม ไม่เป็นสามเหลี่ยม ลายสีค้ำสลับขาว คาดไม่รอบท้อง หางเรียวแหลมลงไปเรื่อยๆ มีนิสัยปราดเปรียว เคลื่อนไหวเร็ว ชอบกัดคนตอนกลางคืน พบบ่อยในภาคใต้ ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

5) งูแมวเซา (Russell's viper) หัวมีลักษณะเป็นสามเหลี่ยม คอเล็ก ตัวอ้วน หางกลมยาวเรียว ลำตัวมีสีน้ำตาลอ่อนปนเทา มีลายเป็นวงกลมหรือรูปไข่สีน้ำตาลเข้ม มีนิสัยดุแต่เชื่องช้า เวลาตกใจจะขดตัวเข้ามาแล้วสุดหายใจเข้าออกแรงๆ ทำให้เกิดเสียงดังคล้ายเสียงแมวกรน แต่ถ้าศัตรูเข้าใกล้จะฉกกัดได้ เขี้ยวยาวโง้งและสามารถเคลื่อนไหวได้ เวลากัดจึงขยับเขี้ยวให้ฝังได้ถนัดและลึก ออกหากินเวลากลางคืน ชอบอาศัยอยู่ตามที่ดอน ในซอกหิน โพรงดิน โพรงหญ้า ชอบที่แห้งๆ มากกว่าที่แฉะๆ มีชุกชุมในภาคกลาง

6) งูกะปะ (Malayan pit viper) หัวมีลักษณะเป็นสามเหลี่ยม ปากแหลม คอคอด หางสั้น เขี้ยวพิษยาวโง้ง ไม่ปราดเปรียว เมื่อตกใจจะงอตัวขดนิ่งแต่ฉกกัดรวดเร็ว เมื่อตกใจมากจนตัวจะติดตัวไปแทนการเลื้อย ลำตัวมีสีเทาอมม่วง มีลายเป็นรูปสามเหลี่ยมสีน้ำตาลเข้มหรือดำ ออกหากินในเวลากลางคืน โดยเฉพาะเมื่อมีน้ำค้างลงจัด หรือหลังฝนตก ชอบอาศัยอยู่ตามโคนต้นไม้ใหญ่ที่มีใบไม้ทับถมป่าใหญ่ที่ขึ้นบนดินทราย เป็นต้น งูกะปะมีชุกชุมในภาคใต้และจังหวัดชายฝั่งทะเลตะวันออก

7) งูทะเล (Sea snake) งูทะเลที่มีพิษมีหลายชนิด เช่น งูคออ่อน งูชายธง งูฟ้าจิ้งรีว งูฝักมะรุม เป็นต้น มีอยู่ในอ่าวไทย และจังหวัดชายฝั่งทะเลทุกภาค มีหัวและคอเล็กกว่าลำตัวมาก มีหางแบนสำหรับว่ายน้ำ มีท้องสีขาวและหลังเป็นลายดำๆ ส่วนมากไม่ดุ อ่อนเปลี้ยเมื่อขึ้นพื้นน้ำแต่องไวเมื่ออยู่ในทะเล ชอบอาศัยตามทะเลโคลนมากกว่าทะเลทรายน้ำใส

8) งูเขียวหางไหม้ (Green pit viper) แม้ว่างูเขียวหางไหม้จะมีพิษอ่อน แต่อันตรายมากที่สุด เพราะมีนิสัยดุ มีพิษและปริมาณน้ำพิษมากที่สุดในบรรดาพิษอ่อน มีหัวป้อม เขี้ยวพิษยาวโง้ง ตัวอ้วนสั้น หางสั้น ตัวสีเขียวอมเหลืองหรือเขียวแก่ หางสีน้ำตาลไหม้หรือสีแดง ชอบหากินเวลากลางคืน ชอบอยู่ตามสวนหรือในที่มืด เช่น ใต้ถุนบ้าน ลังหรือหีบเก็บของ มีชุกชุมทั่วไป โดยเฉพาะภาคกลาง (วีรพัฒน์ สุวรรณธรรมา 2009; วินัย วานานุกูล 2551: 516)

10.2.2 ประเภทของพิษงูในประเทศไทย พิษงูในงูแต่ละตัวมีประมาณ 0.1-1.5 มิลลิลิตร พวกที่มีขนาดใหญ่อาจให้พิษถึง 5 มิลลิลิตร ในการกัดแต่ละครั้งงูมักปล่อยพิษออกมาเพียงบางส่วน หรือบางครั้งอาจปล่อยพิษออกมาทั้งหมดหรือไม่ได้ปล่อยพิษเลยก็ได้ พิษงูประกอบด้วยโปรตีน เอนไซม์ และสารกลุ่ม vasoactive amines อื่นๆ พิษงูจำแนกตามกลไกการออกฤทธิ์ได้เป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1) พิษเฉพาะที่ (Local effect) เกิดจากพิษที่มีผลต่อเนื้อเยื่อที่ถูกสัมผัสที่เรียกว่า cytotoxin ซึ่งทำให้เกิดอาการบวม ปวด หรือมีการตายของเนื้อเยื่อเกิดขึ้น

2) พิษที่ออกฤทธิ์ทั่วร่างกาย (Systemic effect) ซึ่งแบ่งพิษงูออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

ก. พิษต่อระบบประสาท (Neurotoxin) มีผลต่อการส่งสัญญาณประสาททั้งที่ presynaptic และ postsynaptic neuromuscular junction มีผลทำให้กล้ามเนื้ออ่อนแรง มักพบในงูตระกูล

Elapidae ได้แก่ งูเห่า งูจงอาง พิษชนิดนี้มีโมเลกุลขนาดเล็ก สามารถดูดซึมไปตามกระแสเลือดได้อย่างรวดเร็ว

ข. พิษต่อระบบเลือด (Haemotoxin) ทำให้มีการใช้โปรตีนที่ทำให้เลือดแข็งตัว เกิดเลือดถูกใช้งานหมด จึงทำให้ผู้ป่วยมีการเลือดออกไม่หยุด พบในงูตระกูล Viperidae ได้แก่ งูกะปะ งูแมวเซา งูเขียวหางไหม้ พิษในกลุ่มนี้มีโมเลกุลใหญ่จะถูกดูดซึมเข้าทางระบบน้ำเหลือง

ค. พิษต่อระบบกล้ามเนื้อ (Myotoxin) ทำให้เกิดการทำลายของกล้ามเนื้อ จึงเกิดมีอาการปวดบวมของกล้ามเนื้อและเกิดภาวะกล้ามเนื้อสลายตัว (rhabdomyolysis) ได้แก่ งูทะเล

สำหรับงูสามเหลี่ยมและงูทับสมิงคลานั้นเป็นพิษทั้งต่อประสาทและเลือดด้วย (วีรพัฒน์ สุวรรณธรรมา 2009; วินัย วานานุกูล 2551: 516-517)

10.2.3 อาการของผู้ที่ถูกงูพิษกัด เมื่อถูกงูพิษกัด ผู้ป่วยจะมีอาการดังนี้

1) งูที่มีพิษต่อระบบประสาทกัด ได้แก่ งูเห่าและงูจงอาง เมื่อถูกงูเห่ากัดประมาณ 5-10 นาที จะเริ่มรู้สึกปวด อาการปวดจะค่อยๆ เพิ่มมากขึ้น บริเวณที่ถูกกัดจะบวม ประมาณ 30 นาทีต่อมาจะรู้สึกวุ่นวายและขาไม่ค่อยมีแรง อ่อนเปลี้ย ไม่อยากเคลื่อนไหว ซึมคล้ายคนง่วงนอน ในที่สุดหนังตาจะตก ตาพร่ามัว ต่อจากนั้นอาการจะเพิ่มมากขึ้น กระวนกระวาย ลื่นแข็ง พูดจาอ้อแอ้ น้ำลายสอ หายใจลำบาก ประมาณ 1-2 ชั่วโมงหลังถูกกัด ชีพจรจะเบาเร็ว ไม่รู้สึกตัว หุดหทัยและเสียชีวิตในที่สุด สำหรับแผลบริเวณรอยเจาะของเขี้ยวพิษ ถ้าเป็นงูเห่ารอยเขี้ยวจะกลมเหมือน โคนเข็มจิ้ม ไม่มีรอยฉีกขาด แต่ถ้าเป็นงูจงอางแผลจะบวมนูน รอบแผลเหมือน โคนแฉกหรือต่อต้อย นอกจากนั้นแผลจะมีผื่นแดง ต่อมาอีก 2-3 วันตุ่มจะพองขึ้น ประมาณวันที่ 5-6 ตุ่มจะแตกออกเกิดเป็นเนื้อเน่าเปื่อยเป็นแผลกว้าง อาจใหญ่เกือบเท่าฝ่ามือและลึกถึงชั้นกล้ามเนื้อ การรักษาแผลให้หายกินเวลา 1-2 เดือน ในกรณีที่ถูกงูจงอางกัด อาการจะเหมือนถูกงูเห่ากัด แต่รุนแรงกว่ามาก เพราะงูจงอางตัวใหญ่ มีน้ำพิษมาก ผู้ป่วยอาจเสียชีวิตได้ในเวลาอันรวดเร็ว

2) งูที่มีพิษต่อระบบเลือดกัด ได้แก่ งูแมวเซา งูกะปะ งูเขียวหางไหม้ เมื่อถูกงูแมวเซากัด บริเวณที่ถูกกัดจะบวมมากขึ้นอย่างรวดเร็วภายใน 15-20 นาที ถ้าพิษเข้าไปมากภายใน 2-3 ชั่วโมง ผู้ป่วยจะมีอาการเลือดออกเป็นจ้ำๆ ตามผิวหนัง อาเจียนเป็นเลือด ปัสสาวะเป็นเลือด อาจมีเลือดออกในลำไส้ ชัก ความดันเลือดต่ำ ผู้ป่วยอาจเสียชีวิตจากระบบการไหลเวียนเลือดล้มเหลว ซึ่งอาจใช้เวลา 2-3 วัน บริเวณแผลที่ถูกกัดมีแผลเน่าเปื่อยมากและเร็ว ในรายที่พิษเข้าไปน้อย อาการจะเกิดช้าและไม่รุนแรง ถ้าเป็นงูกะปะกัดรอยแผลจะฉีกและเฉียงลงล่าง เนื่องจากงูกะปะต้องพลิกตัวเพื่อถอนเขี้ยวออกเมื่อกัดเหยื่อแล้ว อาการจะเหมือนกับถูกงูแมวเซากัดแต่จะรุนแรงน้อยกว่า แต่หลอดเลือดบริเวณที่ถูกกัดมักจะอุดตัน ทำให้เกิดเนื้อเน่าเปื่อยตามมา ส่วนในรายที่ถูกงูเขียวหางไหม้กัดก็จะมีอาการเช่นเดียวกับการถูกงูแมวเซากัดเช่นกัน แต่บริเวณแผลที่ถูกกัดจะบวมอย่างรวดเร็ว อาการตามอวัยวะต่างๆ ไม่มีอาการรุนแรงอาการปวดจะหายไปภายใน 6 ชั่วโมง ส่วนอาการบวมจะหายไปภายใน 1 สัปดาห์

3) งูที่มีพิษต่อระบบกล้ามเนื้อกัด ได้แก่ งูทะเล เมื่อถูกงูทะเลกัดประมาณ 1-2 ชั่วโมง ผู้ป่วยจะรู้สึกปวดเมื่อยตามแขน ขา คอ และลำตัวทั่วไป อาการจะทวีความรุนแรงมากขึ้นจนไม่สามารถ

เคลื่อนไหวได้เพราะเจ็บปวดกล้ามเนื้ออย่างมาก อาจมีหนังตาตกในรายที่รุนแรงมาก ผู้ป่วยอาจเสียชีวิตภายใน 3 วัน

ในกรณีที่ถูกงูสามเหลี่ยมกัด ซึ่งมีพิษทั้งต่อประสาทและเลือดจะมีอาการเหมือนงูเห่าและงูแมวเซากัด แต่อาการทางประสาทจะเกิดขึ้นช้ากว่าในรายที่ถูกงูเห่ากัด (วีรพัฒน์ สุวรรณธรรม 2009; วินัย วานานุกุล 2551: 517-518; http://www.siamhealth.net/public_html)

10.3 สมุนไพรที่ใช้บำบัดผู้ที่ถูกงูพิษกัด

ขนานที่ 1 เสดดพังพอนตัวเมียกับสุรา ใช้ของมีคมขูดเอาเชื้อวอกเอาแอลกอฮอล์เช็ดแผลและใช้ผ้ามัดไว้เหนือแผลก่อน แล้วเอาต้นเสดดพังพอนตัวเมีย (พญาขอ) ทั้งห้า (เอาทั้งต้นตลอดถึงราก) นำมาล้างน้ำให้สะอาด ต้มให้ละเอียด ผสมกับสุรา 28 คีกริ ประมาณครึ่งกึ่งกวางๆ คั้นเอาน้ำให้กิน แล้วตำใหม่ผสมสุราใหม่ ใช้พอกแผลด้วย ดับพิษงูให้ได้หมดสิ้น (พระครูปริชาปรีชิตกิจ วัดศิลามูล อ.บางเลน นครปฐม อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 7; พญดาจารย์วิพุธ โยคะ รัตนรังษี สุวัคร์ ตั้งจิตรเจริญ และปริญญา อุทิศชลา นนท์ 2541: 344) หรือเอาใบเสดดพังพอนตัวเมียสดมา 1 กำมือ (25-30 ใบ) ต้มให้ละเอียดผสมกับสุราโรง 30 มิลลิลิตร คั้นเอาน้ำกินและเอากากพอกแผล ก่อนพอกให้ล้างแผลให้สะอาดและใช้ของแข็งขูดเอาพิษเขียวแก้วออกจากแผลเสียก่อน (สุน สุทรเวช อ้างถึงใน เขียน รัตนสุวรรณ เจริญ พงษ์มาลา และประจักษ์ รัตนสุวรรณ 2522: 200) ในกรณีหาเสดดพังพอนสดไม่ได้ให้ใช้กิ่งและรากแห้งมาฝนกับน้ำสุราขาวกิน และชุบสำลีแปะตรงแผล ก่อนนำส่งโรงพยาบาลก็ได้ (ดิศพร คุณยพันธ์ และจรรยา ถิลพลิน 2531: 155)

การรักษาพิษงูด้วยเสดดพังพอนตัวเมียหรือพญาขอนี้ รามิน กิจไพศาล (2551) ถ่ายทอดประสบการณ์ในการใช้พญาขอมานานที่บ้านเนื่องจากตนเองเคยถูกงูกัดมาแล้ว โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ต้องใช้พญาขอให้เร็วที่สุดหลังจากถูกงูกัด และต้องรัดเหนือแผล รัดแผล และล้างแผลด้วยน้ำก่อนด้วย
2. ใช้ใบพญาขอขนาดไม่แก่ไม่อ่อน ประมาณ 1 กำมือ หรือ 20-30 ใบ ตำผสมน้ำพอท่วมยา คั้นน้ำดื่ม ส่วนกากยาใช้พอกแผล พันผ้าไว้ ทำเช่นนี้ซ้ำทุก 2 ชั่วโมงจนครบ 24 ชั่วโมง
3. เตรียมพญาขอใหม่โดยตำผสมเหล้าขาว ใช้พอกอย่างเดียว ไม่ต้องดื่ม เปลี่ยนยาทุก 2 ชั่วโมง และต้องคั้นน้ำยาไว้คอยหยอดแผล ขณะที่แผลร้อน สิ่งที่สำคัญอย่าให้แผลร้อน ต้องหยอดน้ำยาบ่อยๆ
4. ถ้าเป็นงูกะปะหรืองูเห่าให้พอกยาต่อจนครบ 3 วัน หลังจากนั้นอาการบวมจะยุบลง สังเกตที่แผล ถ้ามีผื่นใสคล้ายตากบ ให้ใช้เข็มเผาไฟฆ่าเชื้อเจาะออก
5. ถอนหญ้าตีนกาให้ติดราก ล้างสะอาด จุ่มเหล้าขาว ทาแผลจากบนลงล่างหลายๆ ครั้ง ห้ามยอนขึ้น จากนั้นทิ้งไป

เนื่องจากพิษงูที่แต่ละคนได้รับไม่เท่ากัน งูที่หิวมากมีพิษมาก งูที่กินเหยื่อแล้วจะมีพิษน้อยกว่า การรักษาจึงต้องสังเกตอาการอย่างใกล้ชิด บางรายอาจจะต้องใช้เวลาในการรักษามากถึง 7 วัน

ขนานที่ 2 กระเพราแดง เอาต้นกระเพราแดงทั้งห้า (เอาทั้ง ต้น กิ่ง ก้าน ใบ และราก) มาล้างน้ำให้สะอาด ต้มให้ละเอียด ผสมกับเหล้า คั้นเอาเฉพาะน้ำยาใช้กิน ใช้กากยาพอกปากแผล มีสรรพคุณรักษา

พิษงูได้ผลดี (พระครูอุบาลีคุณูปมาจารย์ วัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม, 2537: 7)

ขนานที่ 3 รากคันทน์ เอารากคันทน์มาล้างน้ำให้สะอาด ผนกับฝ่าละม็ดมือดิน ผสมกับสุรา ประมาณน้ำยา 1 ถ้วยชา ให้ผู้ป่วยกิน และบดรากคันทน์ให้ละเอียด ผสมกับสุรา ใช้พอกที่ปากแผล มีสรรพคุณแก้พิษงูกัดได้ผลชะงัดนัก (พระครูรัตนานุกฤษ วัดปรงสนุกใต้ ลำปาง อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 7)

ขนานที่ 4 ต้นน้อยหน่ากับต้นก้างปลา เอาต้นน้อยหน่าทั้งห้า (ถอนเอาต้นเล็กๆ ทั้งต้นตลอดถึงราก) กับต้นก้างปลาทั้งห้า (เอาทั้งต้นตลอดถึงราก) มาล้างน้ำให้สะอาดตำให้แหลก ผสมกับสุรา คั้นเอาเฉพาะน้ำยา ใช้กิน ใช้กากยาพอกที่ปากแผล มีสรรพคุณแก้พิษงูกัดได้ผลชะงัดนัก (พระครูใบฎีกา ประพัทธ์ วัดหงษ์อรุณศรีมิต สมุทรสาคร อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 8)

ขนานที่ 5 ผักเสี้ยนผี เอาต้นผักเสี้ยนผีทั้งห้า (เอาทั้งต้นตลอดถึงราก) นำมาล้างให้สะอาด ตำให้ละเอียด ผสมกับเหล้า คั้นเอาเฉพาะน้ำยา ใช้กิน ใช้กากยาพอกที่ปากแผล แก้พิษงูกัดได้ชะงัดนัก (พระธรรมวโรดม 2537: 8)

ขนานที่ 6 ใบต้นลูกใต้ใบ เอาใบต้นลูกใต้ใบ 1 กำมือ นำมาใส่ปากเคี้ยวพอแหลกแล้ว คายออกมาผสมกับสุรา คั้นเอาน้ำยา ใช้กิน ใช้กากยาพอกปากแผล อาการเจ็บปวดเพราะพิษงูจะหายไป ภายใน 5 นาที ยาขนานนี้ยังใช้แก้พิษตะขาบกัด แมลงป่องต่อยได้ผลดีด้วย (พระสมุห์ปัทม์ โชติปัญโญ วัดทะเล อ.สูงเนิน นครราชสีมา อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 8)

ขนานที่ 7 ต้นฟ้าทะลายโจร เอาต้นฟ้าทะลายโจรทั้งห้า 1 กำมือ มาล้างน้ำให้สะอาด ตำให้แหลก ผสมกับสุรา คั้นเอาเฉพาะน้ำยาประมาณ 1 ถ้วยชา ใช้กิน ใช้กากยาพอกที่ปากแผล แก้พิษงูกัดได้ผลดี (พระศรีสุธรรมเมธี วัดพระปฐมเจดีย์ นครปฐม อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 9)

ขนานที่ 8 หัวอุตพิต เอาหัวอุตพิตนำมาล้างน้ำให้สะอาด ตำให้แหลก ผสมกับสุรา คั้นเอาน้ำยาประมาณ 1 ถ้วยชา ให้ผู้ป่วยกินเพียงครั้งเดียว ใช้กากยาพอกที่ปากแผล ได้ผลดีชะงัดนักแล (พระครูประสาธน์นวกิจ วัดโพธิ์งาม อ.เขาย้อย เพชรบุรี อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 9)

ขนานที่ 9 ผักกะเจด ผักคราด ผักเสี้ยนผี และผักชีใหญ่ เอาต้นผักกะเจด ต้นผักคราด ต้นผักเสี้ยนผี และต้นผักชีใหญ่ ทั้ง 4 อย่าง เอาอย่างละเท่าๆ กัน นำมาล้างน้ำให้สะอาด ตำให้แหลกผสมกับสุรา หรือน้ำชาข้าว เป็นกระสาย คั้นเอาน้ำยาประมาณ 1 ถ้วยชา ใช้กิน ใช้กากยาพอกที่ปากแผล แก้พิษงูกัด แก้เลือดทำ ได้ผลดี (พระบุญส่ง กิตติญาโณ วัดป่าพระเจ้า อ.ศรีประจันต์ สุพรรณบุรี อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 9)

สูตรยาแก้งูกัดทั้ง 9 ขนานข้างต้น พระธรรมวโรดม (2537: 10) กล่าวว่า มีสรรพคุณแก้พิษงูได้ทุกชนิด ทุกกรณี แม้ผู้ป่วยจะสลบหมดสติแล้ว ก็พึงช่วยกันจัดให้อ้าปากออก แล้วกรอกน้ำยาเข้าท้องให้ได้ ผู้ป่วยจะฟื้นขึ้นมาได้อย่างน่าอัศจรรย์ เคยใช้รักษาได้ผลดีมานานแล้ว

ขนานที่ 10 เถาคันแดง เอาต้นเถาคันแดงทั้งห้ามาตำผสมน้ำชาข้าว กรอกให้คนถูกงูกัดกิน ใช้กากพอกแผลสังเกตดูพอร้อนเปลี่ยนพอกใหม่ เปลี่ยนใหม่สัก 2-3 ครั้ง ดับพิษงูได้หมดสิ้น

(พจนานุกรมยัชย โยคะ รัตนรังษี สุวตฺร ตังจิตฺตเจริญฺญ และปริญญา อุทฺทิตฺตนาถ 2541: 344)

การใช้เถาคันแดงรักษาพิษงูนี้ ว. จินประคิษฐ์ (2540: 153) อธิบายวิธีการไว้ต่างกันอย่างน้อย โดยให้เอาใบเถาคันแดงสดๆ 7 ใบ ตำให้แหลก เอาข้าวสารมา 1 กำมือ ใส่น้ำในถ้วยชา แล้วเอาช้อนมาประมาณ 3 ช้อนโต๊ะ ละลายกับใบเถาคันแดงที่โขลกไว้แล้ว คั้นเอาน้ำดื่มบ่อยๆ แล้วให้ใช้ใบเถาคันแดงอีกชุดหนึ่ง โขลกให้ละเอียด พอกแผลเอาไว้ ก่อนพอกจะต้องล้างแผลให้สะอาดและแหวกปากแผลให้กว้าง ยานานานี้เคยช่วยชีวิตคนถูกงูจงอางกัดให้มีชีวิตรอดมาแล้ว

ขนานที่ 11 เสดลพังพอนตัวเมียกับผักเสี้ยนผี ใช้เสดลพังพอนตัวเมีย (พญาขอ) ทั้งต้น 2 ชีด ผักเสี้ยนผี 2 ชีด และเหล้าขาว 100 มิลลิลิตร โดยนำพญาขอและผักเสี้ยนผีมาล้างทำความสะอาด หั่นเป็นชิ้นเล็กๆ แล้วนำมาตำให้ละเอียด ผสมกับเหล้าขาว คนให้เข้ากัน นำน้ำที่ได้มาทาที่บาดแผล ทำการเปลี่ยนยาทุกๆ 3-4 ชั่วโมงจนกว่าจะหาย (พระมงคล มหายุโส วัดควนมณี ต.นากระตาม อ.ท่าชะงะ จ.ชุมพร 2552)

ขนานที่ 12 รังมดแดงกับเส้นยาจุน ให้เอารังมดแดงทั้งรัง 1 รัง กะให้ได้ไม่น้อยกว่า 1 กำมือ เส้นยาจุนหรือก้นบูนหรือสัก 2 หยิบมือ เอาทั้งสองอย่างมาคั้นเอาน้ำ โดยเติมน้ำสะอาดเข้าไป กะให้ได้สัก 1 แก้ว แล้วให้ผู้ป่วยกินแก้พิษทุกชนิด หายเร็วปานปลิดทิ้ง (ลำปาง ปาชีโร 2546: 108)

ขนานที่ 13 หัวหญ้าชันนกะดากับเกลือตัวผู้ เอาหัวหญ้าชันนกะดาโขลกให้ละเอียด ผสมกับเกลือตัวผู้ 3 เม็ด 5 เม็ด 7 เม็ด หรือ 9 เม็ด ให้พอเค็ม ขึ้นอยู่กับขนาดของยาว่ามากหรือน้อย ละลายน้ำ ทั้งกินทั้งทาที่ปากแผล วันละ 3-4 ครั้ง ยานี้จะมีรสขมอ่อนๆ ถ้าผู้ป่วยสลบก็ให้น้ำยานี้พ่นให้ทั่วทั้งตัว พร้อมทั้งกรอกเข้าไปในปากให้ลงคอ แล้วก็เอากายพอกที่ปากแผล ควรจะเจาะแผลให้เลือดไหลได้ อากาศจะค่อยๆ หายและเริ่มดีขึ้น (ว. จินประคิษฐ์ 2540: 152)

ขนานที่ 14 ใบว่านงูธรรมดา เอาใบว่านงูธรรมดา โขลกให้ละเอียด ผสมน้ำมะนาวหรือเหล้าขาวก็ยี้ดี แร่งขึ้นอีก คั้นเอาน้ำมาดื่ม เอากายพอกแผล ก่อนที่จะพอกควรทำความสะอาดปากแผลและดูดพิษแล้วจึงพอก (ว. จินประคิษฐ์ 2540: 154)

ขนานที่ 15 ว่านงูเห่า เอาว่านงูเห่ามาผสมกับน้ำ ทั้งกินและทั้งทา ประมาณชั่วโมงละครั้ง อย่าให้แผลแห้ง คอยหมั่นทาเอาไว้บ่อยๆ จนกว่าจะแน่ใจว่าหายแล้ว จะช่วยขับพิษและดูดพิษออกจากแผลทั้งหมด (ว. จินประคิษฐ์ 2540: 154)

ขนานที่ 16 ยานานานี้เป็นตำรับยาสมุนไพรของหมอสมนึก จันทรประสูต ซึ่งเป็นหมอพื้นบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากพระครูวุฑฒิศรธรรมสาร (ชื่อเดิม สมปอง จันทรประสูต) ซึ่งเป็นพี่ชาย สถานที่ที่ใช้รักษาผู้ที่ถูกงูกัด คือบ้านกาชาดอุทิศ วัดพรหมโลก อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช (สุวิทย์ มาประสงค์ 2546: 134-143) ยาที่ใช้มี 8 ขนาน ดังนี้

ขนานที่ 16.1 ยาฟัน ใช้กับผู้ป่วยที่มีแผลพิษบวมปวด จะช่วยบรรเทาอาการบวมได้ดี ใช้ย่านลิเภาสดเคี้ยวพร้อมหมาก พลู และปูนกินกับหมาก พ่นใส่บริเวณที่บวม

ขนานที่ 16.2 ยาพาด เป็นยาทาหรือชะโลมแผล (เป็นยาที่ปรุงขึ้นจากการนำสมุนไพรมาตำแล้วผสมกับเหล้าขาวหรือน้ำปูนใส หรือน้ำข้าวข้าว จากนั้นใช้รากของหญ้าตีนนกหรือหญ้ารากฝอยจุ่ม

ในยา แล้วเอามาชะ โคมบริเวณที่ถูกเชื้อพิษ หรือบริเวณที่ปวดบวม โดยชะโลมไปเรื่อยๆ จนกว่าอาการจะหายไป) ยาพาดมีหลายชนิดแล้วแต่อาการของผู้ป่วย เพราะพิษของแต่ละชนิดทำให้มีอาการเจ็บปวดแตกต่างกัน ดังนี้

ขนานที่ 16.2.1 ยาพาดสำหรับงูกะปะ

อาการเจ็บร้อนเหมือนไฟไหม้จะใช้เสลดพังพอนตัวแท้ ฟ้าทะลายโจร บัวบก และใบผักหวาน ตำรวมกับเหล้าโรง คั้นเอาน้ำพาดที่แผล

อาการเจ็บเมื่อยในกระดูกและกล้ามเนื้อใช้รางจืดต้น รางจืดย่าน เสลดพังพอนตัวแท้ ตำผสมเหล้าโรง คั้นเอาแต่น้ำพาดที่แผล

อาการเลือดไหลไม่หยุดใช้เสลดพังพอนตัวแท้ รางจืดต้น หญ้าพันงูแดง ตำพอกแผล เว้นรูเขียวไว้ให้ความร้อนจากพิษระบายออก ส่วนน้ำยาใช้พาดบริเวณรอบๆ แผล

ขนานที่ 16.2.2 ยาพาดสำหรับงูเห่า เอารากลำโพง รากอินทนิลดอกขาว รากไม้ขื่อนดีหมา โกงูกะกลิ้ง รุ่ย ฝนกับน้ำปูนใส ใช้พาดที่แผล ถ้ามีอาการปวดเจ็บร้อนเหมือนไฟไหม้ หรือใช้ยารักษาแรกแล้วอาการไม่ดีขึ้น ให้ใช้ฟ้าทะลายโจร เสลดพังพอนตัวแท้ ใบผักหวาน ใบบัวบก ทำให้ละเอียดผสมเหล้าขาว คั้นเอาแต่น้ำ เอาน้ำที่คั้นมาฝนกับรุ่ย แล้วพาดบริเวณที่ถูกกัด (ห้ามพอกยา)

ขนานที่ 16.2.3 ยาพาดสำหรับงูเขียวหางไหม้ อาการทั่วไปเหมือนงูกะปะ ใช้รากเส็ง อ้อยแดง เอามาตำคั้นเอาแต่น้ำมาพาดบริเวณที่ถูกกัด

ขนานที่ 16.2.4 ยาพาดสำหรับงูจงอาง ใช้รากเตยต้น (เตยเขา) ตำกับน้ำปูนใส แล้วพาดแผลบริเวณที่ถูกกัด

ขนานที่ 16.3 ยาพอกหรือยาโปะ มีสรรพคุณในการดูดพิษ มี 2 ขนาน ดังนี้

ขนานที่ 16.3.1 รุ่ยกับน้ำมะนาวสด วิธีนี้มีตัวยาเพียง 2 ชนิด คือ รุ่ยกับน้ำมะนาวสด โดยฝนรุ่ยกับหิน แล้วนำมาผสมน้ำมะนาวสด ต่อมาเมื่อหมอสอนนึกมีประสบการณ์มากขึ้น จึงพบว่า เมื่อเพิ่มรากของหญ้าต่างดอก รากเหือดคน และรากปลายสารด้วย จะทำให้สรรพคุณในการรักษาพิษงูดีขึ้น โดยดูดพิษงูออกจากแผล ดูดหนอง สมานแผล และมีฤทธิ์กัดเนื้อมาเปื่อยออกจากแผล แล้วแช่บาดแผลเพื่อรักษาพิษในซอกเนื้อให้หมดไป

ขนานที่ 16.3.2 จอกหูหนู แพงพวย ดินประสิ่ว ว่านหางจระเข้และดินเผา ใช้จอกหูหนู แพงพวย ดินประสิ่ว ว่านหางจระเข้และดินเผา ช่วยดูดพิษภายใน ดูดหนอง ดูดเลือดเสีย และแก้บวม ถ้าถูกงูเห่ากัดแล้วบวม ให้เพิ่มใบลำโพงเข้าไปด้วย

ขนานที่ 16.4 ยาแช่ ใช้ในระยะแผลพิษเริ่มเน่าเปื่อย การแช่ยาจะกัดเนื้อมาบริเวณแผลพิษ ให้หลุดออกมา สมุนไพรที่ใช้คือ หมาก พลุ ปูนแดง ยาเส้น และอุตพิดทั้งห้า การเตรียมยาทำโดยใช้หมาก พลุ ปูนแดงตำให้ละเอียด จากนั้นเอาหัวอุตพิดมาตำให้ละเอียด ตามด้วยยาเส้น สุกท้ายละลายด้วยน้ำปูนใส นำมาแช่แผล โดยแช่นานยิ่งดี เพราะเนื้อเน่าจะถูกฤทธิ์ยากัดออกหมด ยารักษาผู้ป่วยจะเส็บและคันที่แผลขณะแช่

ขนานที่ 16.5 ยาม มักใช้กับพิษงูปะที่ก่อให้เกิดเลือดไหลซึมตามเนื้อเยื่ออ่อนๆ เช่น ในช่องปาก จมูก ในระบบปัสสาวะ ในกระเพาะอาหาร เป็นต้น โดยคั้นเอาน้ำกล้วยตานีรูน (กล้วยตานีที่ยังไม่ออกปลี) ผสมสารส้มให้ผู้ป่วยใช้้อม

ขนานที่ 16.6 ยาต้ม เป็นยาแก้พิษภายใน ใช้กินขณะที่พิษบรรเทาแล้ว บางครั้งใช้ขณะผู้ป่วยกำลังอยู่ในช่วงรักษาแผลเน่าเปื่อย สมุนไพรที่ใช้มีดีปลี จันทน์ทั้งห้า รากต่างดอก รากหญ้าน้ำ รากอินทนิลดอกขาว บัวบกทั้งห้า ผักหวาน หญ้าพันงูแดง หญ้าดินนกก หญ้าแพรก ย่านลิเภา ย่านอุหลัน ย่านเอ็น ขอบชะนางแดง และสบพิษ รวม 14 ชนิด เอาอย่างละเท่ากัน ใส่น้ำท่วมยา ต้มจนเดือด กินวันละ 3 ครั้ง เช้า กลางวัน เย็น ส่วนใหญ่ใช้กับผู้ป่วยโรคหัวใจ เบาหวาน เด็ก และสตรี เพราะไม่สามารถใช้ยาผงซึ่งต้องผสมด้วยเหล้าโรง

ขนานที่ 16.7 ยาผง ใช้สมุนไพรเดี่ยวคือ “ขมิ้นขม” หรือ “ว่านงู” ใช้รักษาพิษงูทุกชนิด วิธีใช้ให้หั่นว่านงูตากแห้งแล้วบดเป็นผง โดยผสมกับเหล้า 1 ส่วนต่อน้ำ 3 ส่วน หรือจะผสมเหล้าอย่างเดียวก็ยังมีประสิทธิภาพดี ส่วนใหญ่จะใช้กับผู้ป่วยชายที่ไม่เป็นโรคเบาหวาน โรคหัวใจ และความดันโลหิตสูง รายที่กินยาผสมเหล้าไม่ได้ให้กินยาต้มแทน

ขนานที่ 16.8 ยาเคี้ยวน้ำมันทาแผลเปื่อย เป็นการเอาสมุนไพรหลายชนิด เช่น รากแส้ว พริกไทย กระเทียม โกงูกะกลิ้ง โกงูสอ ขมิ้นอ้อย ขาดำ จุนดี เป็นต้น มาเคี้ยวกับน้ำมัน ใช้ทาแก้แผลเปื่อยจากพิษงู

วิธีการรักษา

เมื่อถูกงูกัดให้ใช้เชือกหรือผ้ารัดเหนือแผลแล้วรีบมาหาหมอทันที จากนั้นทำการรักษา ดังนี้

1. คว่ำผู้ป่วยถูกงูพิษชนิดใดกัด โดยดูจากซากงูที่ผู้ป่วยนำมาด้วย ถ้าไม่มีซากงูก็วินิจฉัยจากรอยเขียวและสังเกตอาการของผู้ป่วย รวมถึงสถานที่ที่ถูกงูพิษกัด
2. กินยาไล่พิษข้างใน ใช้ยาต้มผสมยาผง หรือยาผงด้วยเหล้าโรง กินจนกระทั่งอาเจียนออกมา การอาเจียนทำให้พิษถูกขับออกมา และเมื่ออาเจียนหลายๆ ครั้ง ก็จะหายจากอาการพิษ
3. ดูแลพิษข้างนอก ใช้ยาพอก ยาแช่ ยาพ่น แล้วแต่อาการ
4. พาดยาแก้ปวดและเพื่อก่อนพิษ ตามลักษณะอาการและตามชนิดของงูพิษที่กัด
5. รักษาตามอาการ เช่น อาการเลือดออกตามไรฟันรักษาด้วยยาม (ขนานที่ 16.5)

ถ้าแผลที่เลือดออกไม่หยุดรักษาโดยใช้หญ้าพันงูแดง และรังจืดผสมน้ำข้าวข้าวพอกแผล

ถ้าปัสสาวะไม่ออกรักษาโดยใช้ต้นกล้วยน้ำว้า ตำผสมสารส้ม ใช้พอกบริเวณท้องน้อย เป็นต้น

6. แผลเน่าเปื่อยหรือมีหนอง ในกรณีที่แผลเน่าเปื่อยจะเริ่มรักษาโดยการพอกยา แช่ยาเพื่อเอาเนื้อเน่าออก แล้วล้างแผลด้วยด่างทับทิม จากนั้นจึงใส่น้ำมันรักษาแผล ในกรณีที่แผลมีหนองให้ใช้ยาพอกขนานที่ 16.3.2

11. การบำบัดผู้ที่ถูกพิษจากสัตว์ทะเลด้วยสมุนไพร

11.1 ความนำเกี่ยวกับพิษจากสัตว์ทะเล ได้ท้องทะเลไทย มีสัตว์ร้ายที่เป็นพิษกับคนมากมาย เช่น แมงกระพรุนไฟ เม่นทะเล บั้งทะเล ปลาฉลาม ปลาปักเป้าหน้าหมา ปลาปักเป้าหนามทุเรียน ปลา

กระเบนไฟฟ้า ปลากระริงหัวโขน ดาวหนาม เป็นต้น ซึ่งพบมากตามชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทย ระยะเวลาของ จันทบุรี และตราด สัตว์ทะเลส่วนใหญ่ชอบอยู่ตามแนวประการังใต้ท้องทะเล สัตว์ทะเลมีพิษที่นักท่องเที่ยวที่ไปพักผ่อนตากอากาศและลงเล่นน้ำหรือดำน้ำพบบ่อยๆ ได้แก่ แมงกะพรุนและเม่นทะเล (สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2551)

11.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพิษจากสัตว์ทะเล

11.2.1 ธรรมชาติของแมงกะพรุนและเม่นทะเล

1) แมงกะพรุน แมงกะพรุนเป็นสัตว์น้ำไม่มีกระดูกสันหลัง ใสคล้ายวุ้น ด้านบนเป็นวงโค้งคล้ายร่ม ด้านล่างตอนกลางอวัยวะทำหน้าที่กินและย่อยอาหาร มีหลายชนิด เช่น แมงกะพรุนจานหรือแมงกะพรุนหนัง ซึ่งกินได้ ส่วนแมงกะพรุนถ้วย แมงกะพรุนไฟ และแมงกะพรุนลายมีพิษ แมงกะพรุน (Jelly fish) และแมงกระพุนไฟ (Portuguese man-of-war หรือแมงกะพรุนหมวกโปรตุเกส) อยู่ในไฟลัม Cnidaria โดยทั่วไปมีรูปร่างคล้ายร่มหรือกระดิ่งคว่ำ ลำตัวโปร่งแสง ประกอบด้วยวุ้นเป็นส่วนใหญ่และจะมีเข็มพิษหรือเหล็กไน (nematocyst) อยู่ทั่วๆ ตัว โดยเฉพาะบริเวณหนวด และรอบๆ ปาก ซึ่งมีขนาดเล็กมากจนไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่า น้ำพิษจากเข็มพิษจะทำให้เยื่อสลายไปก่อนที่จะกิน ในไฟลัม Cnidaria แบ่งเป็น 2 class คือ แมงกะพรุนทั่วๆ ไป และแมงกะพรุนไฟ (ปริญญา หงษ์ทอง 2550) ดังนี้

ก. แมงกะพรุนทั่วๆ ไป (Scyphozoa, Jelly Fish) แมงกะพรุนทั่วๆ ไปเรามักเห็นเกยตื้นอยู่ตามชายหาด ตัวใสๆ หรือแมงกระพุนที่นำมาปรุงอาหาร เช่น เย็นตาโฟ ลูกี้ เป็นต้น

ข. แมงกะพรุนไฟ (Hydrozoa, Portuguese man-of-war) จะมีสีส้มค่อนข้างสด มักเป็นสีแดง และมีหนวดที่เป็นสายยาว กินปลา กุ้ง หอยและแพลงตอนเป็นอาหาร อยู่ในทะเลลึก บางทีฝนตกก็เข้ามาในทะเลตื้นๆ ได้ แมงกะพรุนไฟจะมีพิษร้ายแรงกว่าแมงกระพุนธรรมดา

ผู้ที่ได้รับพิษจากแมงกะพรุนมักเป็นผู้ที่ชอบเที่ยวทะเลในฤดูฝน เนื่องจากฤดูฝนเป็นช่วงขยายพันธุ์ของแมงกะพรุน โดยลอยมากับคลื่นทะเลที่เข้ามากระทบฝั่ง

2) เม่นทะเล (Sea urchin) เม่นทะเลเป็นสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลัง อาศัยอยู่ในทะเล จัดอยู่ใน Phylum Echinodermata แต่คนทั่วไปเรียกว่า หอยเม่น ลักษณะ โดยทั่วไปมีรูปร่างเป็นทรงกลมหรือรูปไข่ อวัยวะภายในห่อหุ้มด้วยเปลือกซึ่งเป็นสารประกอบจำพวกแคลเซียม เป็นแผ่นแข็งขนาดเล็กหลายๆ แผ่นเรียงต่อกันทำให้ตัวหนาขึ้น บนตัวเม่นทะเลปกคลุมด้วยหนามแหลม สั้นบ้าง ยาวบ้าง มีตะขอแหลม (spicule) หรือต่อมน้ำพิษที่เรียกว่า pedicellariae อยู่ตรงระหว่างหนาม ปกติเม่นทะเลเป็นสัตว์ที่เคลื่อนไหวช้า ไม่ดุร้าย อาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ตามพื้นทราย ซอกหิน และแนวประการังและใต้ท้องทะเลระดับลึกๆ ในพื้นที่บริเวณอ่าวไทยและทะเลฝั่งตะวันตกพบเม่นทะเลกระจายอยู่ทั่วไป เม่นทะเลออกหากินเวลากลางคืน กลางวันอาจพบได้เช่นเดียวกัน เม่นทะเลมีต่อมน้ำพิษอยู่ 2 ชนิด คือ ต่อมน้ำพิษที่อยู่ปลายหนามแหลม (spine) และต่อมน้ำพิษอยู่ในปุ่ม (pedicellariae) หนามแหลมเหล่านี้มีฐานเป็นรูปถ้วยยึดติดอยู่กับปุ่มบนแผ่นเปลือก ทำให้หนามแหลมเคลื่อนไหวไปมาได้ทุกทิศทาง หนามแหลมด้านบนของตัวเม่นทะเลมีขนาดยาวกว่าหนามด้านล่างหลายเท่า ส่วนหนามที่อยู่ด้านล่างของลำตัว

จะสั้นกว่า ทำหน้าที่ช่วยในการเคลื่อนที่ เม่นทะเลส่วนใหญ่มีหนามแหลมที่ต้น ปลายมนกลม น้ำพิษของเม่นทะเลประกอบด้วยสารหลายชนิด เช่น steroid glycosides, hemolysins, proteases, serotonin, cholinergic เป็นต้น เม่นทะเลที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์มี 2 ชนิด ได้แก่ *เม่นทะเลดำ* (*Diadema setosum*) และ *เม่นดอกไม้* (*Toxopneustes pileolus*) เม่นทะเลดำเป็นเม่นทะเลที่มีหนามแหลมยาวรอบตัว หนามข้างในกลวง ผิวหนามโดยรอบขรุขระ ปลายคม หนามอาจยาวถึง 1 ฟุต พบทั่วไปในน้ำตื้นๆ ส่วนเม่นดอกไม้มีลักษณะคล้ายดอกไม้ มีปุ่มพิษ (pedicellariae) ขนาดใหญ่และมีพิษรุนแรงกว่าเม่นทะเลชนิดอื่นๆ มาก ปุ่มพิษมีลักษณะเป็นก้านยาวยื่นออกไปจากลำตัว ตรงปลายเป็นกระเปาะคล้ายดอกบัวตูม เปิดปิดได้ เวลาเปิดจะเห็นเป็น 3 แฉก ปลายแฉกจะคม ใช้ต่อยและจับเหยื่อ อาศัยอยู่ในน้ำลึกเกิน 5 เมตร โอกาสที่คนทั่วไปจะพบมีน้อย แต่นักดำน้ำชมปะการังจะพบบ่อย (ปริญา หงษ์ทอง 2550)

นักท่องเที่ยวที่เดินตามชายหาดหรือผู้ที่ลงเล่นน้ำมีโอกาสได้รับบาดเจ็บจากหนามของเม่นทะเลดำ โดยอาจเหยียบบนตัวเม่นทะเลหรือจากการจับต้องโดยมิได้ระมัดระวัง

11.2.2 อาการและอาการแสดง

1) ถูกพิษจากแมงกะพรุน

ก. ถูกพิษจากแมงกะพรุนทั่วไป เมื่อหนวดพิษสัมผัสผิวหนังของคนก็จะปล่อยพิษออกมา ทำให้มีอาการปวดแสบปวดร้อน คัน และผิวหนังมีผื่นแดง หรือเป็นสีแดงเข้ม บวม บางครั้งเหมือนรอยไหม้

ข. ถูกพิษจากแมงกะพรุนไฟ คนที่ถูกแมงกะพรุนไฟ ผิวหนังจะไหม้พอง ปวดแสบปวดร้อน จะมีตุ่มพองแล้วแตกเป็นแผลเรื้อรัง นอกจากนั้นยังอาจทำให้มีอาการชาตามมือและเท้า กล้ามเนื้อหดเกร็ง จุกแน่นหน้าอก หายใจไม่ออก กระสับกระส่าย นอนไม่หลับ อ่อนเพลีย ปวดเมื่อยตามกล้ามเนื้อและมีไข้ อาการอาจเกิดหลังสัมผัสแมงกะพรุนแล้ว 30-60 นาที กว่าจะทุเลาได้ก็ใช้เวลา 1-2 วัน ในรายที่มีอาการแพ้รุนแรง อาจเกิดภาวะช็อกและอาจเสียชีวิตได้ใน 10-15 นาที

2) เม่นทะเลดำ

ก. เม่นทะเลดำชนิด *Diadema setosum* เมื่อถูกเม่นทะเลดำที่มด้าจะมีอาการปวดแสบปวดร้อนอย่างมาก เนื่องจากหนามเปราะและแตกง่าย จึงหักคาอยู่ที่ผิวหนังหรือกล้ามเนื้อ ทำให้เกิดอาการปวดเป็นเวลาหลายวัน เมื่อหนามหักคาอยู่ในกล้ามเนื้อจะบ่งเอาหนามออกยากเนื่องจากพื้นผิวรอบหนามขรุขระจึงปวดทรมาน แต่อาการจะค่อยทุเลาลงภายใน 20-30 นาทีและจะซาบริเวณที่ถูกตำด้วย

ข. เม่นดอกไม้ (*Toxopneustes pileolus*) เมื่อถูกเม่นดอกไม้ต่อยจะปวดอย่างรุนแรง อาการจะทุเลาลงหลังจาก 15 นาที และจะมีอาการชาขึ้นไปถึงบริเวณใบหน้า ลิ้นและเหงือก แม้ว่าอาการปวดจะหายไปหลังจาก 1 ชั่วโมง อาการชาตามใบหน้าก็ยังปรากฏต่อไปอีกหลายชั่วโมง หากได้รับพิษจำนวนมากจะปวดอย่างรุนแรง หน้ามืด เป็นลม ชาตามตัว มีอัมพาตของกล้ามเนื้อส่วนต่างๆ ของร่างกาย ไม่มีเสียง หายใจลำบาก หายใจขัดและเสียชีวิต (ปริญา หงษ์ทอง 2550)

11.3 สมุนไพรที่ใช้บำบัดพิษจากสัตว์ทะเล

11.3.1 สมุนไพรที่ใช้บำบัดพิษจากแมงกะพรุน

ขนานที่ 1 คนทีสอทะเล เอารากหรือเถาคนที่สอทะเลยาว 5-8 นิ้ว มาตำให้ละเอียด เติมน้ำฝนพอแฉะๆ ใช้ทาบริเวณที่ถูกแมงกะพรุน ทาบ่อยๆ จนกว่าอาการพิษที่ได้รับจะลดลง (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 274)

ขนานที่ 2 ผักบุงทะเล เอารากสดๆ ของผักบุงทะเลยาว 3-5 นิ้ว มาฝนกับน้ำฝนให้ข้นๆ ใช้ทาบริเวณที่ถูกพิษแมงกะพรุนบ่อยๆ ช่วยลดพิษแมงกะพรุนได้ (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 274)

ขนานที่ 3 ว่านหางจระเข้ เอาใบว่านหางจระเข้ที่ยาวประมาณครึ่งหนึ่งของใบโตมาปอกเปลือก และล้างน้ำยางสีเหลืองออก แล้วใช้วุ้นหรือน้ำเมือกของใบว่านทาบริเวณที่ถูกพิษแมงกะพรุนบ่อยๆ เมื่อแห้ง (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 275)

ขนานที่ 4 พักเจียว เอาใส่พักเจียวใหม่ๆ 1 ใส่ ทาบริเวณที่ถูกแมงกะพรุนให้ทั่ว ทาบ่อยๆ จะช่วยลดอาการปวดแสบปวดร้อน (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 274)

ขนานที่ 5 ยางมะละกอ เอายางมะละกอติดทาบริเวณที่ถูกพิษแมงกะพรุนทุก 4 ชั่วโมง พิษจะค่อยๆ จางไป (สุพจน์ อัสวพันธุ์ชนกุล บรรณาธิการ 2530:40)

11.3.2 สมุนไพรที่ใช้บำบัดพิษจากเม่นทะเล

ขนานที่ 1 เปลือกสับปะรด ให้เอาเปลือกสับปะรดมาทาที่แผลบริเวณที่ถูกเม่นทะเลตำ จะทำให้หนามละลายเร็วขึ้น (พระธรรมวโรดม 2537: 120)

ขนานที่ 2 น้ำส้มสายชู ให้เอาน้ำส้มสายชูค่อยๆ หยดลงในแผล เพราะหนามของเม่นทะเลเป็นโปรตีนชนิดหนึ่ง เมื่อถูกน้ำส้มสายชูก็จะทำให้นิ่มและอ่อนลง แล้วจะสลายออกมา ทำให้ไม่ปวดหรือบวมอักเสบ (พระธรรมวโรดม 2537: 120)

12. การบำบัดภาวะหอบหืดด้วยสมุนไพร

12.1 ความหมายของภาวะหอบหืด หอบหืดเป็นอาการของโรคภูมิแพ้ชนิดหนึ่งที่ทำให้เกิดภาวะหลอดลมตีบตัว ทำให้ลมหายใจเข้าออกลำบาก ผู้ป่วยมักมีอาการหายใจหอบเหนื่อย โดยเป็นๆ หายๆ เรื้อรัง ส่วนมากจะไม่มีอันตรายร้ายแรง ยกเว้นในรายที่มีอาการรุนแรงก็อาจเกิดอันตรายได้ โรคหอบหืดพบบ่อยในคนทุกวัย มักมีอาการครั้งแรกในวัยเด็กหรือวัยรุ่นหนุ่มสาว แต่ก็อาจเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในผู้สูงอายุได้ โรคนี้พบได้ประมาณร้อยละ 4-6 ของคนทั่วไปในประเทศไทย (ปัญญา จารุญเกียรติกุล และธีรภาพ ลีวลักษณ์ 2553; สุรเกียรติ อาชานานุภาพ 2544: 259)

12.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับหอบหืด

12.2.1 สาเหตุ อาการหอบหืดเกิดจากหลอดลมมีความไวต่อสิ่งเร้ามากกว่าปกติร่วมกับการอักเสบของหลอดลม เป็นเหตุให้มีการหดเกร็งของหลอดลมจนหลอดลมตีบแคบ ส่งผลให้หายใจเข้าออกลำบาก ซึ่งอาจหายเป็นปกติได้เองหรือภายหลังการให้ยารักษา ผู้ป่วยจะมีอาการกำเริบเมื่อสัมผัสกับสิ่งที่แพ้ เช่น ความเย็น เชื้อรา ฝุ่นละออง ควันบุหรี ควันท้อไอเสีย เกสรดอกไม้ ขนสัตว์ ยาฆ่าแมลง สารเคมี อาหารบางชนิด เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการติดเชื้อของทางเดินหายใจ เช่น ไข้หวัด หลอดลม

อักเสบ ก็มักทำให้อาการกำเริบได้ บางรายก็อาจถูกกระตุ้นให้เกิดอาการหอบหืดได้จากการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ เช่น ภาวะเครียด โกรธ ดีใจ เป็นต้น การกินแอสไพริน ยากลุ่มต้านการอักเสบที่ไม่ใช่สเตอรอยด์ ยากลุ่มปิดกั้นบีตาที่ใช้รักษาโรคความดันโลหิตสูง หรือการออกกำลังกาย

12.2.2 อาการและอาการแสดง อาการหอบหืดมักเป็นตอนกลางคืน หรือเวลาที่สัมผัสหรือกินสิ่งที่แพ้ มีการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ หรือออกกำลังกายมากๆ หลอดลมจะอักเสบ เกิดการบวมของเยื่อหุ้มหลอดลม ทำให้หลอดลมแคบลงและตีบตัน กล้ามเนื้อหลอดลมหดเกร็งปิดกั้นทางเดินหายใจ อาการของโรคหอบหืดมักจะเริ่มจากการไอมาก มีเสมหะเหนียว อาจมีอาการคัดจมูก คันคอ เป็นหวัด และจาม จากนั้นจะมีอาการหายใจลำบากและมีเสียงฮืดๆ หรือวี๊ดๆ ขณะหายใจ เหนื่อย แน่นและอึดอัดในหน้าอก ถ้าเป็นมากๆ จะลุกขึ้นนั่งฟุบกับโต๊ะ หรือพนักเก้าอี้และหอบตัวโยน อาการของโรคหอบหืดมักเป็นเรื้อรัง เป็นๆ หายๆ อาการจะดีขึ้นเมื่อได้รับยา แต่ถ้าอาการหอบหืดกำเริบขึ้นมาอย่างรุนแรงก็อาจทำให้เสียชีวิตได้ (ปัญหา จารุญเกียรติกุล และธีรภาพ ลีวัลักษณ์ 2553; สุรเกียรติ อาษานานุภาพ 2544: 259-260)

12.3 สมุนไพรที่ใช้บำบัดผู้ป่วยโรคหอบหืดกำเริบเฉียบพลัน การบำบัดผู้ที่อาการหอบหืดกำเริบเฉียบพลันโดยใช้สมุนไพรมีทั้งยาสูบและยากิน ดังนี้

1) **ยาสูบ: ไบลาโพง** เอาไบลาโพง (ขาวหรือดำก็ได้) หั่นเป็นฝอย ผึ่งแดดให้แห้ง ผสมพิมเสนหรือการบูรเล็กน้อยเข้ากับไบลาโพง แล้วมวนเป็นบุหรี่ด้วยกระดาษมวนหรือใบตอง สูบช้าๆ และสูดเข้าไปลึกๆ พอหายหอบควรหยุด ถ้าใช้มากอาจติด (อวย เกตุสิงห์ ใน เสถียร จอมบุญ 2529: 198)

2) **ยากิน** สมุนไพรที่นำมาทำเป็นยากินขณะหอบมี 2 ชนิด ดังนี้

ชนิดที่ 1 หนุมานประสานกาย เอาใบหนุมานประสานกายสด 10 ใบมาเคี้ยวเอาน้ำกลืนขณะที่กำลังมีอาการหอบ (นักรบ บินยรี ใน เสถียร จอมบุญ 2529: 198)

ชนิดที่ 2 ต้นลูกใต้ใบ เอาต้นลูกใต้ใบทั้งห้า (เอาทั้งต้นตลอดถึงราก) นำมาล้างให้สะอาด ต้มให้ละเอียด ผสมกับน้ำอุ่น คั้นเอาเฉพาะน้ำ ใช้ดื่มครั้งละ 2-3 ถ้วย เป็นเวลา 3 วัน มีสรรพคุณแก้โรคหืด ซึ่งกำลังกำเริบให้หยุดทันที เคยใช้ได้ผลดีมาากแล้ว (ตำรายาสมุนไพร ไทยโบราณ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ 2541: 45)

13. การบำบัดอาการเป็นลมด้วยสมุนไพร

13.1 ความหมายของอาการเป็นลม คำว่า “เป็นลม” ในความหมายของชาวบ้านมักจะหมายถึงภาวะที่ผู้ป่วยไม่รู้สีกตัวหรือหมดสติไปอย่างกะทันหัน ซึ่งในทางการแพทย์นั้นเมื่อผู้ป่วยไม่รู้สีกตัวอย่างกะทันหันเกิดจากหลายสาเหตุคือ เป็นลมธรรมดา ภาวะน้ำตาลในเลือดต่ำ ช็อก หรือหมดสติ ในการศึกษาครั้งนี้จะหมายถึงอาการเป็นลมธรรมดาซึ่งสามารถใช้สมุนไพรบำบัดได้เท่านั้น

อาการเป็นลมเป็นอาการที่พบมากอาการหนึ่ง ผู้ป่วยมักบอกว่า หน้ามืดเป็นลม ซึ่งหมายถึงมีอาการหน้ามืดนำมาก่อนแล้วจึงไม่รู้สีกตัว (หมดสติ) อาการหน้ามืด (impending faint หรือ presyncope) หมายถึงอาการเวียนศีรษะ ตามัวจนมองอะไรพร่าไปหมด หรือวูบไปคล้ายจะไม่รู้สีกตัว แต่ยังรู้สีกตัวอยู่ อาการเวียนศีรษะในที่นี้ไม่ใช่อาการที่เกิดจากความรู้สึกว้าวุ่นที่อยู่รอบตัวหมุนหรือตัวเองหมุน

(vertigo) ส่วนอาการเป็นลม (faint หรือ syncope) หมายถึง อาการหมดสติไปชั่วขณะจากการที่เลือดไปเลี้ยงสมองน้อยลงทันที ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากหัวใจสูบฉีดเลือดไปเลี้ยงร่างกายลดลงทันที หรือปริมาณเลือดที่ออกจากหัวใจ (cardiac output) ลดลงทันที ทำให้สมองขาดเลือดไปเลี้ยงอย่างเฉียบพลัน จึงทำให้หมดสติไปชั่วคราว ซึ่งอาจกินเวลาเพียงไม่กี่วินาทีจนถึงหลายนาที แต่ไม่ถึงชั่วโมง (สันต์ หัตถิรัตน์ 2531)

13.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับอาการเป็นลม

13.2.1 สาเหตุของอาการเป็นลม อาการนี้พบได้บ่อยในคนทุกวัย มักพบเนื่องจากร่างกายอ่อนเพลียหรือเหนื่อยจัด อยู่ในฝูงชนแออัดทำให้อากาศไม่พอหายใจ อยู่ในที่ที่อากาศร้อนอบอ้าวหรืออยู่กลางแจ้งที่ร้อนจัด ตื่นเต้นตกใจหรือเสียใจอย่างกะทันหัน มีความรู้สึกเจ็บปวดอย่างรุนแรง หรือเห็นเลือดแล้วรู้สึกกลัว ทำให้เกิดภาวะเลือดไปเลี้ยงสมองไม่พอชั่วขณะหนึ่ง เป็นสาเหตุให้เกิดอาการหน้ามืด วิงเวียน และไม่รู้สีกตัวไปชั่วขณะ แล้วฟื้นคืนสติได้เอง มักไม่ทำให้เกิดอันตรายร้ายแรง นอกจากนี้รายที่เป็นลมแล้วล้มลงหรือตกจากที่สูง อาจทำให้ได้รับบาดเจ็บหรือกระดูกแขนขาหักได้ โดยเฉพาะในผู้สูงอายุ (สุรเกียรติ อาชานานุภาพ 2544: 369)

13.2.2 อาการและอาการแสดงของอาการเป็นลม อาการจะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในขณะที่ผู้ป่วยยืนหรือนั่ง เริ่มด้วยความรู้สึกไม่ค่อยสบาย ศีรษะเบาหัววิงเวียน เห็นพื้นหมุนและรู้สึกโคลงเคลง ตาพร่า หูอื้อ คลื่นไส้ บางครั้งอาจอาเจียน หน้าซีด เหงื่อออก อาจหายใจลึกและแรง มือเท้าเย็น ซีพจรเบาและเร็ว ถ้าได้นั่งหรือนอนจะรู้สึกดีขึ้น แต่ถ้ายังอยู่ในท่าเดิมจะอ่อนปวกเปียกทั้งตัว ล้มลงกับพื้น และหมดสติในทันที บางรายมีมือและเท้ากระดูกเล็กน้อย เมื่อผู้ป่วยนอนกับพื้นแล้วมักจะฟื้นอย่างรวดเร็วโดยทั่วไปแล้ว ผู้ป่วยมักหมดสติไม่เกิน 3 นาที (สันต์ หัตถิรัตน์ 2531; สุรเกียรติ อาชานานุภาพ 2544: 370)

13.3 สมุนไพรที่ใช้บำบัดผู้ที่มีอาการเป็นลม

ขนานที่ 1 พิมเสนน้ำ เมื่อจัดให้นอนราบแล้วให้ดมยาดมพิมเสนน้ำ ซึ่งทำจากพิมเสน 1 ส่วน การบูร 1 ส่วน และเกลือดชะระแห่น 2.5 ส่วน (วุฒิ วุฒิธรรมเวช 2550: 5) ในกรณีที่ไม่มีพิมเสนน้ำอาจใช้พิมเสนมาขยี้แล้วทาที่จมูก หัวคิ้วและขมับก็ได้ หรืออาจใช้การบูรแทนพิมเสนก็ได้ โดยเอาการบูรก่อนขนาดเท่าเม็ดถั่วเขียวให้เคี้ยว แล้วกลืนน้ำลายทีละน้อยๆ (อายุ เกตุสิงห์ 2529: 32-33)

ขนานที่ 2 ลมวิงเวียนในผู้สูงอายุ: กระจายกับพิมเสน ให้เอาเหง้าและรากกระจายแก่ๆ (เหง้าแรงกว่าราก) หั่นเป็นชิ้นเล็กๆ ตากแดดให้แห้ง บดเป็นผง เก็บใส่ขวดไว้ชงกิน ใ้ 2 ช้อนชาชงกับน้ำเดือดใหม่ๆ ครั้งถ้วยแก้ว เดิมพิมเสน 3-4 เกล็ด ปิดทิ้งไว้ 5-7 นาที ดื่มแต่น้ำวันละ 4 ครั้ง หรือเอาเหง้าและรากกระจายแก่ๆ หั่นเป็นแว่นๆ ตากแดดให้แห้ง ชงน้ำแทนใบชา แก่ลมวิงเวียน หน้ามืดตาลาย (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 175; อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอาทรธรรมนิเทศก์ 2545: 10)

ขนานที่ 3 เป็นลมเพราะอยู่ในที่อับ: ผิวมะกรูด การบูรหรือพิมเสน ผานผิวมะกรูดสดเป็นชิ้นเล็กๆ 1 ช้อนแกง เดิมการบูรหรือพิมเสน 1-2 หยิบมือ ชงด้วยน้ำเดือดใหม่ๆ ก่อนถ้วยแก้ว ปิดฝาทิ้งไว้ 5-7 นาที ดื่มแต่น้ำ ดื่ม 2-3 ครั้ง อาการจะดีขึ้น ดื่มต่อไปจนอาการเป็นปกติ หรือให้ดมผิวมะกรูด โดยเอาเล็บหยิกที่ผิวให้ถลอก เพื่อช่วยยให้กลิ่นแรงขึ้นหรืออาจผานเอาเฉพาะผิว บีบให้น้ำมันออกมาก็ได้ (เพยาว์

เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 175; อยวย เกตุสิงห์ 2529: 32)

ในกรณีที่พบคนเป็นลมแล้วควมอะไรก็ไม่ฟื้นสักที ให้เอาน้ำหัวแม่โป้งจิกกดคันทันที่ได้มูกแรงๆ ไม่ต้องกลัวผู้ป่วยจะเจ็บ ผู้ป่วยจะฟื้น (อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอาทรธรรมนิเทศก์ 2545:10)

14. การบำบัดผู้ที่เป็นลมพิษด้วยสมุนไพร

14.1 ความหมายของลมพิษ ลมพิษ (Hives) เป็น โรคภูมิแพ้ชนิดหนึ่ง ซึ่งมีทั้งลมพิษชนิดเฉียบพลันและเรื้อรัง ลมพิษเป็นปฏิกิริยาตอบสนองของหลอดเลือดในชั้นหนังแท้ต่อสิ่งกระตุ้นจากภายนอกและภายในร่างกาย เช่น อาหาร ยา เชื้อโรค สภาวะทางฟิสิกส์ เป็นต้น อาการของผื่นลมพิษเกิดขึ้นเมื่อร่างกายได้รับสิ่งที่ตนเองแพ้เข้าสู่ผิวหนัง โดยการกิน สัมผัส หรือโดยการฉีดเข้ากล้ามเนื้อ เข้าได้ผิวหนัง หรือเข้าหลอดเลือด สิ่งกระตุ้นจะทำให้หลอดเลือดได้ผิวหนังขยายตัว สารน้ำในหลอดเลือดจะซึมออกนอกหลอดเลือด เกิดอาการแดง บวม ร้อน คัน บางครั้งอาจมีอาการเจ็บปวดร่วมด้วยก็ได้ ถ้าการขยายตัวของหลอดเลือดเกิดในหนังแท้ส่วนบนๆ อาการบวม แดง ร้อน จะเห็นชัดเจน เรียกว่า ลมพิษชนิดคัน (Urticaria) ถ้าการขยายตัวของหลอดเลือดเกิดในส่วนลึกของหนังแท้ อาการแดงจะเห็นไม่ชัดเจน แต่จะพบอาการบวมมากกว่า เรียกว่า ลมพิษชนิดลึกหรือลมพิษยักษ์ (Angioedema) (ภาควิชาตจววิทยา คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล 2552: สุรเกียรติ อาชานานุภาพ 2544: 649-651)

14.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับลมพิษ ลมพิษเป็นโรคที่พบบ่อยในคนทุกวัย แต่จะพบมากในช่วงอายุ 20-40 ปี พบในผู้หญิงมากกว่าผู้ชายประมาณ 3 : 2 ส่วนใหญ่จะเป็นอยู่ไม่กี่วันก็หายได้เอง โดยไม่มีภาวะแทรกซ้อนแต่อย่างใด แต่บางรายอาจเป็นๆ หายๆ เรื้อรัง (ภาควิชาตจววิทยา คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล 2552: สุรเกียรติ อาชานานุภาพ 2544: 649-651)

14.2.1 ชนิดของลมพิษ โรคลมพิษมี 2 ชนิด คือ 1) ลมพิษเฉียบพลัน คือ ผื่นลมพิษที่เป็นมาไม่เกิน 6 สัปดาห์ สาเหตุส่วนใหญ่มักได้แก่ อาหาร ยา การติดเชื้อ และ 2) ลมพิษเรื้อรัง เป็นผื่นลมพิษเป็นๆ หายๆ ต่อเนื่องกันเกิน 6 สัปดาห์ขึ้นไป

14.2.2 สาเหตุของลมพิษ

- ลมพิษมีหลายสาเหตุดังนี้
- 1) อาหาร เช่น อาหารทะเล กุ้ง ปลา ไข่ เนื้อสัตว์ ถั่ว มะเขือเทศ ชีวัว เต้าเจี้ยว อาหารใส่สี อาหารกระป๋อง เหล้าเบียร์
 - 2) ยา ปฏิกิริยาการแพ้ยาบางชนิดอาจทำให้เกิดผื่นลมพิษได้ เช่น แอสไพริน เพนิซิลลิน ซัลฟามัยซิน เป็นต้น
 - 3) การติดเชื้อ ผู้ที่เป็นโรคติดเชื้อไวรัส แบคทีเรีย เชื้อรา หรือมีพยาธิ เป็นสาเหตุของลมพิษได้ทั้งสิ้น เช่น ทอนซิลอักเสบ หูอักเสบ ท้องเดิน ไช้น้ำสอักเสบ ไตอักเสบ เป็นต้น
 - 4) อิทธิพลทางกายภาพ ผื่นลมพิษอาจเป็นผลจากปฏิกิริยาของผิวหนังที่ตอบสนองผิดปกติต่อความร้อน ความเย็น การยกน้ำหนัก แสงแดด เหงื่อ การออกกำลังกาย เป็นต้น
 - 5) การแพ้สารที่สัมผัส ผื่นลมพิษเกิดขึ้นในตำแหน่งที่ผิวหนังสัมผัสกับสารที่แพ้ เช่น การแพ้ขนสัตว์ ละอองเกสรพืช นุ่นจากหมอนหรือที่นอน ฝ้าไหม สารเคมีจากเครื่องสำอาง สเปรย์

หรือยาฆ่าแมลง เป็นต้น

- 6) ปฏิกริยาแพ้พิษแมลง เช่น ปฏิกริยาที่เกิดจากผึ้งหรือต่อต่อย มด ยุง เป็นต้น
- 7) ระบบภูมิคุ้มกันต่อต้านตัวเอง ผู้ป่วยลมพิษบางรายเกิดจากมีภูมิคุ้มกันไปกระตุ้นให้เกิดการหลั่งสารเคมีบางชนิดออกมาที่ผิวหนัง ทำให้เกิดผื่นลมพิษขึ้น
- 8) โรคบางอย่าง เช่น โรคต่อมไทรอยด์ มะเร็ง เป็นต้น
- 9) สาเหตุอื่นๆ เช่น ผู้ป่วยโรคเอสแอลอี ผู้ป่วยโรคเส้นเลือดอักเสบบางรายอาจมีผื่นลมพิษแต่มีข้อสังเกต คือ แต่ละผื่นอยู่นานมักเกิน 24 ชั่วโมง เวลาหายมักมีรอยดำ

ในรายที่เป็นลมพิษเรื้อรังส่วนมากจะไม่พบสาเหตุที่แน่ชัด ส่วนน้อยที่พบว่ามิสาเหตุ นอกจากนั้น ความเครียด ความวิตกกังวล และอารมณ์ของผู้ป่วยก็อาจเป็นสาเหตุของลมพิษเรื้อรังได้ รวมทั้งทำให้อาการลมพิษกำเริบในรายที่เกิดจากสาเหตุอื่นๆ (ภาควิชาตจวิทยา คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล 2552; สุรเกียรติ อาชานานุภาพ 2544: 649-651)

14.2.3 อาการและอาการแสดงของลมพิษ มักเกิดขึ้นเฉียบพลัน ด้วยอาการเป็นวงนูนแดง มีขนาดต่างๆ กัน ได้ตั้งแต่ 0.5-10 เซนติเมตร และมีรูปร่างหลายแบบ เช่น วงกลม วงรี วงหยาบ เป็นต้น เนื้อภายในวงจะนูนและสีซีดกว่าขอบเล็กน้อย ทำให้เห็นเป็นขอบแดงๆ คล้ายเอาลิปสติกผู้หญิงมาขีดเป็นวงไว้ ผู้ป่วยจะรู้สึกคันมาก บางรายอาจมีไข้ขึ้นเล็กน้อยหรือรู้สึกร้อนผ่าวตามผิวหนัง ลมพิษอาจเกิดขึ้นที่หน้า แขนขา ลำตัว หรือส่วนอื่นๆ ของร่างกายก็ได้ มักขึ้นกระจายตัวไม่เหมือนกันทั้งสองข้างของร่างกาย ทั้งนี้ วงนูนแดงจะเป็นอยู่ประมาณ 3-4 ชั่วโมง ก็จะยุบไปเอง แต่อาจเกิดขึ้นใหม่ในตำแหน่งเดิมหรือตำแหน่งใหม่ได้อีกภายในวันเดียวกันหรือวันต่อมาหรือในเดือนต่อๆ มาก็ได้ บางรายอาจขึ้นติดต่อกันเป็นวันๆ ก็ได้ แต่ส่วนมากมักจะยุบหายไปเอง 1-7 วัน

ในรายที่เป็นลมพิษชนิดลึกลับหรือลมพิษยักษ์ซึ่งเป็นลมพิษชนิดรุนแรงจะมีอาการบวมของเนื้อเยื่อชั้นลึกของผิวหนัง มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1-3 นิ้วหรือมากกว่า กดไม่บุ๋ม มักขึ้นที่ริมฝีปาก หนึ่งตา หู ลิ้น หน้า มือ แขน หรือส่วนอื่นๆ มักเป็นอยู่ไม่เกิน 24 ชั่วโมง ก็จะยุบหายไปเอง แต่ถ้ามีอาการหน้าบวม ตาบวม ปากบวมอย่างมาก และมีการบวมของกล่องเสียงร่วมด้วย อาจทำให้แน่นหน้าอก หายใจไม่สะดวก เนื่องจากมีการบวมของเยื่อทางเดินหายใจ ปวดท้อง ตัวเขียว และอาจเป็นอันตรายถึงแก่ชีวิตได้

14.3 สมุนไพรที่ใช้บำบัดลมพิษ สมุนไพรที่ใช้บำบัดลมพิษมีทั้งชนิดทา อาบ กินและรมดังนี้

14.3.1 สมุนไพรชนิดทา

ขนานที่ 1 หัวข่าแก่ผสมสุรา เอาหัวข่าแก่ๆ นำมาล้างน้ำให้สะอาด ต้มให้ละเอียด ผสมกับสุราพอให้มีน้ำขลุกขลิก แช่ทิ้งไว้ 5-10 นาที ใช้ทั้งเนื้อและน้ำทาบริเวณที่เป็นลมพิษ มีสรรพคุณชะงัดนัก (พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 226; พระธรรมวโรดม 2537: 111)

ขนานที่ 2 ใบพลูผสมสุรา เอาใบพลูสดที่โตเต็มที่ นำมาล้างให้สะอาด ต้มให้ละเอียด ผสมกับสุราพอให้มีน้ำขลุกขลิก แช่ทิ้งไว้ 5-10 นาที ใช้ทาบริเวณที่เป็นลมพิษบ่อยๆ (ทุก 3-4 ชั่วโมง) มี

สรรพคุณชะงัดนัก (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 226; วัฒนา ขุนทรัพย์ 2537 อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 111)

ขนานที่ 3 เอาใบต้นเสลดพังพอนตัวเมีย 1 กำมือ นำมาตำให้ละเอียด ผสมสุราขาวและดินสอพอง ละลายให้เข้ากันพอเปียก ใช้ทาบริเวณที่เป็นลมพิษหรือทาทั้งตัว ทำสัก 1-2 ครั้งก็หาย (ปวีณา จิระภาณวัฒน์ 2537 อ้างถึงใน พระธรรมวโรดม 2537: 111; ลำปาง ปาชีโร 2546: 99)

ขนานที่ 4 สี่เสียดผสมปูนแดง เอาสี่เสียดมาผสมกับปูนแดงที่ใช้กินกับหมาก ใส่น้ำพอมาดใช้ทาบริเวณที่เป็นลมพิษ (ลำปาง ปาชีโร 2546: 99)

ในต่างประเทศ มีการใช้วุ้นของว่านหางจระเข้ทาผื่นลมพิษเพื่อลดอาการคัน หรือใช้ใบสะระแหน่ 7 กรัม น้ำตาลทรายแดง 25 กรัม ต้มในน้ำ 175 มิลลิลิตร แล้วนำมาดื่มเพื่อลดอาการคัน นอกจากนี้ ยังแนะนำให้ดื่มน้ำมะขาม (ใช้มะขามผง 2 ช้อนชา ละลายในน้ำ 1 แก้ว) วันละ 3 ครั้ง (Home Remedies, 2010)

14.3.2 สมุนไพรที่ใช้อาบ สมุนไพรที่ใช้ มี 4 ชนิด ได้แก่ 1) ใบขนาดใหญ่ จำนวน 10-15 ใบ 2) ใบมะขามเปรี้ยว ตัดมาทั้งกิ่งอ่อน จำนวน 10-20 กิ่ง 3) หนุ่ยวงช้าง จำนวน 5-7 ต้น และ 4) ใบข่า จำนวน 10 ใบ วิธีการเตรียมทำโดยนำน้ำมาตั้งไฟ ต้มน้ำจนเดือด นำสมุนไพรทั้งหมดมาล้างให้สะอาดดี แล้วนำมาใส่หม้อ ใช้ไฟแรงต้มนานประมาณ 30-45 นาที พักไว้พออุ่น กรองเอาแต่น้ำไปอาบ หากสมุนไพรที่เหลือสามารถต้มน้ำอาบได้อีกครั้งหนึ่ง ทำอาบวันละครั้งจนกว่าจะบรรเทา (นิตยสารชีวจิต ฉบับที่ 153)

14.3.3 สมุนไพรที่ใช้กิน

ขนานที่ 1 หนุ่ยวงช้าง เอาใบและต้นสดของหนุ่ยวงช้างมาล้างให้สะอาด ต้มกับน้ำ ต้มแต่น้ำ ทำให้ลมพิษหายได้ ยานี้ใช้กินแพร่หลายในอินโดจีน (เพยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ 2534: 226)

ขนานที่ 2 ใบขิงสด ใบพริกไทยสด และใบคนที่สอ นำใบขิงสด ใบพริกไทยสด และใบคนที่สอ อย่างละ 7 ใบ มาโขลกรวมกัน แล้วคั้นเอาน้ำที่ได้มาดื่มแก้ลมพิษ (นิตยสารชีวจิต ฉบับที่ 153)

ขนานที่ 3 ขลุ่ นำต้นขลุ่มาทั้งราก ต้น ใบ และดอก ต้มกับน้ำสะอาด ดื่มน้อยๆ นอกจากจะช่วยขับปัสสาวะได้แล้ว ยังช่วยบรรเทาอาการลมพิษได้อีกทางหนึ่ง (นิตยสารชีวจิต ฉบับที่ 153)

ขนานที่ 4 ในกรณีที่เป็นลมพิษเรื้อรัง: ยาประดงพระสังข์ทรงช้าง ให้กินยาประดงพระสังข์ทรงช้าง ครั้งละ 1-2 แคปซูล หลังอาหารเช้าเย็น ยาประดงพระสังข์ทรงช้างแก้โรคประดงที่เป็นเม็ดผื่นคัน แก่น้ำเหลืองเสีย เป็นยาเจริญอาหารและช่วยให้อ่อนหลับ กินได้ทั้งชายหญิง (ขึ้นทะเบียนยาเลขที่ G208/42 กระทรวงสาธารณสุข) (พงษ์พันธ์ ชัยกุล 2552)

14.3.4 สมุนไพรที่ใช้รม ให้เอาจากมุงหลังคาเก่าๆ จุดไฟให้ติดเป็นควัน แล้วรมควันนานๆ จะหาย และรับรองว่าจะไม่เป็นลมพิษอีกเลย (วิทย์ เทียงบูรณธรรม 2538: 206)

15. การบำบัดเด็กที่ชักจากไข้สูงด้วยสมุนไพร

15.1 ความหมายของภาวะชักจากไข้สูง ภาวะชักจากไข้สูง หมายถึง อาการชักที่เกิดขึ้นขณะมีไข้สูงเนื่องจากเป็นโรคติดเชื้อชนิดใดชนิดหนึ่ง โดยไม่รวมถึงการติดเชื้อของระบบประสาทและสมอง (เช่น สมองอักเสบ เยื่อหุ้มสมองอักเสบ มาลาเรียขึ้นสมอง พิษสุนัขบ้า บาดทะยัก เป็นต้น) อาการชักจากไข้พบได้ประมาณร้อยละ 2-5 พบมากในเด็กชายมากกว่าเด็กหญิง มักพบในเด็กช่วงอายุ 6 เดือน ถึง 5 ปี และร้อยละ 50-70 ของเด็กเหล่านี้จะมีอาการชักร่วมกับไข้เพียงครั้งเดียว เด็กเล็กที่เคยชักจากไข้สูงมาครั้งหนึ่งแล้ว ประมาณร้อยละ 30-50 มีโอกาสชักซ้ำได้อีกเมื่อมีไข้สูง (ปัญหา จารุญเกียรติคุณ และธีรภาพ ลีวลักษณ์ 2553; ศักดา อาจองค์ 2552; สุรเกียรติ อาชานานุภาพ 2544: 355)

15.2 สาเหตุของภาวะชักจากไข้สูง อาการชักจากไข้สูงพบมากที่สุดในช่วง 1-2 ขวบ เนื่องจากสมองของเด็กกำลังเจริญเติบโต จึงมีความไวต่อการกระตุ้นจากไข้ ซึ่งขนาดของไข้ที่จะทำให้ชักได้มักจะสูงเกิน 39 องศาเซลเซียสขึ้นไป ประมาณร้อยละ 70 ของเด็กที่ชักจากไข้สูงมีสาเหตุมาจากโรคอื่นๆ เช่น ไข้หวัด ไข้หวัดใหญ่ หัด ทอนซิลอักเสบ หูชั้นกลางอักเสบ ปอดอักเสบ ท้องเดิน โรคบิด (ถ่ายเป็นมูกหรือมูกปนเลือด) สำไส้ เป็นต้น เด็กที่มีพ่อ แม่ หรือพี่ๆ มีประวัติชักจากไข้จะมีโอกาสเกิดอาการชักจากไข้มากกว่าเด็กอื่น และจะชักซ้ำได้มากกว่าเด็กอื่น (ปัญหา จารุญเกียรติคุณและธีรภาพ ลีวลักษณ์, 2553; ศักดา อาจองค์, 2552; สุรเกียรติ อาชานานุภาพ, 2544: 356)

15.3 อาการและอาการแสดงของภาวะชักจากไข้สูง เมื่อมีไข้สูง 39.5-40.5 องศาเซลเซียส ร่วมกับอาการของโรคที่เป็นสาเหตุ เช่น เป็นหวัด เจ็บคอ ไอ ท้องเดิน ถ่ายเป็นมูกหรือมูกปนเลือด เป็นต้น แล้วต่อมามีอาการชักแบบกระตุกทั้งตัว ตาค้าง กัดฟัน กัดลิ้น นานครั้งละ 2-3 นาที มักไม่เกิน 15 นาที โดยจะชักเพียง 1-2 ครั้ง ขณะที่ตัวร้อนจัด พอไข้ลงอาการชักก็จะหยุดไปเอง หลังหยุดชักเด็กจะฟื้นคืนสติเป็นปกติ ไม่ซึม ไม่มีอาการแขนขาอ่อนแรง และมักไม่ชักซ้ำอีกในการเจ็บป่วยครั้งนั้น บางคนเมื่อเว้นไปนานหลายเดือนหรือเป็นปี อาจมีไข้และชักซ้ำโดยมีลักษณะเช่นเดิมอีก ลักษณะการชัสดังกล่าวเรียกว่า “การชักจากไข้สูงที่ไม่มีอันตราย (Simple febrile convulsion)”

บางคนอาจเป็นชนิดรุนแรง เรียกว่า “การชักจากไข้สูงที่มีอันตราย (Complex febrile convulsion)” กล่าวคือ มีอาการชักเพียงซีกใดซีกหนึ่ง หรือเฉพาะที่แขนขาข้างใดข้างหนึ่ง แต่แต่ละครั้งชัคนานเกิน 15 นาที หรือมีอาการชักเกิดขึ้นซ้ำภายใน 24 ชั่วโมง หรือภายหลังชักมีอาการซึมหรือแขนขาอ่อนแรง ถ้ามีอาการชักต่อเนื่องนานเกิน 30 นาที หรือชักสั้นๆ แต่เป็นหลายครั้งติดๆ กันในระยะใกล้เคียงกัน โดยที่ระหว่างการหยุดชักช่วงสั้นๆ แต่ละครั้งเด็กไม่ได้ตื่นขึ้นมาเป็นปกติ รวมเวลาด้านเกิน 30 นาที เรียกว่า “การชักจากไข้นัดต่อเนื่อง (Febrile status epilepticus)” ในกลุ่มที่ชักรุนแรงหรือมีประวัติโรคลมชักในครอบครัวจะมีโอกาสเป็นลมบ้าหมูเมื่อโตขึ้น หรือทำให้สมองเสื่อม หรือปัญญาอ่อนได้ (ปัญหา จารุญเกียรติคุณ และธีรภาพ ลีวลักษณ์ 2553; ศักดา อาจองค์ 2552; สุรเกียรติ อาชานานุภาพ 2544: 356)

15.4 การบำบัดผู้ที่มีภาวะชักจากไข้สูงด้วยการแพทย์พื้นบ้าน ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านทำการบำบัดเด็กที่มีภาวะชักจากไข้สูง 2 วิธีการหลักๆ เช่นเดียวกับการแพทย์แผนปัจจุบัน คือ การบำบัดขณะชัก และการบำบัดภายหลังหยุดชักแล้ว ดังนี้

15.4.1 การบำบัดขณะชัก มักนำเอาสมุนไพรมานำพ่น ปอกที่หัว ทาหรือชะโลมตัวเด็ก ดังนี้

ขนานที่ 1 หอมแดง ให้รับนำหอมแดงมาตำหรือเคี้ยวให้ละเอียด พ่นลงไปตรงหน้า จะช่วยให้เด็กหายชักได้ (นักรบ บิณษริ ใน เสถียร จอมบุญ 2529: 172) หรือเอาหัวหอมแดงมา 4-5 หัว ตำพอแหลก ปอกที่หัว (สุมกระหม่อม) แล้วเอามาอีก 4-5 หัว ตำให้ละเอียดผสมเหล้าพอเหลว ทาให้ทั่วตัว ไม่นานอาการชักจะคลายลง ประมาณ 1 ชั่วโมง อาการชักจะหายไป จึงเอากากที่สุมกระหม่อมออก (พิสิษฐ์ ศรสวัสดิ์ บรรณาธิการ ชุด 1 2539: 66)

ขนานที่ 2 ใบแมงลัก ใบโหระพา กระจाय ใบผักเป็ด และใบกระเม็ง เอาใบแมงลักทั้งสอง ใบโหระพา กระจाय ใบผักเป็ด และใบกระเม็ง เสมอภาค บดให้ละเอียด ปั้นเป็นแท่งไว้ ละลายน้ำส้มสายชู นำมาทาตัวทั่ว แก้อาการชัก หายแล (นิรติ หมานหมัด บรรณาธิการ 2477: 83)

ขนานที่ 3 ว่านน้ำ ว่านหางช้าง ขมิ้นอ้อย และมหาหิงคุ์ ให้เอาว่านน้ำ ว่านหางช้าง ขมิ้นอ้อย มหาหิงคุ์ ตำยาทั้ง 4 อย่างนี้ เอาอย่างละพอสมควร นำมาตำให้แหลก ผสมกับน้ำเย็น กวนให้เข้ากัน ชะโลมตัวเด็กป่วยเป็นโรคนชักให้ทั่ว แล้วใช้น้ำยาหยอดปากให้เด็กดื่มบ้าง เด็กจะหายชักชั่วคราว ไม่นาน (ตำรายาสมุนไพรรไทยโบราณ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ 2541: 40)

ขนานที่ 4 ใบตำลึง ยอดมะระ เปลือกหอยแครงและผมคน เอาใบตำลึง ยอดมะระ เปลือกหอยแครงเผาไฟ อย่างละเท่าๆ กัน บดให้ละเอียด นำมาละลายน้ำคร่ำ กินและทาตามร่างกายเด็กที่ชัก ก่อนเพื่อให้อาการชักทุเลา แล้วเอาผมคน แสกขาดเท่าตัวยาทั้ง 3 ชนิด มาใส่ลงในหม้อ สุมไฟ พอให้สุกใหม่ แล้วนำมาบดละลายน้ำคร่ำต่อไป ทั้งกินทั้งทา แก้ชักได้ดี ควรทำยาไว้ก่อนจะได้หยิบใช้อย่างทันทั่วๆ ถ้ามีบุตรหลานอายุน้อยๆ อยู่ในบ้าน (เปี่ยม บุญยะ โชติ เล่ม 7 2519: 259-254)

15.4.2 การบำบัดภายหลังหยุดชักแล้ว เมื่อเด็กหยุดชักแล้วมีการรักษาอยู่ 2 ประเภท คือ การใช้ยากวาดและการใช้ยากิน ดังนี้

1) **การบำบัดภายหลังหยุดชักแล้วโดยใช้ยากวาด** เมื่อเด็กหยุดชักแล้วจะใช้ยากวาดที่ลิ้นและลำคอเด็ก ซึ่งสมุนไพรมานำพ่นที่ใช้ได้ผลมีหลายชนิด ดังนี้

ขนานที่ 1 รากระย่อม นำรากระย่อมมาฝนกับน้ำสุรา ใช้ป้ายที่ลิ้นเด็ก โรคนชักจะหายขาด (ตำรายาสมุนไพรรไทยโบราณ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ 2541: 133)

ขนานที่ 2 กาฝากต้นมะรุยม เอากาฝากต้นมะรุยมฝนกับน้ำปูนใสให้ขึ้นพอสมควร ใช้กวาดในลำคอเด็ก โรคนชักจะหายไปทันที (ตำรายาสมุนไพรรไทยโบราณ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ 2541: 133)

ขนานที่ 3 รากต้นมะขาม เอารากต้นมะขามมาฝนกับน้ำปูนใส ฝนให้น้ำยาขึ้นพอสมควร ใช้น้ำชี้แต่น้ำยา กวาดในลำคอเด็กเพียงครั้งเดียว แก่เด็กเป็นโรคนชัก ได้ผลชะงัดนัก เคยใช้รักษา ได้ผลดีมามากแล้ว (ตำรายาสมุนไพรรไทยโบราณ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ 2541: 134)

ขนานที่ 4 หัวปลาหมอน้ำจืด เอาหัวปลาหมอน้ำจืด 3 หัว นำมาเผาไฟให้ไหม้เป็นขี้เถ้า บดให้ละเอียด ผสมกับสุรา ใช้กวาดในลำคอเด็ก แก่เด็กเป็นโรคนชัก (ตำรายาสมุนไพรรไทยโบราณ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ 2541: 133)

ขนานที่ 5 แวนกยุง เอาแวนกยุงเผาอย่างเดีว บดละลายสุรา กวาดเพื่อเด็กชั๊ก แก้ว
ทรงขึ้นในปากในคอคินัก ถ้าไม่ฟัง ละลายน้ำมะนาวแทรกใบลานเผา แล้วกวาดซ้ำอีก (เปี่ยม
บุญยะ โชติ เล่ม 6 2518: 217)

2) การบำบัดภายหลังหยุดชั๊กแล้วโดยใช้ยากิน เมื่อเด็กหยุดชั๊กแล้วอาจให้เด็กกินยา ซึ่ง
สมุนไพรที่ใช้ได้ผลมีหลายชนิด ดังนี้

ขนานที่ 1 เปลือกหอยขม เอาเปลือกหอยขมมาเผาไฟให้ไหม้เป็นขี้เถ้า บดให้ละเอียด ผสม
กับน้ำสุรา ใช้กรอกใส่ปากเด็ก (ตำรายาสมุนไพรไทยโบราณ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ 2541: 133)

ขนานที่ 2 กระเพราแดงกับชุมเห็ดไทย เอาต้นกระเพราแดงทั้ง 5 กับต้นชุมเห็ดไทยทั้ง 5
(เอาทั้งต้นตลอดถึงราก) นำมาล้างน้ำให้สะอาด สับเป็นชิ้นเล็กๆ คั่วไฟให้เหลือง ใส่หม้อดินต้มกับน้ำ
ครึ่งหนึ่ง สุราครึ่งหนึ่ง ใช้น้ำดื่ม ครั้งแรกให้ดื่มแต่น้อยๆ และเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ได้ผลชะงัดนัก
(ตำรายาสมุนไพรไทยโบราณ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ 2541: 133)

ขนานที่ 3 รากถอบแถบ เปลือกต้นไข่น้ำ รากหญ้าคาและขี้กาแดง เอารากถอบแถบ เปลือก
ต้นไข่น้ำ และรากหญ้าคาเท่าๆ กัน ขี้กาแดง 1 ผล ผ่า 4 ซีก เอา 3 ซีก ต้มกินแก้เด็กชั๊ก (เปี่ยม บุญยะ โชติ
เล่ม 6 2518: 217)

ขนานที่ 4 ลูกราชตัด เมล็ดงา ลูกจันทน์ จันทน์ขาวและจันทน์แดง เอาลูกราชตัด เมล็ดงา
ลูกจันทน์ จันทน์ขาวและจันทน์แดง อย่างละเท่าๆ กัน บดเป็นผงให้ละเอียด ละลายน้ำข้าวข้าว นำมากิน
แก้ชั๊กแบบงอไปงอมมาได้ผลดี (เปี่ยม บุญยะ โชติ เล่ม 8 2521: 300)

ขนานที่ 5 ผักเป็ดแดงกับไส้เดือน ให้เอาผักเป็ดแดง 1 กำมือ ตำให้แหลก เอาน้ำแช่ตัวไส้
เดือน 10 ตัวผสมลง คั้นเอาน้ำให้เด็กกินเวลาชั๊กคินัก (ร่วม รัตนะ ถิ่น มโนเรศ และประกอบ อุบลขาว
2549: 34)

ขนานที่ 6 หัวตะไคร้ หัวหมูและพริกไทย ให้เอาหัวตะไคร้ 3 ส่วน หัวหมู 2 ส่วน
พริกไทย 1 ส่วน บดผงครั้งละ 1 ช้อนชา ชงกับน้ำร้อน กินแก้ชั๊กบ่อยๆ หายแล (ร่วม รัตนะ
ถิ่น มโนเรศและประกอบ อุบลขาว 2549: 34)

สารสำคัญในสมุนไพรที่ช่วยบ่งชี้ในการบำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพ

1. สารสำคัญในสมุนไพรที่ห้ามเลือดจากบาดแผล สมุนไพรที่ช่วยบ่งชี้ในการห้ามเลือดจาก
บาดแผล คือ ใบสาบเสือ ใบสาบเสือมีสารสำคัญคือกรดอะนิสิก (Anisic acid) และฟลาโวนอยด์
(Flavonoid) หลายชนิด เช่น ไอโซซากูรานีนิน (Isosakuranetin) และ โอดราติน (Odoratin) นอกจากนี้
ยังมีสารพวกน้ำมันหอมระเหยซึ่งประกอบด้วย สารยูพาทอล (Eupatol) และคูมาริน (Coumarin)
โดยสารสำคัญเหล่านี้จะไปออกฤทธิ์ที่ผนังหลอดเลือดทำให้ผนังหลอดเลือดหดตัว และยังมีฤทธิ์ไป
กระตุ้นสารที่ทำให้เลือดแข็งตัวได้เร็วขึ้น ทำให้สามารถห้ามเลือดได้ (<http://th.wikipedia.org/>,
www.lks.ac.th/plant/sabsoue.html)

2. สารสำคัญในสมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการเลือดกำเดาออกจมูก การบำบัดอาการเลือดกำเดาออกจมูกมีทั้งสมุนไพรที่ใช้ภายนอกและสมุนไพรที่ใช้รับประทาน สมุนไพรที่ใช้ภายนอกคือ ใบพลูและใบสาบเสือ โดยนำมาขยี้แล้วอุดจมูกข้างที่มีเลือดออก ส่วนสมุนไพรที่ใช้รับประทานเพื่อรักษาอาการเลือดกำเดาออกจมูกให้หายขาด ได้แก่ ต้นและรากข้าว ซึ่งใบพลู มีสาร β -sitosterol ที่ช่วยในการลดอาการอักเสบ และสมานแผลได้ดี (www.healthmee.com/ForumId-124-ViewForum.aspx, www.samunpai.com/samunpai/show.php?cat=1&id=83) ส่วนใบสาบเสือนั้นมีสารสำคัญคือ กรดอะนิสิก (Anisic acid) และฟลาโวนอยด์ (Flavonoid) หลายชนิด และยังมีสารพวกน้ำมันหอมระเหยซึ่งสารสำคัญเหล่านี้จะไปออกฤทธิ์ทำให้ผนังหลอดเลือดหดตัวและมีฤทธิ์ทำให้เลือดแข็งตัวได้เร็วขึ้น (<http://th.wikipedia.org/>, www.lks.ac.th/plant/sabsoue.html) สำหรับรากต้นข้าว ถอนตั้งแต่รากขึ้นไปยาวประมาณ 1 คืบ ต้มกับน้ำ 1 ลิตรจนเดือด กรองเอาแต่น้ำดื่ม ช่วยห้ามเลือดกำเดาไหลได้ (www.healthmee.com/ForumId-124-ViewForum.aspx)

3. สารสำคัญในสมุนไพรที่ใช้บำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือด สมุนไพรที่ใช้มักใช้บำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือดคือ หนุมานประสานกาย ซึ่งจากการศึกษาพบว่า มีสาร Oleic acid, Butulinic acid, D-glucose, D-xylose และ L-rhamnose ที่สามารถใช้เป็นยาแก้อาเจียนเป็นเลือดโดยใช้ใบสดมาตำ แล้วคั้นน้ำดื่มติดต่อกัน 5-7 วัน (www.rspg.or.th/plants_data/herbs/herbs_08_12.htm)

4. สารสำคัญในสมุนไพรที่ใช้บำบัดบาดแผลสด มีการใช้สมุนไพรใน 2 ลักษณะ คือ สมุนไพรที่ใช้ล้างแผลและสมุนไพรที่ใช้ในการสมานแผล สมุนไพรที่ใช้ล้างแผล คือ เปลือกมังคุด ส่วนสมุนไพรที่ใช้สมานแผลมากที่สุด คือ ใบสาบเสือ เปลือกมังคุดมีรสฝาด มีส่วนประกอบของสารแทนนิน (Tannin) และสารแซนโทน (Xanthone) ที่มีชื่อเรียกเฉพาะชื่อเดียวกับมังคุดว่า สารแมงโกสติน (Mangostin) โดยสารแทนนินมีฤทธิ์ในการทำให้โปรตีนตกตะกอนและส่วนใหญ่มีฤทธิ์ฆ่าเชื้อโรค เนื่องจากสารแทนนินช่วยในการสมานผิว กระชับรูขุมขน โอกาสที่เชื้อโรค หรือสารพิษจะแทรกเข้าผิวหนังผ่านทางรูขุมขนก็จะยากขึ้น ส่วนสารแมงโกสตินหรือแซนโทนมีฤทธิ์ช่วยลดอาการอักเสบและต้านเชื้อแบคทีเรียที่ทำให้เกิดหนอง นอกจากนี้ยังมีฤทธิ์ในการยับยั้งเชื้อราที่เป็นสาเหตุของการเกิดโรคผิวหนัง กลากเกลื้อนได้ คนโบราณเมื่อมีตุ่มคันจากการอักเสบจะแนะนำให้ใช้เปลือกมังคุดต้มน้ำอาบ หรือเมื่อเป็นแผลในปาก เหงือกบวม ก็แนะนำให้ใช้เปลือกมังคุดต้มอมบ้วนปากอีกด้วย (www.bloggang.com, www.vcharkarn.com/vblog/48530)

5. สารสำคัญในสมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดบาดแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก บาดแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวกจะใช้เนื้อวุ้นว่านหางจระเข้มากที่สุด ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ว่านหางจระเข้ มีสาร Glycoprotein ที่มีชื่อว่า Aloctin A มีฤทธิ์เป็น Anti-inflammatory พบในทุกๆ ส่วนของว่านหางจระเข้ แต่ส่วนมากจะใช้วุ้นในใบสดทา หรือแปะที่แผลให้เปียกอยู่ตลอดเวลาใน 2 วันแรก เพราะวุ้นในใบมีสรรพคุณในการรักษาแผล ต่อต้านเชื้อแบคทีเรีย ช่วยสมานแผล แผลจะหายเร็วมาก บรรเทาอาการปวดแสบ ปวดร้อน และอาจไม่มีแผลเป็น (www.rspg.or.th/plants_data/herbs/herbs_17_3.htm, <http://th.wikipedia.org/>)

6. สารสำคัญในสมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดภาวะท้องเดินรุนแรง สมุนไพรที่ใช้มากที่สุดคือ **ฝรั่ง** ซึ่งใช้ได้ทั้งยอด ใบ และลูกอ่อน เปลือกแควและแดง เปลือกมังคุด และเปลือกทับทิม จากการศึกษาพบว่า เปลือกมังคุด เปลือกแคว เปลือกทับทิม และฝรั่ง มีสารแทนนิน (tannin) ที่มีฤทธิ์ฝาดสมาน สามารถยับยั้งการลุกลามของเชื้อโรค ช่วยสมานท้องและลำไส้ โดยช่วยลดการอักเสบของกระเพาะอาหาร ลำไส้ และช่วยลดการเกร็งตัวของลำไส้ ทำให้อาการปวดท้องบรรเทาได้ จึงช่วยในการบำบัดภาวะท้องเดินรุนแรงได้ดี (www.vcharkarn.com/ , www.bloggang.com/, www.rspg.or.th/plants_data/herbs/)

7. สารสำคัญในสมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดภาวะปวดท้องรุนแรงจากธาตุลม สมุนไพรที่ใช้กันมาก คือ **กระเพรา ขิง และข่า** ซึ่งจากการศึกษาพบว่า กระเพราแดง มีน้ำมันหอมระเหย ซึ่งมีฤทธิ์ในการขับลม และสาร Eugenol มีฤทธิ์ขับน้ำดี ช่วยย่อยไขมัน และลดอาการจุกเสียด สำหรับ ขิง ในเหง้ามีน้ำมันหอมระเหย ประกอบด้วย Menthol, Borneol, Fenchone, 6-Shogaol และ 6-Gingerol ซึ่ง Menthol มีฤทธิ์ขับลม Borneol, Fenchone และ 6-Gingerol มีฤทธิ์ขับน้ำดี ช่วยย่อยไขมัน นอกจากนี้พบว่า สารที่มีรสเผ็ด ได้แก่ 6-Shogaol และ 6-Gingerol ช่วยลดการบีบตัวของลำไส้ จึงช่วยบรรเทาอาการปวดท้องเกร็งได้ ส่วน ข่า เหง้าสดมีสารที่ออกฤทธิ์ คือ น้ำมันหอมระเหย และ 1-Acetoxychavicol Acetate ใช้เหง้าอ่อนต้มเอาน้ำมาดื่มบรรเทาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ และขับลม (www.likemax.com/archive/herb/)

8. สารสำคัญในสมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดพิษจากแมลงกัดต่อย สมุนไพรที่ใช้มากที่สุดคือ **เสลดพังพอนตัวเมีย (พญาขอ) ว่านตะขบ หรือดินตะขบ** จากการศึกษาพบว่า เสลดพังพอนตัวเมียอยู่ในกลุ่มพืชถอนพิษ โดยใช้ส่วนทั้ง 5 ในการถอนพิษ สารเคมีที่พบในเสลดพังพอนตัวเมีย ได้แก่ ราก พบสาร Betulin, Lupeol, และ β -sitosterol ส่วนใบ พบสาร Flavonoids (<http://en.wikipedia.org/wiki/Betulin>, www.rspg.or.th/plants_data/herbs/herbs_20_6.htm) ซึ่งสารเหล่านี้มีฤทธิ์ในการลดการอักเสบ จากการทดลองในหนูขาวโดยการฉีดสารสกัดน้ำจากใบพญาขอเข้าช่องท้องของหนูขาวจะลดการอักเสบที่ข้อเท้าของหนูขาวที่เกิดจากการฉีดสาร carrageenan เข้าไปได้ (www.medplant.mahidol.ac.th/pubhealth/clinacan.html) ส่วนว่านตะขบนั้น ต้นและใบสดตำผสมเหล้าพอก หรือคั้นน้ำทาบริเวณแผลสามารถถอนพิษแมลงป่องและตะขบได้ เนื่องจากมีสาร Flavonol glycosides ที่มีฤทธิ์ต้านการอักเสบและลดบวม (www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19252320, คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี)

9. สารสำคัญที่พบในสมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดพิษงู สมุนไพรที่ใช้มากที่สุดคือ **เสลดพังพอน** รองลงมาเป็น **หัวว่านงู (หอมขาว)** ซึ่งสารสำคัญที่พบในเสลดพังพอนตัวเมีย ได้แก่ ราก พบสาร Betulin, Lupeol, และ β -sitosterol, Stigmasterol ลำต้น พบสาร Lupeol ส่วนใบ พบสาร Lupeol, และ β -sitosterol, Flavonoids จากการศึกษาพบว่า สารเหล่านี้มีฤทธิ์ในการลดการอักเสบได้ (<http://en.wikipedia.org/wiki/Betulin>, www.rspg.or.th/plants_data/herbs/herbs_20_6.htm) และสาร Lupeol สามารถต้านพิษงูได้ (Gallo and Sarachine, 2009: 61) หัวว่านงู (หอมขาว) ที่นิยมนำมาใช้แก้พิษงูกันมากที่สุดคือ ว่านแสนพันล้อม ซึ่งอยู่ในวงศ์ Amaryllidaceae มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า Zephyranthes ใน

กรุงเทพฯ เรียกว่า บัวฝรั่ง ดอกชมพู ระวังเรียกว่า ว่านหลวง เป็นไม้ล้มลุก หัวคล้ายหัวหอมมีลักษณะพิเศษคือหัวว่านจะขึ้นล้อมกันเป็นกลุ่มใหญ่ เมื่อหัวแก่จะมีเยื่อหุ้มสีน้ำตาลออกดำ เมื่อดอกเชื้อออกเนื้อในหัวจะมีสีขาว ซึ่งมีสรรพคุณแก้พิษจากแมลงป่อง ตะขาบกัดและงูกัดได้ โดยฝนหัวว่านกับสุรา 40 คีกรินำมาทาแผล (รวิภา เศษชาชญ 2554: 182)

10. สารสำคัญในสมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดพิษจากสัตว์ทะเล สมุนไพรที่ใช้มากคือ ผักบั้งทะเลและน้ำมะนาว จากการศึกษาพบว่า ใบผักบั้งทะเลมีสาร damascenone ซึ่งมีฤทธิ์ต้านฮิสตามีนที่ทำให้เกิดอาการแพ้ จึงช่วยต้านพิษแมงกะพรุนได้ ส่วนน้ำมะนาวมีฤทธิ์เป็นกรดจึงสามารถทำให้หนามของเม่นทะเลซึ่งเป็นโปรตีนละลายไปเองได้ (www.likemax.com/archive/herb/)

11. สารสำคัญในสมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดภาวะหอบหืด สมุนไพรที่ใช้มากคือ หนุมานประสานกาย จากการศึกษาพบว่า ใบหนุมานประสานกายมีสาร Oleic acid, Butulinic acid, D-glucose, D-xylose, L-rhamnose ที่ใช้รักษาโรคหืด แพ้อากาศ ขับเสมหะ และโรคหลอดลมอักเสบ ใช้ใบสดเล็กๆ ต้มน้ำ 3 ถ้วยแก้ว เคี้ยวให้เหลือ 1 ถ้วยแก้ว รับประทานวันละ 2 ครั้ง ก่อนอาหารเช้า-เย็นเป็นเวลา 49 วัน อาการหอบหืดควรจะหาย (www.rspg.or.th/plants_data/herbs/herbs_08_12.htm)

12. สารสำคัญในสมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดอาการเป็นลม สมุนไพรที่ใช้มากคือ รังและดัวมดแดง ผิวมะกรูดและน้ำหัวหอมแดง มดแดงมีกรดมดให้รสเปรี้ยว ใช้เป็นยาสูดดมแก้เป็นลม หน้ามืดตาลาย วิงเวียนศีรษะได้ (ระบบฐานข้อมูลทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชน 2553) ส่วนผิวมะกรูดนำมาสกัดน้ำมันหอมระเหยโดยการต้มกลั่น (hydrodistillation) จะได้น้ำมันหอมระเหยร้อยละ 1.2 ซึ่งมีองค์ประกอบทางเคมีที่สำคัญ คือ sabinene, limonene, terpinen-4-ol, α -pinene และอื่นๆ (www.tistr.or.th/essentialoils/) สำหรับหัวหอมแดงมีกลิ่นฉุน มีรสเผ็ดร้อน มีน้ำมันหอมระเหยซึ่งประกอบด้วย Diallyn trisulfide ใช้สูดดมช่วยแก้อาการเป็นลมได้ (www.thaigoodview.com/node/24237, <http://th.wikipedia.org/>)

13. สารสำคัญในสมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดลมพิษ สมุนไพรที่ใช้มากคือ ใบพลู จากการศึกษาพบว่า ใบพลูมีน้ำมันหอมระเหยสีน้ำตาลปนเหลืองและมีกลิ่นฉุน เรียกว่า น้ำมันพลู สารประกอบหลักในน้ำมันพลูเป็นฟีนอล ได้แก่ Isoeugenol Chavicol Eugenol ซึ่งสารเหล่านี้มีฤทธิ์ในการฆ่าเชื้อโรคที่ทำให้ปลายประสาทชา แก้อาการคันได้ จึงใช้รักษาอาการคันคันเนื่องจากลมพิษได้ (ฝ่ายเทคโนโลยีพืชสมุนไพรและพืชอุตสาหกรรม 2545)

14. สมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดอาการชักจากไข้สูงในเด็ก สมุนไพรที่ใช้มากคือ หัวหอมแดง รองลงมา คือ ใบสะระแหน่ จากการศึกษาพบว่า น้ำหัวหอมแดงและน้ำจากใบสะระแหน่มีฤทธิ์เย็น มีรสเผ็ด มีน้ำมันหอมระเหย ช่วยขจัดลมร้อน ใช้ค้ำร้อน ถอนพิษไข้ ขับลม ขับเหงื่อ ทำให้แก้อาการชักจากไข้สูงได้ (www.the-than.com/samonpai/sa_2.html, <http://th.wikipedia.org/>)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การศึกษาเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรบำบัดโรค

มาลี บรรจบ และคณะ (2543) ศึกษาสมุนไพรพื้นบ้านในภาคอีสานเพื่อช่วยอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการใช้สมุนไพรของไทยและเผยแพร่ผลการศึกษาก่อนักวิชาการและผู้สนใจ เพื่อใช้เป็นแนวทางคัดเลือกสมุนไพรเพื่อการพัฒนาเป็นยาต่อไป การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยสืบค้นรวบรวมข้อมูลการใช้สมุนไพรจากแบบสอบถามหมอพื้นบ้านและผู้อาวุโสประจำหมู่บ้านของโครงการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมด้านการสมุนไพรในโครงการน้ำพระทัยจากในหลวง (อีสานเขียว) ของกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ รวม 6 จังหวัด โดยสืบค้นข้อมูลชื่อไทย ชื่อพื้นเมือง ชื่อวงศ์ ชื่อวิทยาศาสตร์ ส่วนที่ใช้ สรรพคุณ และวิธีใช้ พบว่า

1) สมุนไพรรักษาลมพิษ ได้แก่ 1) กระจิงช้างเผือก (ขอนแก่นเรียก ตูมกา) ชื่อวิทยาศาสตร์ *Trichosanthes tricuspidata* Lour. โดยนำรากมาต้มน้ำดื่ม 2) คันคาก (*Rhaphiolepis fragrans* Geddes.) ใช้เถายาว 5 นิ้ว 1 กำมือ ต้มน้ำอาบ 2-3 ครั้ง 3) พลุ (*Piper betle* L.) ใช้ 2 ใบ ตำให้ละเอียดผสมเหล้าขาวทาบริเวณที่เป็น

2) สมุนไพรรักษาแผลสด ได้แก่ 1) ก้นจ้ำ (*Bidens biternata* Merr. & Sherff) นำใบมาตำพอกบริเวณที่เป็นแผลสด 2) กลิ้งกลางดง (*Stephania pierrei* Diels) เอาใบมาตำ เอาน้ำใส่แผลสด 3) กะเบียน (*Gardenia turgida* Roxb.) เอาใบมาตำพอกแผล 4) ขนุน (*Artocarpus heterophyllus* Lamk.) ใช้ยางสดทาแผล 5) ขี้เหล็ก (*Cassia siamea* Britt.) ใช้ใบอ่อน 1 กรัม ตำให้ละเอียด ผสมเกลือ ปิดบาดแผล 6) ฝรั่ง (*Psidium guajava* L.) ใช้เปลือกต้น โขลกกับเกลือ ปิดที่แผล 7) มะขามป้อม (*Phyllanthus emblica* L.) ใช้เปลือกลูกมะขามป้อมใช้ขนาด 2 นิ้ว ผนกับน้ำปิดแผลวันละ 2 ครั้ง 8) มะรุม (*Moringa oleifera* Lamk.) ใช้ใบสดตำละเอียดพอกแผล 9) สังวาลพระอินทร์ (*Cassytha filiformis* L.) ใช้ใบสดตำพอก 10) สาบแรังสาบกา (*Ageratum conyzoides* L.) ใช้ใบและยอดอ่อนมาตำพอกแผล 11) สาบเสือ (*Eupatorium odoratum* L.) ใช้ใบขยี้ผสมปูนแดงทาแผลสด 12) หนามแดง (*Maytenus marcanii* Ding Hou) ใช้รากสดมาตำให้ละเอียดผสมกับสุรานำมาทาหรือพอก 13) หูเสือ (*Anaethochilus regalis* Bl.) ใช้ใบ 2 ใบขยี้ใส่เกลือนำมาพอกแผล และ 14) เหงือกปลาหมอ (*Acanthus ebracteatus* Vahl.) ใช้ทั้งต้นตำพอกหรือคั้นน้ำทาแผล

3) สมุนไพรรักษาแผลแมลงสัตว์กัดต่อย ได้แก่ 1) กระจับ (*Xanthium strumarium* L.) ใช้ลำต้นและใบตำพอกแผล 2) พญาปล้องทอง (*Clinacanthus nutans* Lindau) ใช้ใบมาโขลกให้ละเอียด ผสมเหล้าแอลกอฮอล์ 95% ทาแผล หรือใช้ใบสด 5-10 ใบตำหรือขยี้ทาแผล 3) คำป่า คำเสด (*Mallotus philippensis* Muell. Arg.) ใช้ราก ใบ ขนผลตำรวมกับน้ำผึ้งทา 4) จิกนา (*Barringtonia acutangula* Gaertn.) ใช้เปลือกทาแผล 5) เจตมูลเพลิงแดง (*Plumbago rosea* L.) ใช้รากมาฝนทาแผลตะขบกัด 6) โด่ไม่รู้ล้ม (*Elephantopus scaber* L.) ใช้ทั้งต้น ถ้าสดใช้ 30-60 กรัม ถ้าแห้งใช้ 15-30 กรัม ต้มน้ำหรือคั้นน้ำดื่ม ใช้รักษาแผลแมลงมีพิษกัดต่อยและรักษาแผลงูด้วย 7) คำลิง (*Coccinia grandis* Voigt) ใช้ใบสด 1 กำมือ ตำคั้นน้ำทา 8) เถาคันแดง (*Parthenocissus quinquefolia* Planch.) ใช้หัวตำผสมน้ำข้าว

ชะโลม 9) เปราะหอม (*Kaempferia galangal* L.) ใช้หัวใต้ดินหั่นบางๆ ตากแดดให้แห้ง กิน 2 ซ้อนชา
 ต่อน้ำครึ่งแก้วกาแฟ ผู้ใหญ่วันละ 2 ครั้ง เช้า-เย็น หลังอาหาร 10) ผักปอด (*Sphenoclea zeylanica*
 Gaertn.) ใช้รากนำมาตำ ทาแผลที่ถูกตะขาบหรือแมงป่องต่อยได้ดี 11) มะละกอ (*Carica papaya* L.) ใช้
 ยางทาบริเวณที่แมงป่องต่อย 12) ยางแดง (*Dipterocarpus turbinatus* Gaertn.f.) ใช้ลำต้นหรือเปลือกฝน
 กับหิน ผสมน้ำมะนาว ทาบริเวณที่ถูกกัดต่อยจนกว่าจะหายปวด 13) รางจืด (*Thunbergia laurifolia* L.)
 ใช้รากฝนกับน้ำหรือน้ำร้อน ทาตรงแผลงัดต่อย 14) ว่านมหากาฬ (*Gynura pseudo-china*
 DC.var.*hispida* Thv.) ใช้ใบ 1 กำมือ ตำคั้นน้ำทาแผลแมลงกัดต่อย 15) ว่านมหาเมฆ (*Curcuma*
aeruginosa Roxb.) ใช้เหง้าฝนน้ำทาแผลและกิน 20) 16) ส่องฟ้า (*Clausena guillauminii* Tanaka) ใช้
 รากฝนกับน้ำสะอาดจนเหลือง นำมาทาแผล และ 17) เสดคพังพอน (*Barleria lupulina* Lindl.) ถ้าตะขาบ
 กัดใช้ใบประมาณ 10 ใบ บดให้ละเอียด ผสมน้ำสุราปิดที่แผล ถ้าแมลงสัตว์กัดต่อยใช้ 30 ใบ บดให้
 ละเอียด ผสมน้ำมะนาว ทาบริเวณที่ถูกต่อยหรือตำผสมเหล้าขาว นำมาทาที่แผล นอกจากนี้ยังมีสมุนไพร
 อีกหลายชนิดที่ใช้รักษาแผลและพิษแมลงสัตว์กัดต่อยได้ ได้แก่ ใบหุนแปะ รากสนกระ ลำต้นและราก
 นมควาย เปลือกต้นกำยาน เมล็ดมะขามผ่าซีก เมล็ดมะค่าแต่ผ่าซีก และผลแห้งของลำทม

4) สมุนไพรแก้พิษแมงกะพรุน ได้แก่ คนทีสอทะเล (*Vitex trifolia* L. var. *simplicifolia* Cham.)
 ใช้รากฝนกับน้ำฝนให้ขุ่น ทาบริเวณที่ถูกแมงกะพรุน

5) สมุนไพรแก้พิษงู ได้แก่ เสดคพังพอน (*Barleria lupulina* Lindl.) เมื่อถูกกัดใช้ใบประมาณ 10
 ใบ บดให้ละเอียด ผสมน้ำสุราปิดที่แผล

6) สมุนไพรแก้ท้องเสีย ได้แก่ 1) กระจชาย (*Boesenbergia pandurata* Holtt.) ใช้เหง้าสดย่างไฟ
 ให้สุก โขลกให้ละเอียด ผสมกับน้ำปูนใส กินทั้งน้ำและเนื้อ ครั้งละ 1-2 ซ้อน วันละ 4 เวลา ถ้าเป็นบิดให้
 กินครั้งละ ½ แก้ว เช้า-เย็น 2) ถั่วยน้ำว่า (*Musa sapientum* L.) ใช้ผลดิบหั่นเป็นแว่น ตากแดดให้แห้ง
 แล้วบดเป็นผง ชงกับน้ำดื่มครั้งละ 1 แก้ว 3) กะทกรก (*Passiflora foetida* L.) ใช้รากฝนกับหินลับมีด ต้ม
 ครั้งละ 1 แก้ว วันละ 2-3 ครั้ง แก้วท้องเสียที่ถ่ายเป็นน้ำ 4) ขมิ้นชัน (*Curcuma longa* L.) ใช้หัวประมาณ
 60 กรัม ฝนกับน้ำปูนใส ต้มครั้งละ 1 ถ้วย ทุก 1-2 ชั่วโมง หรือใช้ขมิ้นสดซอย 5-6 แว่น เคี้ยวกินได้เลย
 หรือต้มให้สุก ตากแห้ง บดเป็นผงละเอียด ละลายน้ำกินทุก 2 ชั่วโมง 5) แคบ้าน (*Sesbania grandiflora*
 Desv.) ใช้เปลือกต้นทั้งสดและแห้ง 40 กรัม ต้มน้ำ หรือน้ำปูนใส ต้ม หรือใช้ฝนกับน้ำปูนใสดื่มก็ได้
 8) ทับทิม (*Punica granatum* L.) ใช้เปลือกลูกประมาณ ¼ ของผล เดิมกานพลู อบเชยเล็กน้อย ต้มกับน้ำ
 ถ้วยแก้วครึ่ง (1 ½ ถ้วย) เคี้ยวให้เหลือครึ่งถ้วย ต้มวันละ 2 ครั้ง หรือใช้รากแช่น้ำประมาณ 10 นาที ต้ม
 3-4 แก้ว 6) ฝรั่ง (*Psidium guajava* L.) ใช้ใบแก่ 10-15 ใบ ปิ้งไฟ ชงน้ำดื่ม หรือผลอ่อน 1 ผล ฝนกับน้ำ
 ปูนใสดื่ม หรือใช้เปลือกต้นต้มหรือแช่น้ำดื่มก็ได้ 8) ฟาทะลายโจร (*Andrographis paniculata* Wall. Ex
 Nees) ใช้ใบสด 1-3 กำมือ ต้มกับน้ำ 10-15 นาที ดื่มน้ำก่อนอาหาร วันละ 3 เวลาจนกว่าจะหาย หรือใช้ต้น
 สดที่เริ่มออกดอกทำให้แห้ง บดเป็นผงละเอียดใส่แคปซูล หรือผสมน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอนกินครั้งละ 4-8
 เม็ด 9) มังคุด (*Garcinia mangostana* L.) ใช้เปลือกผลแช่น้ำดื่มครั้งเดียว 10) สีเสียดเหนือ (*Acacia*
catechu Willd.) ใช้เปลือกต้นครึ่งกำมือผสมน้ำปูนใส ต้มวันละ 1 ถ้วย 11) หว่า (*Eugenia cumini* Druce)

ใช้เปลือกต้นแช่น้ำไว้ 30 นาที คั้นครั้งละ 1-2 ซ้อนชา ก่อนอาหารเช้า-เย็น นอกจากนี้ยังมีสมุนไพรอีกหลายชนิดที่ใช้รักษาอาการท้องเสีย คือ รากหางปลาช่อน ราก ใบ และต้นกระสัง เปลือกต้นเต็ง เปลือกรกฟ้า ใบหนามแดง และลำต้นหอมน้อย และยาตำรับ คือ ใช้ใบทองพันชั่งปริมาณ 6 บาท รวมกับใบพิมเสน 1 บาท ลูกใต้ใบ 2 บาท ใบฝ้ายแดง 4 บาท ผักกระโถมทั้งต้น 1 บาท เกสรมะลิ พิกุล บุนนาค บัวหลวง สารภี อย่างละ 1 สลึง บดผสมทำเป็นยาลูกกลอน กินกับน้ำเปลือกเค

7) สมุนไพรแก้คลื่นไส้อาเจียน ได้แก่ 1) ขอบ้าน (*Morinda citrifolia* L.) ใช้ผลแก่มาปิ้งไฟ ทูบแช่น้ำ กรองเอาน้ำดื่ม 2) รกฟ้า (*Terminalia alata* Heyne ex Roth) ใช้เปลือกต้มกิน 3) หนุมานประสานกาย (*Scheffera leucantha* Vig.) ใช้ใบสดประมาณ 9 ใบ นำมาคั้นเอาน้ำดื่ม หรือใช้ใบสดมาตำให้ละเอียด คั้นเอาน้ำ ผสมกับสุราดื่ม 4) ยาตำรับที่ประกอบด้วยสมุนไพรหลายชนิด ได้แก่ ใบทองพันชั่งปริมาณ 6 บาท รวมกับใบพิมเสน 1 บาท ลูกใต้ใบ 2 บาท ใบฝ้ายแดง 4 บาท ผักกระโถมทั้งต้น 1 บาท เกสรมะลิ พิกุล บุนนาค บัวหลวง สารภี อย่างละ 1 สลึง บดผสมทำเป็นยาลูกกลอน กินกับน้ำลูกขย นอกจากนี้ยังมีสมุนไพรอีกหลายชนิดที่ใช้แก้อาการคลื่นไส้อาเจียนได้ คือ รากกะทกรก หัวขมิ้นชัน รากจุกโรหิณี รากไซหิน ผลตะโกจัน ผลตะโกพนม รากและเปลือกต้นของเปล้าน้ำเงิน เม็ดพริกขี้หนู ผลมะม่วง ผลมะม่วงหิมพานต์ เปลือกมังคุด ใบว่านน้ำ ใบว่านหอยแครง และรากเหมือดหลวง

8) สมุนไพรแก้อาเจียนเป็นเลือด ได้แก่ 1) เครือเขาคำหรือฝอยทอง (*Cuscuta reflexa* Roxb.) ใช้ทั้งต้นต้มน้ำดื่มแก้อาเจียนเป็นเลือด และ 2) เลือดแรด (*Knema globularia* Warb.) ใช้ใบ 3 ใบ ตำผสมสุราคั้นน้ำดื่ม

9) สมุนไพรทำให้อาเจียน ได้แก่ 1) โลดทะนง (*Trigonostemon reidioides* Craib.) ใช้ราก โลดทะนงแดงประมาณ 1 นิ้วพุด ผนกับเหล้าโรงคั้น (ประมาณ 1 ซ้อนชา) บางคนจะท้องเดินหลังรับประทานด้วย 2) สลอด (*Croton tiglium* L.) ใช้เนื้อไม้ต้มน้ำดื่มในปริมาณน้อยๆ 3) แตงไทย (*Cucumis melo* L.) ใช้รากและดอกอ่อนตากแห้ง ต้มน้ำดื่ม ทำให้อาเจียนได้ 4) บาบง (*Trichosanthes anguina* L.) ใช้ผลและผลอ่อนรับประทาน 5) ปฐู (*Alangium salviifolium* Wang,ssp.) กินผลสด และ 6) สลัดโคป่า (*Euphorbia antiquorum* L.) ใช้ยางต้นมาขยไฟแล้วกินประมาณ 1 ซ้อนโต๊ะ

10) สมุนไพรที่ใช้ห้ามเลือด ได้แก่ 1) สาบเสือ (*Eupatorium odoratum* L.) ใช้ใบ 2-5 ใบ ขยี้หรือตำให้ละเอียด คั้นน้ำหยดใส่แผลหรือใช้พอก หรือตำผสมเกลือพอกแผล 2) หนุมานประสานกาย (*Schefflera leucantha* Vig.) ใช้ใบ 1 กำมือ ตำให้ละเอียด ปิดแผลสด หรือใช้ใบตำละเอียดผสมสุราดื่มครั้งละ 2-3 ซ้อนชา และปิดแผล 3) เต็ง (*Shorea obtuse* Wall.) ใช้เปลือกต้นฝนกับน้ำปูนใสดื่ม 4) ผักกาดกบ (*Gynura pseudo-china* DC.) ใช้เหง้าตำพอกแผล 5) รกฟ้า (*Terminalia alata* Heyne ex Roth.) ใช้เปลือกทาแผล และ 6) ละอองไฟฟ้า (*Cibotium barometz* J. Smith) นอกจากนี้ยังมีสมุนไพรที่ใช้ห้ามเลือดได้อีกหลายชนิด ได้แก่ ใบและทั้งต้นของกระเม็ง ทั้งต้นของเครือเขาคำหรือฝอยทอง ต้นโคไม้รู้ลุ่ม ผลดิบของตะโกสวน ใบสังวาลย์พระอินทร์ และใบสาบแร้งสาบกา

11) สมุนไพรแก้แผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก ได้แก่ 1) ว่านหางจระเข้ (*Aloe barbadensis* Mill.) ใช้วุ้นจากใบทาบบริเวณที่เป็นแผลทันที จากนั้นทาวนละ 2 ครั้ง 2) สังวาลย์พระอินทร์ (*Cassytha filiformis*

L.) ใช้ลำต้นฝังไฟให้แห้ง บดเป็นผง ผสมน้ำมันทา 3) งา (*Sesamum indicum* L.) ใช้เมล็ดมาหีบเป็นน้ำมันงา 4 ซ้อนโต๊ะ น้ำมันใส 4 ซ้อนโต๊ะ ค่อยๆ เทน้ำมันลงไปใต้น้ำมันงา คนเรื่อยๆ จนกระทั่งน้ำมันใสหมด ใช้ทาวันละ 4-5 ครั้ง 4) มะพร้าว (*Cocos nucifera* L.) ใช้น้ำมันมะพร้าวผสมน้ำมันใสทา และ 5) ยางนา (*Dipterocarpus alatus* Roxb.) ใช้ชันจากต้นยางหรือชันยาเรือ 1 หยิบมือ ตำให้ละเอียด เติมน้ำมันมะพร้าว และน้ำมันใสอย่างละเท่าๆ กัน คนให้เข้ากัน ผสมอย่าให้เหลว ใช้ทาแผล นอกจากนั้นยังมีสมุนไพรอีกหลายชนิดที่ใช้รักษาแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก ได้แก่ ใบก้นจ้ำ ใบกระทิง หมาบ้า ใบจืดุ่น ใบคว่ำตายหงายเป็น ใบช้าเป็น น้ำคั้นจากผลแดงโม ใบพญาปล้องทอง เนื้อผลฟักทอง และใบมะม่วงหิมพานต์

12) สมุนไพรแก้พิษงู ได้แก่ 1) โคลดทะนง (*Trigonostemon reidioides*(Kurz) Craib.) ใช้รากฝน ผสมกับเมล็ดหมาก ต้มกับน้ำหรือฝนผสมน้ำมะนาว 2) ว่านงู (*Sansevieria metallica* Ger.&Labr.) ใช้หัว โขลกให้ละเอียด ผสมมะนาว ปิดที่ปากแผล 3) ว่านนางกวัก (*Eucharis grandiflora* Planch.) ใช้หัวฝน ผสมสุรา ทาหรือประคบแผล 4) ว่านมหาเมฆ (*Curcuma aeruginosa* Roxb.) ใช้เหง้าฝนน้ำดื่มและทา แผล 5) ว่านสารพัดพิษ (*Boesenbergia petiolata* Sirirugsa) ใช้เหง้าตำพอกแผล 6) พริกขี้หนู (*Capsicum frutescens* L.) ใช้ผลกิน 11-12 ผล อาการปวดและบวมจะหายไป หรือตำพริกพอกบริเวณแผลงูกัด 7) น้อยหน่า (*Annona squamasa* L.) ใช้เปลือกผลฝนกับสุราทา 8) เขยตาย (*Glycosmis pentaphylla* (Retz.) Corr.) ฝนน้ำกินและทาแผล 9) ตูมกาขาว (*Strychnos nux-blanda* A.W.Hill) ใช้ทั้งต้นต้มกิน และ ฝนกับน้ำทา นอกจากนั้นยังมีสมุนไพรอีกหลายชนิดที่นำมาใช้รักษาพิษงู ได้แก่ ผลกระทิงลาย รากกะเจียน รากตุ๊กไก่ รากปฐู สร้อยทองทรายหรือหญ้าปุยขาวทั้งต้นและรากเสี้ยวเงินเสี้ยว

2. การศึกษาเกี่ยวกับสมุนไพรที่ใช้ในการห้ามเลือด สมัยโบราณมีการใช้สาบเสือในการห้ามเลือด โดยใช้ใบสดขยี้ปิดปากแผล และมีผลการวิจัยในสัตว์ทดลองยืนยันว่าสามารถทำให้เลือดหยุดไหลได้เร็ว ขึ้น โดยพบว่า แคลเซียมที่มีอยู่ในใบสาบเสือเป็นสารสำคัญที่ทำให้เลือดแข็งตัว สาบเสือเป็นวัชพืชที่ขึ้นง่ายตามที่ทั่วไป เป็นสมุนไพรที่มีกลิ่นเฉพาะ มีกลิ่นแรงจนบางพื้นที่เรียก “หญ้าเหม็น” สาเหตุที่ได้ชื่อว่าสาบเสือ เพราะดอกของมัน ไม่มีกลิ่นหอม แต่กลับมีกลิ่นสาบ คนโบราณเวลาหนีสัตว์ร้าย จะใช้วิธีหนี รอดโดยการเข้าไปอยู่ในคางของต้นสาบเสือ กลิ่นของสาบเสือจะทำให้สัตว์อื่นไม่ได้กลิ่นคน จะได้กลิ่นของสาบเสือแทน สาบเสือทั้งต้นจะมีกลิ่นหอมแรง ใช้เป็นยาฆ่าแมลง นอกจากนี้ จากจุลสารข้อมูลสมุนไพร ของมหาวิทยาลัยมหิดล ปีที่ 29 ฉบับประจำเดือนเมษายน 2554 (วิสุตา สุวิทยาวัฒน์ บรรณาธิการ 2554: 1-5) มีการศึกษาผลของใบสาบเสือต่อการห้ามเลือดในผู้ป่วยที่มีบาดแผลฉีกขาดของเนื้อเยื่อและหลอดเลือด โดยมีการแบ่งกลุ่มผู้ป่วยออกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 คือ กลุ่มที่ใช้ใบสาบเสือแบบสดห้ามเลือดก่อนถึงสถานบริการ ซึ่งมีบาดแผลฉีกขาดของเนื้อเยื่อชั้นความลึกได้ผิวหนัง จำนวน 8 ราย กลุ่มที่ 2 คือ กลุ่มที่ใช้ก๊อช อย่างเดียวในการห้ามเลือด ซึ่งเป็นผู้ป่วยที่มีบาดแผลฉีกขาดที่ความลึกชั้นได้ผิวหนัง จำนวน 15 ราย แผลฉีกขาดในชั้นหนังแท้ จำนวน 3 ราย มีเลือดไหลไม่หยุดหลังเย็บแผล จำนวน 3 ราย และแผลในผู้ป่วยมะเร็งเต้านมระยะสุดท้ายที่ห้ามเลือดไม่หยุด จำนวน 1 ราย และกลุ่มที่ 3 คือกลุ่มผู้ป่วยเดียวกันกับกลุ่มที่ใช้ก๊อชห้ามเลือด แต่จะใช้ใบสาบเสือแบบแห้งห้ามเลือดแทน โดยจะนำ

ใบอ่อน และใบแก่มาหั่นเป็นชิ้นเล็กๆ แล้วนำมาตากแดดให้แห้ง จนไม่มีความชื้น นำมาห่อด้วยผ้าก๊อช บางๆ จากนั้นนึ่งด้วยเครื่องอบไอน้ำ ผลการศึกษาพบว่า ใบสาบเสือแบบสดและแบบแห้ง สามารถห้ามเลือดในกลุ่มผู้ป่วยได้ (10-15 นาที) และเร็วกว่าใช้ก๊อชอย่างเดียวที่ต้องใช้เวลา 30 นาที - 2 ชั่วโมง นอกจากนี้ การใช้ใบสาบเสือแบบแห้งยังไม่พบภาวะแทรกซ้อนจากอัตราการติดเชื้อ สรุปได้ว่า ใบสาบเสือแห้งมีผลห้ามเลือดได้เหมือนแบบสด และอัตราการติดเชื้อเท่ากับศูนย์

3. การศึกษาเกี่ยวกับการบำบัดแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวกด้วยสมุนไพร: กรณีศึกษา

เอกชัย ปัญญาวัฒนากุล (29 มิถุนายน 2549) นายแพทย์ประจำโรงพยาบาลกาบเชิง จังหวัด สุรินทร์ มีประสบการณ์ในการใช้สมุนไพรบำบัดแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวกระดับ 2 และระดับ 3 โดยใช้ น้ำเกลือล้างแผลและทาแผลด้วยน้ำมันเมล็ดพืงพอน ซึ่งประกอบด้วย เกล็ดพืงพอนทั้งตัวผู้และตัวเมีย ไพล น้ำมันมะพร้าว การบูรผสมกัน ร่วมกับการให้กินสมุนไพรดำรับรักษาใช้ ประมาณครึ่งเดือนแผลก็แห้งเป็นปกติ แผลที่ลึกก็ดีขึ้น ดังคำบอกเล่าต่อไปนี้

“...ผมมีประสบการณ์กรณีหนึ่งที่ได้รักษาแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก คือ ว่ามีเด็กอายุขวบครึ่งคน หนึ่งตกลงไปในกระทะน้ำมันร้อนๆ ที่แม่กำลังทอดขนมอยู่ มีแผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวกสัก ประมาณ 30-40% วันแรกที่เราทำแผล เด็กร้องไห้ทรมาณมาก จนแม่ไม่ยอมให้ทำอีก ผมก็เลย ลองใช้สมุนไพรดำรับนี้ ชื่อว่า น้ำมันเมล็ดพืงพอน ซึ่งประกอบด้วย เกล็ดพืงพอนทั้งตัวผู้และตัวเมีย ไพล น้ำมันมะพร้าวธรรมชาติ การบูรผสมกัน ทาแผลให้เด็ก แผลของเด็กส่วนใหญ่เป็น second degree burns มี third degree burns เล็กน้อย ในระยะ 2 อาทิตย์แรกที่รักษา ก็จะให้น้ำ (Hydration) ทั่วไป ให้ยาปฏิชีวนะ (Antibiotics) อยู่อาทิตย์หนึ่ง นอกจากรักษาแผลแล้วก็ได้ไป Scrub burns ก็แค่เอา น้ำเกลือ (Normal Saline) ล้างแผลธรรมดา แล้วทาน้ำมันตัวนี้ทุกชั่วโมงในวันแรกๆ เพื่อไม่ให้มันแห้ง และรักษารวมกับสมุนไพรดำรับอีกตัวหนึ่งเป็นสมุนไพรดำรับรักษาใช้ เพราะว่าการลดความร้อนให้ผู้ป่วย ปรากฏว่า 2 อาทิตย์เด็กก็ดีขึ้น ไข้ลดลงใน 2 อาทิตย์ ติดตามการรักษาประมาณเดือนเศษ แผลแห้งเป็นปกติ แผลที่ลึกๆ ก็ดีขึ้น...”

4. การศึกษาสมุนไพรบำบัดพิษจากสารเคมีและการกินสารพิษ

สมุนไพรที่มีสรรพคุณในการต้านสารพิษได้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการใช้เป็นยาพื้นบ้านเพื่อใช้ ถอนพิษต่างๆ เช่น พิษจากพืช พิษจากสารเคมี เป็นต้น คือ “รางจืด” ซึ่งมีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Thunbergia laurifolia* L. อยู่ในวงศ์ Acanthaceae มีชื่ออื่นๆ เช่น ขอบชะนาง กาย เครือเขาเขียว จอลอดิเออ ชั่งกะ ดูเหว่า ทิดพุด น้านอง ยาเขียว ข่าแย้ รางเย็น เป็นต้น รางจืดเป็นไม้เถาที่มักพบอยู่ในป่า ดงดิบ มักเกาะเกี่ยวกับต้นไม้ใหญ่ เถาแข็งแรง มีข้อปล้องสีเขียว ใบเป็นใบเดี่ยว ลักษณะรูปหัวใจที่โคน ใบเว้า ปลายใบเป็นติ่งแหลม ใบกว้างประมาณ 2 นิ้ว ยาวประมาณ 5 นิ้ว ใบสีเขียว ผิวเรียบเกลี้ยง ดอก ออกตรงข้ามกันเป็นคู่ๆ ดอกที่ออกเป็นช่ออยู่ตรงง่ามใบ มีดอกย่อย 3-4 ดอก ดอกเป็นกรวยสั้น หลอดกรวยยาวประมาณ 1 ซม. ปลายดอกแยกเป็น 5 กลีบ ดอกสีม่วงอ่อน ภายในหลอดดอกเป็นสีขาว มีเกสรตัวผู้ประมาณ 4 อัน เมื่อดอกร่วงโรยไปก็จะติดเป็นผล ฝักแหลมคล้ายปากนก เมื่อผลแก่จะ แตกออกเป็น 2 ซีก ซึ่งสรรพคุณของรางจืดตามตำรายาไทย คือ ใบสดนำมาคั้นน้ำกินแก้ไข้และถอนพิษ

รางจืดมีรสเย็น ทำให้ลดความร้อนในร่างกาย แก้ไข้แก้พิษ กระจุกพิษไข้หัว โดยในใบมีองค์ประกอบทางเคมีเป็นสาร phytol, stigmasta-5,22-dien-3-ol (5), chlorophyll, carotenoid, lutein (6) และจากการศึกษาในห้องทดลองของพานิและคณะ พบว่า การใช้สารสกัดน้ำจากใบรางจืด (ใบรางจืด 100 กรัม ต่อน้ำ 100 มล.) ในการแก้พิษโพลีดอล (20 มก. ต่อน้ำหนักตัว 1 กก. ที่ฉีดเข้าใต้ผิวหนังหนูแรท) พบว่าขนาดของสารสกัดน้ำจากใบรางจืดที่ใช้ได้ผลดีที่สุด คือ 2 มล. ต่อน้ำหนักตัว 100 กรัมของหนูแรท โดยป้อนเข้ากระเพาะอาหารทันทีที่ได้รับโพลีดอล การใช้สารสกัดดังกล่าวจะได้ผลดียิ่งขึ้นเมื่อใช้ร่วมกับ atropine โดยการทดลองครั้งนี้ยังไม่สามารถบอกกลไกการออกฤทธิ์ของสารสกัดน้ำใบรางจืดได้ (พินดาใหญ่ธรรมสาร 2554: 11) และจากการศึกษาในหลอดทดลอง โดยนำผงรากรางจืดแห้งมาผสมกับน้ำยาสตรีกนินซัลเฟต แล้วนำไปฉีดในหนูแรท พบว่า หนูแรทไม่แสดงอาการผิดปกติใดๆ แสดงว่า รากรางจืดแห้งที่เป็นผงสามารถดูดซับสตรีกนินซัลเฟตไว้ได้ (พินดาใหญ่ธรรมสาร 2554: 12) นอกจากนี้ จากการศึกษาในหนูแรทเพศผู้ที่ได้รับสารพิษมาลาไรออน (ยาฆ่าแมลงกลุ่มออร์กาโนฟอสเฟต) ฉีดเข้าทางช่องท้อง หลังจากนั้น 5 นาที ป้อนสารสกัดใบรางจืดเข้มข้น พบว่า มีหนูรอดชีวิตร้อยละ 30 ในขณะที่หนูกลุ่มควบคุมที่ได้รับสารพิษมาลาไรออนตายหมด ซึ่งสรุปได้ว่า สารสกัดจากใบรางจืดมีสรรพคุณถอนพิษมาลาไรออนได้ (พินดาใหญ่ธรรมสาร 2554: 12)

จากการศึกษาทางคลินิกโดยทดลองในเกษตรกรกลุ่มเสี่ยงต่อยาฆ่าแมลงในเขตตำบลเมืองเดช อำเภอดงขุดม จังหวัดอุบลราชธานี โดยทำการตรวจระดับเอนไซม์โคลิเนสเทอเรส (cholinesterase) ด้วย reactive paper ซึ่งจะระบุได้ว่าเกษตรกรอยู่ในระดับปลอดภัยหรือเสี่ยง เนื่องจากระดับเอนไซม์โคลิเนสเทอเรสจะลดลงเมื่อได้รับพิษจากยาฆ่าแมลง โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 59 คน กลุ่มควบคุม 49 คน โดยใช้รางจืด 8 กรัมต่อวัน ในกลุ่มทดลองและยาหลอกในกลุ่มควบคุมนาน 21 วัน แล้วประเมินผลในวันที่ 7 และ 21 พบว่า ระดับเอนไซม์โคลิเนสเทอเรสในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เมื่อวิเคราะห์ในรายละเอียดพบว่า ระดับสารฆ่าแมลงที่มีแนวโน้มลดลงดีกว่ากลุ่มอื่น คือ กลุ่มอายุ 31-45 ปี ไม่มีโรคประจำตัว และกลุ่มน้ำหนักตัว 37-50 กิโลกรัม (ปัญญา อธิธรรม และคณะ 2542) นอกจากนี้ที่โรงพยาบาลบางกระทุ่ม จ.พิษณุโลก ได้ทำการศึกษาแบบไปข้างหน้าในเกษตรกร 270 คนแบ่งเป็น 3 กลุ่มๆ ละ 90 คน กลุ่มที่ 1 ได้รับยาขางรางจืด 6 กรัม วันละ 1 ครั้ง หลังอาหารเช้า 7 วัน กลุ่มที่ 2 ได้รับยาขางรางจืด 6 กรัม วันละ 2 ครั้ง หลังอาหารเช้า-เย็น 7 วัน กลุ่มที่ 3 ได้รับยาหลอก (ชาขิงเตยหอม) 6 กรัม วันละ 1 ครั้ง หลังอาหารเช้า 7 วัน พบว่า ค่าเฉลี่ยระดับเอนไซม์โคลิเนสเทอเรสในเลือดวันที่ 7 หลังได้รับรางจืดสูงกว่าก่อนได้รับรางจืดอย่างมีนัยสำคัญทั้ง 2 กลุ่ม และการเพิ่มขึ้นของเอนไซม์โคลิเนสเทอเรสในกลุ่มที่ 1 และ 2 มากกว่ากลุ่ม 3 ยาขางรางจืดไม่มีผลต่อค่าชีวเคมีในเลือดของตับ ไต และความเข้มข้นของเลือดและเซลล์เม็ดเลือดขาว (พินดาใหญ่ธรรมสาร 2554: 14)

นอกจากการศึกษาทางคลินิกข้างต้นแล้ว ยังมีเหตุการณ์ที่ยืนยันประสิทธิภาพในการขับสารพิษของรางจืดในการดำเนินชีวิตของคนไทยอีกหลายครั้ง อาทิ รายงานจากกลุ่มเกษตรกร จ.สุพรรณบุรี แจ้งว่ามีชายไทยวัย 36 ปี ทะเลาะกับเพื่อนบ้าน แล้วกินกรรมอก โชนเข้าไป ญาติช่วยชีวิตผู้ป่วยโดยทำให้

อาเจียนด้วยน้ำยาสูบผสมโซเดียม ผู้ป่วยอาเจียนออกมาก ญาตินำส่งโรงพยาบาลเขาพระ ซึ่งรักษาผู้ป่วย โดยให้กิน bentonite 1 วัน และกลับไปอยู่บ้าน 2 วัน พบว่า อาการไม่ดีขึ้น กระสับกระส่าย เจ็บปากมาก กินอะไรไม่ได้ นำไปรักษาที่โรงพยาบาลสามชุก 4 วัน ผู้ป่วยได้รับน้ำเกลือตลอดและถูกส่งไปโรงพยาบาลเจ้าพระยาฯ เพื่อถ่ายเลือด ผู้ป่วยมีอาการตาตัวเหลืองและเหนื่อยหอบ แพทย์แจ้งอาการ ให้ภรรยาผู้ป่วยรับทราบ จึงขอรับกลับบ้านและได้รับคำแนะนำจากพยาบาลให้ใช้วานรจืด 1 กิโลกรัม ต้มกับน้ำดื่ม ปรากฏว่าผู้ป่วยยังคงมีชีวิตอยู่และทำงานได้ตามปกติ (พินดา ใหญ่ธรรมสาร 2554: 14) อีกทั้งยังมีการใช้น้ำต้มวานรจืดแก้พิษในโรงพยาบาลด้วย กล่าวคือ มีการนำวานรจืดมาใช้บำบัดผู้ที่กิน พาราควอตแล้วมารักษาที่โรงพยาบาลเจ้าพระยาฯ จ.สุพรรณบุรี ระหว่างปี พ.ศ. 2533-2535 พบว่า ในช่วง 3 ปี ที่ใช้น้ำต้มวานรจืด มีผู้ได้รับพิษพาราควอตรวม 64 ราย รอดชีวิต 33 ราย (ร้อยละ 51.56) เสียชีวิต 31 ราย (ร้อยละ 48.44) เปรียบเทียบกับผลการรักษาในช่วง พ.ศ.2531-2532 ที่ยังไม่ใช้วานรจืด มีผู้ป่วย 11 ราย เสียชีวิตทุกราย ซึ่งการรักษาที่โรงพยาบาลจะเริ่มจากการทำให้อาเจียน ล้างท้อง ให้ยาขับ ปัสสาวะ ให้วิตามินซีขนาดสูง ให้ยาสแตียรอยด์และรักษาตามอาการ รวมทั้งให้น้ำวานรจืดโดยใช้ถ่านและ ใบตอกแห้งหนัก 300 กรัม ใส่ในน้ำสะอาด 1 ลิตรในหม้อดิน ต้มใช้ไฟกลางๆ ให้เดือดประมาณ 15 นาที แล้วทิ้งไว้ให้เย็น ให้ผู้ป่วยดื่ม หรือให้ทางสายให้อาหารครั้งละ 200 มิลลิลิตร ทุก 2 ชั่วโมง ตลอดเวลาที่ อยู่โรงพยาบาล (พินดา ใหญ่ธรรมสาร 2554: 14) นอกจากนี้ยังมีรายงานการใช้วานรจืดแก้พิษจาก ไข่แมงดาถ้วย ซึ่งมี tetrodotoxin อยู่ โดยผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ไทยรัฐที่ลงพิมพ์เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2551 สรุปได้ว่า มีสมาชิกในครอบครัวที่กินไข่แมงดาถ้วย 5 ราย ความรุนแรงของอาการแปรผันตาม ปริมาณไข่แมงดาถ้วยที่ได้รับ เริ่มแสดงอาการตั้งแต่ 40 นาที ถึง 4 ชั่วโมง ทุกรายมีอาการชารอบปาก คลื่นไส้ อาเจียน อาการชาลามไปตามกล้ามเนื้อต่างๆ และที่อันตรายมากคือ พิษของแมงดาถ้วยทำให้ ผู้ป่วยหยุดหายใจ ผู้ป่วย 2 รายที่อาการหนักถึงขั้นหมดสติถูกส่งตัวเข้ารับการรักษาในหอผู้ป่วยหนัก โรงพยาบาลชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ต้องใส่เครื่องช่วยหายใจ แพทย์ให้การรักษาตามอาการเนื่องจากสาร tetrodotoxin ไม่มียาต้านพิษ (antidote) ต่อมาแพทย์อนุญาตให้นำน้ำคั้นจากรากวานรจืดผสมน้ำชาขี้ควมา ให้ผู้ป่วยทางสายยางที่สอดไว้ทางจมูก รวด 40 นาที ผู้ป่วยทั้งสองรายก็เริ่มรู้สึกตัวและมีอาการดีขึ้น เมื่อ ให้อาหารนานนี้ต่อไปเรื่อยๆ อย่างต่อเนื่อง ผู้ป่วยก็หายเป็นปกติจนกลับบ้านได้ในที่สุด ซึ่งบุคลากรใน โรงพยาบาลต่างแปลกใจในประสิทธิภาพของวานรจืดกันทั่วหน้า ซึ่งข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์มี รายละเอียดดังนี้

“...เหตุเกิดที่จังหวัดชุมพรเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 มีสองสามีภรรยาอยู่บ้านเลขที่ 1/2 บ้านอี เล็ด หมู่ 2 ตำบลหาดทรายรี อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร มีอาชีพรับซื้ออาหารทะเล นำไข่แมงดาถ้วย หรือเหราหรือแมงดาไฟมาขายกับมะม่วงดิบ เมื่อสมาชิกในครอบครัว 5 คน กินไปไม่นานก็มีอาการ แน่นหน้าอก ปากมือและเท้าชา อาเจียน ญาตินำส่งโรงพยาบาลชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ทั้ง 5 คน ใน จำนวนนี้ 2 คน คือ แม่บ้านอายุ 40 ปี และบุตรสาวอายุ 11 ปี หมดสติและต้องส่งไปดูแลในหอ ผู้ป่วยหนัก แพทย์เรียกญาติไปพบและบอกว่าให้ทำใจ มีโอกาสรอดเพียงร้อยละ 20 เท่านั้น ญาติเล่า ว่า ระหว่างที่ทุกคนนั่งเฝ้ารอคูอาการอยู่อย่างสิ้นหวัง มีพยาบาลรายหนึ่งที่ปฏิบัติงานอยู่เล่าให้ฟังว่า

“ ก่อนหน้านี้นี้เคยมีผู้ป่วยรายหนึ่งกินแมงดาพิษเข้าไป ญาติเอาต้นรางจืดซึ่งเป็นพืชสมุนไพรมาตำคั้นเอาน้ำมาให้ดื่ม ปรากฏว่าแก้พิษได้ ผู้ป่วยรอดตายในที่สุด” เมื่อได้ยินเช่นนั้นก็โทรศัพท์บอกญาติให้นำต้นรางจืดทั้งต้นและรากมาตำจนละเอียด คั้นเอาแต่น้ำผสมกับน้ำข้าวขำมาให้ผู้ป่วยทางสายยาง โดยให้แม่บ้านก่อน หลังจากนั้น 6 ชั่วโมง แม่บ้านเริ่มรู้สึกตัว พูดได้ แพทย์เจ้าของไข้จึงอนุญาตให้นำรางจืดไปรักษาบุตรสาวอีกคน เวลาผ่านไปเพียงแค่ 2 ชั่วโมง ก็เริ่มรู้สึกตัว สร้างความประหลาดใจให้แก่แพทย์มาก จึงให้รางจืดแก่ผู้ป่วยกินครั้งละ 10 มิลลิลิตร ทุก 3 ชั่วโมง ในที่สุด แพทย์ยืนยันว่าผู้ป่วยทั้งสองรายปลอดภัย แพทย์เชื่อว่าการรอดชีวิตเกิดจากต้นรางจืดเพราะคนที่กินแมงดาพิษเข้าไปยังไม่มียาใดๆ รักษาได้ ด้านแพทย์หญิง สุพรรณิ ประดิษฐ์สถาวรย์ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ กล่าวว่า ปกติคนที่กินแมงดาด้วยหรือแมงดาไฟเข้าไปแล้วเกิดอาการเป็นพิษจะไม่มียาใดๆ แก้พิษ แพทย์ทำได้เพียงล้างท้อง ทำให้อาเจียน แล้วใช้เครื่องช่วยหายใจ การที่แพทย์หรือพยาบาลยอมให้ญาตินำรางจืดมาให้ผู้ป่วยกินนั้นเพราะปัจจุบันนี้ เมื่อถึงจุดๆ หนึ่งเห็นว่าผู้ป่วยอยู่ในอาการโคม่า แพทย์มีสิทธิที่จะทำตามคำขอของญาติผู้ป่วย ยิ่งต้นรางจืดมีสรรพคุณแก้พิษได้ ทั้งต้นและรากของรางจืดเป็นยาขับปัสสาวะ ทำให้ช่วยขับพิษแมงดาที่เล็ดออกมาทางปัสสาวะของผู้ป่วย จนอาการของแม่ลูกดีขึ้นตามลำดับ ขณะนี้ทั้งคู่ย้ายไปพักฟื้นที่ตึกหมอพรเรียบร้อยแล้ว คาดว่าพรุ่งนี้คงจะกลับบ้านได้”

5. การศึกษาการบำบัดผู้ที่กินยาฆ่าหญ้าที่ฆ่าตัวตาย: ภูมิปัญญาหมอคง วงศ์สายลัญจ์

รัชพล กุลสราวุธ และคณะ (2546) ศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านไทย หมอบุญคง วงศ์สายลัญจ์: การดูแลรักษาผู้ป่วยที่กินยาฆ่าหญ้า จังหวัดจันทบุรี เพื่อจะได้ข้อมูลองค์ความรู้ของหมอคง และสูตรยาสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาผู้ป่วยที่กินยาฆ่าหญ้าจากหมอคง โดยการสัมภาษณ์เจาะลึกด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์ที่ทีมผู้วิจัยออกแบบไว้ทั้งตัวหมอคงและผู้ป่วยที่มารับการรักษา ซึ่งส่วนใหญ่ผู้กินยาฆ่าหญามีอายุ 4 ราย ซึ่งรักษาหาย 3 ราย อีก 1 ราย ผู้ป่วยเปลี่ยนหมอรักษาหลังจากอาการทุเลาแล้ว ผลการศึกษาพบว่า หมอคงได้องค์ความรู้ในการรักษาโรคมมาจากบรรพบุรุษ อาจารย์ และตำรายาภาษาขอม ทำการตรวจวินิจฉัยโรคโดยจับชีพจรดูก่อนว่าผู้ป่วยมีอาการขนาดไหน เป็นมากหรือน้อย ซึ่งหมอคงสามารถบอกล่วงหน้าได้ว่าผู้ป่วยจะมีชีวิตรอดหรือไม่ จากนั้นหมอคงจะรักษาโดยใช้สมุนไพร 26 ชนิด ได้แก่ เถิบครุฑ เบลูจกานี มะแว้ง กระจับปวยลัด พุงปลาช่อน หูปลาช่อน ผักแว่นไทย ผักบู่ ผักกะเจด ผักพังพวย หญ้าน้ำลึก หญ้าปากควาย หญ้าแพรก หญ้าตีนกา หญ้าเหี่ยวหมู หญ้าปล้องแดง ใบคล้าใบคลุ้ม มะกล่ำตาหนู รากมะพร้าว เถวัลย์เหี่ยว ใบเงินใบทอง พักข้าว รากหมาก หญ้าเถิดหอย หญ้าคา และหมากผู้หมากเมีย เอามาตากแดดให้แห้ง นำมาในสัดส่วนเท่าๆ กัน บดเป็นผงให้ละเอียด ใช้สมุนไพร 1 ช้อนชาผสมน้ำเปล่า 20 ลิตร แล้วผสมดินสอพอง โดยใช้ดินสอพอง 1 ช้อนชา ผสมน้ำเปล่า 2 ลิตร จากนั้นจึงนำน้ำดินสอพองที่ผสมแล้วจำนวน 100 มิลลิลิตร มาผสมลงในน้ำยาสมุนไพรที่เตรียมไว้ และสุดท้ายหมอคงจะผสมยาแดง (Mercurochrome) ลงไปในน้ำยาที่ผสมแล้ว 2 หยด ถ้าไม่มียาแดงก็ให้ใช้ผงเสนมาฝน แล้วผสมกับน้ำก็ใช้ได้เหมือนกัน เมื่อผสมยาเสร็จเรียบร้อยแล้วจะมีสีแดงใสๆ คล้าย

ยาน้ำแดงอุทัยหอมมี จึงให้ผู้ป่วยกินยาทีละน้อย จิบไปเรื่อยๆ ประมาณ 10-20 ลิตรจนกว่าจะหาย ห้ามกินทีละมากๆ ยาจะไปช่วยถอนพิษออกจากร่างกาย ส่วนยาแดงมีสรรพคุณในการช่วยรักษาแผล เคลือบแผล หรือช่วยสมานแผลของอวัยวะภายในร่างกายที่ถูกยากรัสมอกโซนทำลายได้เป็นอย่างดี โดยให้กินครั้งละ 1 ซ้อนชา หรือจิบไปเรื่อยๆ และห้ามผู้ป่วยกินน้ำ ห้ามกินข้าว ระยะเวลาที่ใช้รักษาประมาณ 1-2 วันอาการจะดีขึ้น แต่บางรายอาการอาจกลับมาอีกเมื่อฤทธิ์ยากระจายไปทั่วร่างกายก็ต้องให้ยารักษาต่อบางรายต้องใช้เวลารักษานานถึง 1 เดือนถึงจะหายขาด

6. การศึกษาการบำบัดโรคอุจจาระร่วงด้วยสมุนไพร

มยุรี เปาประดิษฐ์ (2530) ศึกษาการใช้ยาพื้นบ้านในการรักษาอาการอุจจาระร่วงของประชาชนในเขตชนบทตากจน จังหวัดลำปาง พบว่า มีประชาชนใช้ยาพื้นบ้านรักษาอาการอุจจาระร่วงร้อยละ 55.0 โดยสมุนไพรที่ใช้มากที่สุด ได้แก่ ข้าวเปลือกจ้าวหรือข้าวสารจ้าว ร้อยละ 53.6 รองลงมาได้แก่ ใบฝรั่ง และใบทับทิม ร้อยละ 48.6 และ 40.9 ตามลำดับ และพบว่า คำรับยาพื้นบ้านที่ได้จากการสำรวจทั้งหมด 79 คำรับ ในจำนวนนี้ คำรับที่ใช้กันมากที่สุดเป็นส่วนประกอบของใบฝรั่ง ใบทับทิม ข้าวเปลือกจ้าวหรือข้าวสารจ้าว หรือใช้ใบฝรั่งอย่างเดียว หรือใช้ทั้งใบฝรั่งและใบทับทิม โดยการมัดแล้วตัดหัว-ท้าย แล้วต้มหรือปิ้งไฟแล้วแช่น้ำ แล้วคั้นแทนน้ำจันทน์กว่าจะหยุดถ่าย

7. การศึกษาการบำบัดพิษงูด้วยสมุนไพร

สุวิทย์ มาประสงค์ (2546) ศึกษา “ภูมิปัญญาหมอ” โดยอยู่ในชุดโครงการ “ภูมิปัญญาทักษิณ จากวรรณกรรมและพฤติกรรม” ซึ่งศาสตราจารย์อุชชิงค์ พงศ์ไพบูลย์ เป็นหัวหน้าโครงการ งานวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ 6 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาองค์ความรู้ของหมอและยาแก้พิษงูแต่ละชนาน 2) เพื่อศึกษากระบวนการให้การรักษาแก่ผู้ที่ถูกงูกัด 3) เพื่อศึกษาสรรพคุณของสมุนไพรในท้องถิ่นที่ใช้รักษาพิษงู 4) เพื่อศึกษาด้วยบางชนิดในเชิงเภสัชวิทยาว่า สามารถนำไปทดสอบทางวิทยาศาสตร์ได้หรือไม่ 5) เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนไข้กับหมอ และ 6) เพื่อศึกษาผลกระทบจากการรักษาในกรณีของแสดงและความเชื่ออื่นๆ โดยศึกษาใน 4 จังหวัด คือ จังหวัดนครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ตรัง และพัทลุง มีหมอมือที่ศึกษา 30 ราย เมื่อคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยจำแนกตามกลุ่มการรักษา วิธีการรักษา พื้นที่ทางกายภาพ ยังคงรักษาพิษงูอยู่ในปัจจุบัน และต้องระบุผู้ป่วยที่มาใช้บริการให้สืบค้นได้อย่างน้อย 2 ราย ทำให้ได้กลุ่มตัวอย่างเพียง 11 ราย ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่รักษาด้วยวิธีทางไสยศาสตร์ ผสมผสานกับสมุนไพร และหมอที่ใช้สมุนไพรอย่างเดียว กลุ่มแรกทำการศึกษาหมอมือ 10 คน พร้อมผลการรักษาผู้ป่วยหมอมือละ 2 ราย กลุ่มที่สองมีหมอมือรายเดียว พร้อมผลการรักษาจากผู้ป่วย 11 ราย ผลการศึกษาพบว่า พิษที่ใช้เป็นยารักษาพิษงูในพื้นที่ที่ศึกษามีถึง 93 ชนิด ยาที่ปรุงใช้มีถึง 7 ประเภท ได้แก่ ยาฟัน ยาพาด ยาโปะหรือยาพอก ยาแช่ ยาอม ยากิน และยาทา โดยหมอผู้รักษาปรุงขึ้นมาจากสมุนไพรในท้องถิ่นของตนเอง และพบว่า หลักการพื้นฐานในการรักษาพิษงู คือ พิษงูเป็นของร้อน การแก้ต้องใช้ของเย็นเข้าบำบัด สมุนไพรที่มีรสเย็นจะถูกคัดสรรมาปรุงเป็นยาพาด สมุนไพรรสขมและเมาเมื่อก็เป็นตัวยาสำคัญในการกินขจัดพิษภายใน สมุนไพรรสฝาดและประเทหมีน้ำมันจะถูกใช้ในการสมานแผล แต่สมุนไพรที่ใช้ในแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกันไปตามสภาพทางภูมิศาสตร์ เช่น แถบชายทะเล

จะใช้รากแสม ใบ โกงกาง และผักบึงทะเล ถ้าเป็นแถบที่ราบหรือทุ่งนาจะใช้เสลดพังพอน ตำโพงมะม่วงา หล้าพันธุ์แดง ว่านปราบพิษ และรางจืด ส่วนพื้นที่สูงหรือเขา จะพบว่าใช้หญ้าคา โกงกะกลิ้ง ว่านงูและเตยต้น เป็นสมุนไพรหลักในการขจัดพิษ ส่วนวิธีการรักษานั้น เมื่อถูกงูกัดให้ใช้เชือกหรือผ้ารัดเหนือแผล แล้วรีบมาหาหมอทันที จากนั้นทำการรักษาโดย 1) คว้าผู้ป่วยถูกงูพิษชนิดใดกัด โดยดูจากซากงูที่ผู้ป่วยนำมาด้วย ถ้าไม่มีซากงูก็วินิจฉัยจากรอยเขียวและสังเกตอาการของผู้ป่วย รวมถึงสถานที่ที่ถูกงูพิษกัด 2) กินยาไล่พิษข้างใน ใช้ยาต้มผสมยาผง หรือยาชงด้วยเหล้าโรง กินจนกระทั่งอาเจียนออกมา การอาเจียนทำให้พิษถูกขับออกมา และเมื่อเจียนหลายๆ ครั้ง ก็จะหายจากอาการพิษ 3) ดูดพิษข้างนอก ใช้ยาพอก ยาแช่ ยาพ่น แล้วแต่อาการ 4) พาดยาแก้ปวดและเพื่อถอนพิษ ตามลักษณะอาการ และตามชนิดของงูพิษที่กัด 5) รักษาตามอาการ เช่น อาการเลือดออกตามไรฟันรักษาด้วยยาอม เป็นต้น 6) แผลเน่าเปื่อยหรือมีหนอง เริ่มรักษาโดยการพอกยา แช่ยา ตัดเนื้อเน่าออก แล้วล้างแผลด้วยด่างทับทิม จากนั้นจึงใส่น้ำมันรักษาแผล ในกรณีแผลมีหนองให้ใช้ยาพอก และจากการติดตามกระบวนการรักษาและผลการรักษา พบว่า สมุนไพรสามารถใช้รักษาพิษงูได้ผลจริง โดยเฉพาะการรักษาของหมอสมนึก จันทรประสูตร หมอสูงแห่งสำนักรักษาพิษงู วัดพรหมโลก สามารถให้การรักษาพิษงูในระยะแผลเน่าเปื่อยลุกลามได้มีประสิทธิภาพมากกว่าการรักษาในสถานพยาบาลของรัฐด้วย และประสิทธิผลในการรักษามีความสัมพันธ์กับกระบวนการรักษาแบบองค์รวม และการจัดกระบวนการพฤติกรรมของผู้ป่วยในขณะที่เข้ารับการรักษาอีกด้วย

เอกชัย ปัญญาวัฒนานุกูล (29 มิถุนายน 2549) นายแพทย์ประจำโรงพยาบาลกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ มีประสบการณ์ในการใช้สมุนไพรบำบัดพิษงูโดยใช้รากโศดทะนงแดงนำมาฝนคูกับเม็ดหมากสุก ส่วนแผลเนื้อตายใช้ว่านอึ้งโดยใช้หัวมาตำแล้วพอกแผล ดังคำบอกเล่าต่อไปนี้

“...คนไข้รายนี้ ถูกงูกัดที่นิ้วก้อยเท้าขวา เกิดแผลเนื้อตาย (gangrene) ที่เกิดจากพิษงูเมื่อ 10 กว่าปีที่แล้ว ผมพบคนไข้หลังจากถูกกัดไปแล้ว 2 วัน มี gangrene ทั้งเท้าเลย จะขูดเอาเนื้อเยื่อที่ตายออก (debride) คนไข้ไม่ยอมให้ทำ ก็เลยทำอะไรไม่ได้ ได้แต่ให้ยาปฏิชีวนะและทำแผลไป ผลปรากฏว่าอีก 2-3 วันต่อมามันลามไปทั้งขา ผมจะส่งไปโรงพยาบาลจังหวัดเพื่อไปผ่าตัดเอาขาออก (amputate) คนไข้ขอกลับบ้าน ทะเลาะกันอยู่นานจนกระทั่ง ผมต้องยอมปล่อยคนไข้กลับบ้านเพราะว่าคนไข้บอกว่า ถ้าไม่ให้เขากลับ เขาจะหนีกลับบ้านให้ได้ ถ้าผมมีปัญญาฝ่าเขาตลอด 24 ชั่วโมงก็ฝ่าไป พอปล่อยกลับบ้านแล้วทำให้ผมคิดว่าคนไข้คนนี้น่าจะตาย แต่อีก 6 เดือนต่อมา ผมไปพบเขาในหมู่บ้านยังมีชีวิตอยู่ ยังรักษาแขนขาแน่นไว้ได้ แต่ว่าจะมีสีด่างๆ และแห้งๆ เพราะกล้ามเนื้อลีบ (muscle atrophy) ไปแล้ว แต่ขาขยับอยู่ได้ ยังใช้งานได้บ้าง ตรงนี้อาจจะเป็นความต้องการของคนทั่วไปที่ต้องการรักษาแขนขาของตัวเองไว้ ผมก็เลยตามไปคุย ที่แรกนึกว่าไปรักษาโรงพยาบาลอื่น ปรากฏว่าไม่ใช่ ไปรักษากับหมอพื้นบ้าน ผมก็เลยตามไปคุย ได้ข้อมูลที่น่าสนใจก็คือในพื้นที่ของผมที่ทำงานอยู่มีหมอพื้นบ้านหลายคนและก็มีประสิทธิภาพสูง ผมเลยเลือกเอาตัวรับหนึ่งมาใช้หลังจากได้ศึกษาอยู่นาน ก็คือ รากโศดทะนงแดงนำมาฝนคูกับเม็ดหมากสุก ผมได้ใช้ยาดำรับนี้มาไม่ต่ำกว่า 12 ปี ก่อนหน้าที่จะใช้ดำรับนี้ เคยมีคนไข้ที่ถูกงูเห่ากัด แล้วมีพิษต่อระบบประสาท (neurotoxin) มีอัมพาต (paralysis)

จำนวน 4 ราย ที่ถูกกัดแล้วส่งไปยังโรงพยาบาลจังหวัด ผลตายหมดทั้ง 4 ราย ตอนนั้นทำให้ผมคิดแล้วว่าน่าจะทดลองใช้ก่อน ก่อนที่จะทำอะไรต่อไป ตั้งแต่นั้นมาไม่มีคนไข้ที่ถูกงูเห่ากัดรายไหนตายเลยสักรายเดียว ที่สำคัญคือ คนไข้ทั้งหมดสามารถกลับบ้านได้ในวันรุ่งขึ้น ยกเว้นคนไข้ที่ถูกกัดมาหลายชั่วโมง เกือบทั้งวันหรือมากกว่า 1 วัน พวกนี้จะต้องรักษาแผลต่อ สมุนไพรนี้จะไปถอนพิษนั่นเอง และมีเภสัชกรคนหนึ่งทำงานอยู่ที่โรงพยาบาลห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา เข้าไปเรียนปริญญาโทได้นำตำรับนี้ไปทำวิทยานิพนธ์ พบสิ่งที่น่าสนใจ คือ ผมสงสัยอยู่นานแล้วว่าทำไมหมองูจึงชอบเป่าพ่นหมากพลูลงไปบนแผลที่ถูกงูกัด ผลการทดสอบพบว่าหมากสามารถ neutralize พิษงูได้ โดยทำการทดลองเอาพิษงูเห่าที่มี LD 100 ฉีดเข้าไปในหนูทดลองจำนวน 6 ตัว ผลการทดลองพบว่า หนูตายหมดทั้ง 6 ตัว และลองเอาหมากมาใช้ในหนูทดลองจำนวน 6 ตัวเช่นกัน ผลการทดลองพบว่า หนูรอดชีวิตหมดทั้ง 6 ตัว แสดงให้เห็นว่าสิ่งที่เรามองว่าไม่น่าจะเป็นไปได้ มันสามารถ Wound Healing ได้โดยที่ไม่รู้ว่ามันทำได้อย่างไร แต่สิ่งที่ใช้รักษาแผลเนื่อตาย (gangrene) ก็จะใช้ว่านอึ่ง โดยใช้หัวของมันมาตำแล้วพอกแผล

หมองูที่ผมไปศึกษาด้วยคนนี่ เขารักษาคนไข้ปีละไม่ต่ำกว่า 25-30 ราย บางปีมากกว่า 50 ราย รักษามานานกว่า 20 ปีแล้ว ผมตามไปคุยกับคนไข้ที่เคยรักษาแล้วพบว่า น่าสนใจเหมือนกัน ผลยังไม่มีการตายหรืออาจจะมีคนตายไปแล้ว ผมไม่รู้ก็ได้ แต่ตัวที่เขาใช้แล้วก็ได้ใช้ได้ดี ...”

กณศ เต็มไตรรัตน์ และคณะ (2548) ศึกษาผลของสารจากรากต้น โลดทะนงต่อพิษงูเห่าไทยโดยใช้วิธี Molecular Docking ซึ่ง โลดทะนงเป็นสมุนไพรชนิดหนึ่งที่ถูกบันทึกไว้ในตำรายาสมุนไพรว่ามีสรรพคุณแก้พิษงู โครงการนี้จึงนำโครงสร้างสารสำคัญจากรากต้น โลดทะนงที่ได้เคยมีรายงานการค้นพบมาศึกษาหาปฏิกิริยาในการจับกัน โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ (*in silico*) มาทำการ docking (docking) กับพิษงูเห่าในส่วน neurotoxin3 ซึ่งออกฤทธิ์ต่อระบบประสาท โดยสารสำคัญที่ได้นำมา docking (docking) คือ RediocideA, RediocideB, RediocideC, RediocideD, RediocideE, Lotthanongine และ Afzelechin - (4 α →8)-afzelechin ผลที่ได้พบว่าพลังงานในการจับกับ neurotoxin3 อยู่ในช่วง -8.17 ถึง -10.5 สารสำคัญจากรากต้น โลดทะนงสามารถจับกับกรดอะมิโนของ neurotoxin3 ที่ตำแหน่ง Tyr21, Thr24, Lys23, Trp25 และ Lys35 โดยมีระยะห่างของการจับระหว่าง 1.6 - 4.0 Å ซึ่งตำแหน่งของกรดอะมิโน Asp27, Phe29, Cys30, Ile32, Arg33, Gly34, Arg36, Lys35 และ Val37 เป็นตำแหน่งที่สำคัญต่อการจับกับ acetylcholine receptor ซึ่งเป็นกลไกในการเกิดพิษ ผลที่ได้จากการ docking (docking) สามารถใช้เป็นแนวทางหนึ่งในการอธิบายกลไกการแก้พิษงูเห่าของสมุนไพร โลดทะนงในระดับโมเลกุลได้ว่า สารสำคัญในรากต้น โลดทะนงจะไปจับกับ neurotoxin3 ในบริเวณ binding site ที่จับกับ acetylcholine receptor ทำให้ neurotoxin3 ที่เข้าสู่ร่างกายมนุษย์ไม่สามารถไปจับกับ acetylcholine receptor ได้ ส่งผลให้รากต้น โลดทะนงสามารถยับยั้งประสิทธิภาพการทำงานของพิษงูเห่าได้ จากการทดลองสกัดสารจากรากต้น โลดทะนงและนำไปทดสอบประสิทธิภาพในการทำงานของพิษงูเห่าในหลอดทดลอง (*in vitro*) โดยใช้เทคนิค SDS – PAGE พบว่า สารสกัดจากรากต้น โลดทะนงใน dichloromethane crude extract

และ butanol crude extract สามารถลดแถบ โปรตีนพิษงูเห่า neurotoxin3 ได้ ซึ่งสนับสนุนผลการทดลองที่ได้จากการ docking)

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพรที่ใช้บำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพทั้ง 17 ปัญหา พบว่า ในเอกสารจากการประชุมวิชาการ หนังสือ และตำราทางการแพทย์แผนไทยโบราณ มีการใช้สมุนไพรในท้องถิ่นบำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพทั้งในรูปของพืช สัตว์ และแร่ธาตุ บางวิธีใช้สมุนไพรเดี่ยว บางวิธีใช้สมุนไพรร่วมกันหลายชนิด ภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพหนึ่งปัญหามีวิธีการรักษาให้เลือกหลายวิธี ขึ้นอยู่กับในท้องถิ่นนั้นสามารถหาสมุนไพรชนิดใดได้ วิธีการในการบำบัดมีทั้งการใช้สมุนไพรในรูปของยากิน ยาทาจากสมุนไพรและน้ำมัน ยาพอก ยาต้มอาบ ยารม ยาสูบ ยาพ่น และยากวาด สมุนไพรที่ใช้ในการบำบัดหลายชนิดเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในทางการแพทย์แผนโบราณ แต่บางชนิดก็เป็นสมุนไพรหายาก อย่งไรก็ดี ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้มีทั้งการวิจัยเชิงพรรณนา และการวิจัยกึ่งทดลอง ซึ่งศึกษาสมุนไพรที่ใช้ห้ามเลือด บำบัดอาการอาเจียนเป็นเลือด บำบัดแผลสด แผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก แผลแมลงสัตว์กัดต่อย พิษแมงกระพรุน พิษงู การบำบัดพิษจากสารเคมีและการกินสารพิษ การบำบัดผู้ที่กินยาฆ่าหญ้าเพื่อฆ่าตัวตายและการบำบัดโรคอุจจาระร่วง คณะผู้วิจัยจึงคาดว่า การศึกษาครั้งนี้จะทำให้องค์ความรู้ในการบำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาได้รับการฟื้นฟูและค้นพบวิธีการใหม่ๆ ในการบำบัดภาวะฉุกเฉินทางสุขภาพที่มีประสิทธิภาพและปลอดภัยในสังคมภาคกลาง ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยได้สืบไป

